

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ

Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας
και Περιφερειακής Ανάπτυξης,
Πολυτεχνική Σχολή

Χωρική Ανάλυση και Διαχείριση Περιβάλλοντος

«ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ»

«Φυγή Επιστημόνων στο Εξωτερικό,
Οικονομική κρίση και Τοπικές Αγορές
Εργασίας: Στάσεις, Αντιλήψεις και Προσδοκίες»

Επιμέλεια: Μαχαιρίδης Αναστάσιος

ΒΟΛΟΣ, Φεβρουάριος, 2017

Τριμελής Εξεταστική Επιτροπή:

Καλλιώρας Δημήτριος, Επίκουρος Καθηγητής, Οικονομική και Περιφερειακή Ανάπτυξη, Χωρική Ανάλυση και Διαχείριση Περιβάλλοντος, Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης, Πολυτεχνική Σχολή, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, **Επιβλέπων**

Ντυκέν Μαρί Νοέλ, Καθηγήτρια, Στατιστικές και Οικονομετρικές Μέθοδοι Χωρικής Ανάλυσης, Χωρική Ανάλυση και Διαχείριση Περιβάλλοντος, Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης, Πολυτεχνική Σχολή, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, **Μέλος**

Τσέλιος Βασίλης, Επίκουρος Καθηγητής, Περιφερειακή Οικονομική, Χωρική Ανάλυση και Διαχείριση Περιβάλλοντος, Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης, Πολυτεχνική Σχολή, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, **Μέλος**

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΠΙΝΑΚΩΝ – ΕΙΚΟΝΩΝ – ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΩΝ	5
ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΕΙΚΟΝΩΝ.....	5
ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΩΝ	5
ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΠΙΝΑΚΩΝ	5
Περίληψη	6
Abstract.....	7
Ευχαριστίες	8
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	9
1.1 ΑΝΕΡΓΙΑ.....	11
1.1.1 ΚΑΤΗΓΟΡΙΕΣ ΑΝΕΡΓΙΑΣ.....	13
1.2 ΟΡΙΣΜΟΣ ΦΥΓΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΩΝ	16
1.3 ΣΚΟΠΟΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ.....	17
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: ΑΝΘΡΩΠΙΝΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ	18
2.1 ΔΙΑΦΟΡΕΣ ΦΥΣΙΚΟΥ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ ΚΑΙ ΑΝΘΡΩΠΙΝΟΥ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ	20
2.2 ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΑΞΙΟΠΟΙΩΝΤΑΣ ΤΟ ΑΝΘΡΩΠΙΝΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ	21
2.3 ΤΡΟΠΟΙ ΕΠΕΝΔΥΣΗΣ ΣΤΟ ΑΝΘΡΩΠΙΝΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ	23
2.3.1 Η ΕΠΕΝΔΥΣΗ ΠΡΟΣ ΕΝΑ ΣΥΓΧΡΟΝΟ ΣΥΣΤΗΜΑ ΠΑΙΔΕΙΑΣ.....	24
2.3.2 ΕΠΙΣΗΜΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΔΑΠΑΝΩΝ ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΚΡΑΤΩΝ ΣΕ ΣΥΣΤΗΜΑΤΑ ΠΑΙΔΕΙΑΣ.....	28
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: ΔΙΑΡΡΟΗ ΕΓΚΕΦΑΛΩΝ (BRAIN DRAIN)	30
3.1 ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ ΔΙΑΡΡΟΗΣ ΕΓΚΕΦΑΛΩΝ.....	34
3.2 ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΔΙΑΡΡΟΗΣ ΕΓΚΕΦΑΛΩΝ	36
3.2.1 ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΠΕΡΙΟΧΗΣ ΜΕΛΕΤΗΣ.....	42
3.3 ΑΙΤΙΑ ΔΙΑΡΡΟΗΣ ΕΓΚΕΦΑΛΩΝ.....	44
3.4 ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΔΙΑΡΡΟΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΥ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΥ	47
3.5 BRAIN GAIN – ΕΙΣΡΟΗ ΕΓΚΕΦΑΛΩΝ.....	49
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4: ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ ΕΡΕΥΝΑΣ	51
4.1 ΔΟΜΗ ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟΥ.....	53
4.2 ΚΛΙΜΑΚΑ ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟΥ	54
4.3 ΕΦΑΡΜΟΓΗ GOOGLE DOCS.....	56
4.4 ΈΡΕΥΝΑ ΣΕ ΤΟΠΙΚΟ ΕΠΙΠΕΔΟ	57
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5: ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΕΡΕΥΝΑΣ	57
5.1 ΠΡΩΤΗ ΕΝΟΤΗΤΑ ΈΡΕΥΝΑΣ.....	58
5.2 ΔΕΥΤΕΡΗ ΕΝΟΤΗΤΑ ΈΡΕΥΝΑΣ.....	61
5.3 ΤΡΙΤΗ ΕΝΟΤΗΤΑ ΈΡΕΥΝΑΣ	81

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6: ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ - ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ	86
6.1 ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ.....	89
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ:	94
ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ:.....	94
ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ:	95
ΔΙΑΔΙΚΤΥΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ:.....	99
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ:	100

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΠΙΝΑΚΩΝ – ΕΙΚΟΝΩΝ – ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΩΝ

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΕΙΚΟΝΩΝ

Εικόνα 1: Δαπάνες προς ανθρώπινο κεφάλαιο ως ποσοστό του ΑΕΠ.....	26
Εικόνα 2: Δημόσιες Δαπάνες ως προς το σύστημα παιδείας.....	27
Εικόνα 3: Αναλυτικός διαχωρισμός πληθυσμού στην Ελλάδα με βάση την απασχόληση.....	41
Εικόνα 4: Διαρροή εγκεφάλων κατά την περίοδο της οικονομικής κρίσης στην Ελλάδα	39
Εικόνα 5: Οι χαμένες θέσεις εργασίας νέων κατά την οικονομική κρίση.....	42
Εικόνα 6: Όροι και προϋποθέσεις επαναπατρισμού επιστημόνων.....	51
Εικόνα 7: Παρουσίαση ερωτηματολογίων με τη χρήση της εφαρμογής Google Docs	57

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΩΝ

Διάγραμμα 1: Διάκριση Ανεργίας Σύμφωνα με τις Πολιτικές που τις αντιμετωπίζουν	13
Διάγραμμα 2: Επεξήγηση κατηγοριοποίησης ανθρωπίνου κεφαλαίου.....	20
Διάγραμμα 3: Διαρροή επιστημονικού προσωπικού από την Ελλάδα από το 1980 έως το 2010.	35
Διάγραμμα 4: Ποσοστά ανεργίας στην Ε.Ε. για τον Απρίλιο του 2016	38
Διάγραμμα 5: Δείκτης Ανεργίας σε απόφοιτους τριτοβάθμιας εκπαίδευσης στην Ε.Ε.....	39
Διάγραμμα 6: Γραφική απεικόνιση του ποσοστού ανεργίας από το 2004 έως το 2011 για τις πόλεις Βόλου, Λάρισας και Θεσ/κης.....	43
Διάγραμμα 7: Συνολικός αριθμός ανέργων στις πόλεις του Βόλου , Λάρισας, Θεσ/κης για τα έτη 2004 έως 2011.....	44

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΠΙΝΑΚΩΝ

Πίνακας 1: Σύγκριση δαπανών για τη παιδεία % GPD.....	27
Πίνακας 2: Αριθμός σπουδαστών τριτοβάθμιας εκπαίδευσης σε Ευρωπαϊκά κράτη για το έτος 2013	29
Πίνακας 3: Αντικείμενα σπουδών τριτοβάθμιας εκπαίδευσης για το έτος 2013 με βάση τη μελέτη της Eurostat.....	30
Πίνακας 4: Οικονομικοί και Μη-Οικονομικοί Παράγοντες διαρροή εγκεφάλων.....	46
Πίνακας 5: Έρευνα σχετικά με τα αίτια της διαρροής εγκεφάλων	47

Περίληψη

Η παρούσα εργασία σχετίζεται με το επίκαιρο θέμα της ανεργίας και συγκεκριμένα της φυγής επιστημόνων στο εξωτερικό ως απόρροια της οικονομικής κρίσης στην Ελλάδα. Ο τίτλος «διαρροή επιστημονικού δυναμικού» ή «μετανάστευση ταλέντων» έχει το ίδιο νόημα, όμως βάσει βιβλιογραφίας ο κύριος όρος που χρησιμοποιείται για να περιγράψει το φαινόμενο αυτό είναι η «διαρροή εγκεφάλων» ή brain drain.

Ως διαρροή εγκεφάλων ή brain drain ορίζεται η φυγή επιστημόνων από τις λιγότερο αναπτυγμένες χώρες προς τις περισσότερο με κυριότερο σκοπό την εύρεση εργασίας. Το φαινόμενο που παρατηρείται τις τελευταίες δεκαετίες στην Ελλάδα, δηλαδή, της φυγής νέων και ταλαντούχων πτυχιούχων προς το εξωτερικό δημιουργείται από την έλλειψη κατάλληλων υποδομών για την επίτευξη των προσωπικών στόχων των πτυχιούχων της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης. Υπό αυτή την έννοια, ίσως το ερώτημα που τίθεται δεν είναι γιατί φεύγουν πτυχιούχοι από την Ελλάδα αλλά γιατί δεν τους ακολουθούν περισσότεροι.

Η αξιοποίηση των Ελλήνων πτυχιούχων από την ελληνική επιχειρηματική και ερευνητική κοινότητα αποτελεί αδήριτη ανάγκη για να αναστραφεί το φαινόμενο και παράλληλα να βοηθηθεί η χώρα να αμβλύνει τις επιπτώσεις της τρέχουσας οικονομικής κρίσης, υιοθετώντας ένα νέο αναπτυξιακό μοντέλο που θα ενισχύει την καινοτομία και την εργασία έντασης γνώσης.

Σκοπός της εργασίας είναι η ανάλυση του φαινομένου της διαρροής επιστημονικού δυναμικού από την Ελλάδα ενώ ιδιαίτερη σημασία θα δοθεί στην ευρύτερη περιοχή Βόλου. Παράλληλα έγινε μια έρευνα για το ποια είναι η γενική γνώμη σχετικά με τη φυγή επιστημόνων από απόφοιτους ελληνικών πανεπιστημίων και ΤΕΙ αλλά και από φοιτητές. Όλα τα αποτελέσματα αναλύονται διεξοδικά και θα γίνεται μια προσπάθεια προσέγγισης του ζητήματος το οποίο ταλανίζει τη χώρα στην περίοδο που παίρνει μέρος.

Λέξεις Κλειδιά: **Διαρροή εγκεφάλων, ανεργία, Βόλος, υψηλά καταρτισμένο προσωπικό**

Abstract

This study analyzes the ongoing issue of unemployment and in specific, the brain drain that derives from the economic crisis in Greece. “Scientific brain drain” and talent immigration have the same meaning, however based on international literature the term used to describe such a phenomenon is the universally used term known as brain drain.

The definition of brain drain is the immigration of scientists from less developed countries to higher developed countries with the goal of finding employment. The phenomenon has been going on in the last decades in Greece, and leads to the question of whether something like this happens so the particular groups fulfil their personal ambitions and aspirations or the country doesn't have the needed infrastructure to keep these people at “bay”. This leads to the query of why more people do not immigrate rather than why people do migrate.

The management of Greek graduates from the Greek business and research community is imperative to reverse the phenomenon and also help the country reduce the impact of the current economic crisis by adopting new development models that foster innovation and knowledge intensive work.

The aim of this study is the analysis of the impact of brain drain in Greece and specifically in the wider area of the city Volos and the graduates of the local university (University of Thessaly). Besides the analysis, a survey took place regarding the general opinion of Greek citizens (especially those ranged in the ages of 22-35-graduates) about the exodus of scientists. All the results are analyzed in detail in an effort to approach this really important matter from all sides.

Keywords: brain drain, unemployment, Volos, highly educated human capital

Ευχαριστίες

«Θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά τον επίκουρο καθηγητή Δημήτρη Καλλιώρα για την ανάθεση του θέματος, την πολύτιμη βοήθεια του, το ενδιαφέρον του αλλά και το χρόνο που διέθεσε για την διεκπεραίωση της μεταπτυχιακής διατριβής.

Ιδιαίτερες ευχαριστίες θα ήθελα να απευθύνω στον Νίκο Καραγάλη για τις συμβουλές και γνώσεις του κατά την συγγραφή της διατριβής.

Τέλος θέλω να ευχαριστήσω την οικογένεια μου που με στηρίζει σε όλα τα βήματα της ζωής μου.»

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η δραματική επιδείνωση της ελληνικής οικονομίας τα τελευταία χρόνια, με κύριο χαρακτηριστικό την εντεινόμενη ύφεση και παρατεταμένη μείωση της οικονομικής δραστηριότητας, είχε άμεσο αντίκτυπο και στο μέτωπο της απασχόλησης, με τις δυσμενείς συνέπειες να πλήττουν κυρίως τον ιδιωτικό τομέα. Η παγκόσμια οικονομική και δημοσιονομική κρίση ωστόσο, έχει ενταθεί τα τελευταία χρόνια στην Ευρωπαϊκή Ένωση με αρχικό σημείο το έτος 2008. Η κρίση ξεκίνησε σε όλα τα ανεπτυγμένα κράτη του κόσμου και εξαπλώθηκε σε όλη την υφήλιο, όμως οι επιπλοκές και η επίδραση της δεν έχει κατανεμηθεί ισομερώς γεωγραφικά. Συγκεκριμένο παράδειγμα αυτής της ανισοροπίας αποτελεί η Ευρωπαϊκή Ένωση. Τα κράτη του Βορρά, έχουν αντιμετωπίσει σχεδόν όλα τα προβλήματα και τις επιπτώσεις της κρίσης και έχουν ανακάμψει σε σχέση με τα κράτη του Ευρωπαϊκού Νότου τα οποία ακόμα και σήμερα συνεχίζουν να ταλαντεύονται από την κρίση και να έχουν αξεπέραστα οικονομικά προβλήματα. Συγκεκριμένα τα κράτη του Νότου που αντιμετωπίζουν οικονομικές δυσχέρειες είναι η Ελλάδα, η Ιταλία, η Πορτογαλία και η Ισπανία ενώ οι χώρες που αντιμετώπισαν με σχετική ευκολία, ετοιμότητα και σε μικρό χρονικό διάστημα την παγκόσμια οικονομική κρίση είναι το Βέλγιο, η Γαλλία, η Γερμανία και το Ηνωμένο Βασίλειο. Σε αυτή την ευμετάβλητη κατάσταση τα κράτη έχουν αναπτύξει στρατηγικές αντιμετώπισης όπως άμεσες μεταρρυθμίσεις, προσαρμογή στο νέο παγκόσμιο οικονομικό γίγνεσθαι, δημοσιονομικά μέτρα που καλείται να εφαρμόσει και η Ελλάδα για να εξέλθει από το τέλμα που τη ταλανίζει.

Ως κρίση μπορεί να οριστεί το σημείο καμπής που αποτελεί αιτία δημιουργίας κοινωνικών και πολιτικών δυσχερειών σε μια χώρα, όπως είναι η μετανάστευση, περιοριστική δημοσιοοικονομική πολιτική επιβολή μεγάλων πρόσθετων φόρων καθώς και επώδυνες ορισμένες φορές κρατικές μεταρρυθμίσεις. Με βάση τη μελέτη των Nohrsted και Weible (2010), ως οικονομική κρίση ορίζεται η περίοδος διαταραχών σε ένα αναπτυσσόμενο κράτος όπως η εκτεταμένη αμφισβήτηση, καταστρατήγηση ή δυσφήμιση των θεσμών και αμφισβήτηση του πολιτικού συστήματος πολιτικών και πρακτικών που είναι η βάση ύπαρξης όλων των δημοκρατικών ανεπτυγμένων κρατών. Τη δημιουργία της κρίσης την προκαλούν εσωτερικές ή εξωτερικές επιδράσεις αλλά η κρίση εθνών διαφέρει σε κάθε περίπτωση με βάση τις μεταβλητές που υφίστανται. Αυτό κατέχει μεγάλη σημασία αφού παγκοσμίως, οι αρνητικές επιδράσεις που δημιουργούνται

σε τομείς όπως κοινωνικοί, οικονομικοί και πολιτικοί διαφέρουν και δεν επηρεάζουν κατά τον ίδιο βαθμό τη λειτουργία ενός κράτους (Lafleur και Stanek, 2017).

Από το 2000 έως το 2010, το γενικό κλίμα που επικρατούσε στην Ελλάδα ήταν αυτό της, έστω και συγκρατημένης, αισιοδοξίας: με ρυθμούς ανάπτυξης συγκρίσιμους με εξελεγμένα κράτη της ΕΕ και, κατά περιπτώσεις, ακόμα μεγαλύτερους, και με το ποσοστό ανεργίας να διατηρείται σε χαμηλά επίπεδα και να ακολουθεί καθοδική πορεία από το 2004 και μετά. Το κλίμα αυτό διήρκεσε για κάποιο χρονικό διάστημα μέχρι που ξέσπασε η παγκόσμια οικονομική κρίση με τεράστιο αντίκτυπο στη χώρα. Η ύφεση στην παγκόσμια οικονομία και στην Ευρώπη δεν επηρέασε άμεσα την Ελλάδα αφού με βάση τα στοιχεία που δημοσιεύτηκαν για το 2008 η Ελλάδα σημείωσε ανάπτυξη 1,3%, ενώ η ανάπτυξη στην ευρωζώνη ήταν μόλις 0,4%, γεγονός που οδήγησε στη πεποίθηση ότι η χώρα δεν θα επηρεαστεί από την παγκόσμια ύφεση. Με τη μεταφορά της κρίσης από τον χρηματοοικονομικό τομέα στην πραγματική οικονομία, ο ρυθμός παγκόσμιας ανάπτυξης έγινε αρνητικός κάτι που σημειώθηκε για πρώτη φορά μετά τη μεγάλη ύφεση της δεκαετίας του 1930. Οι κυβερνήσεις και οι κεντρικές τράπεζες αντέδρασαν μειώνοντας τα επιτόκια και αυξάνοντας το ελάχιστο ποσό των εγγυημένων τραπεζικών καταθέσεων, σε μια προσπάθεια τόνωσης της ρευστότητας (Βαρουφάκης κ.ά. 2011).

Η Ελλάδα είναι η χώρα της Ευρωπαϊκής Ένωσης που έχει επηρεαστεί κατά το μεγαλύτερο βαθμό από την παγκόσμια οικονομική κρίση. Κατέχει ένα από τα μεγαλύτερα δημόσια χρέη στην Ευρωζώνη και από τα μεγαλύτερα οικονομικά ελλείμματα παγκοσμίως. Η οικονομία της χώρας βρίσκεται σε ύφεση από το 2008 έως και σήμερα. Το ΑΕΠ της χώρας μειώθηκε δραματικά επί τέσσερα συναπτά έτη (2008-2011) ενώ για το έτος 2011 έφτασε το καταστροφικό σημείο της μείωσης του ακαθάριστου εγχώριου προϊόντος κατά 7,1%. Ταυτόχρονα στο δημογραφικό πεδίο στη χώρα μας υπήρξε μια αύξηση με την ανεξέλεγκτη εισροή μεταναστών αφού για το έτος 2011 ο συνολικός πληθυσμός της χώρας έφτασε τους 11.190.654 κατοίκους. Με βάση στοιχεία της EUROSTAT από το 2011 και έπειτα ξεκίνησε μια μείωση πληθυσμού, όπου για το έτος 2014 οι πολίτες της χώρας αριθμούνταν σε 10.926.807 για πρώτη φορά μετά το 1990.

Η μακροχρόνια συνεχιζόμενη ύφεση έχει άμεσο αρνητικό αντίκτυπο ως προς την οικονομία της χώρας συμβάλλοντας ώστε οι ρυθμοί απασχόλησης συνεχώς να μειώνονται και να αυξάνεται ο αριθμός ανέργων σε επίπεδα χωρίς προηγούμενο. Συγκεκριμένα για το έτος 2009 οι μακροχρόνια άνεργοι (άνεργοι για περισσότερο από

12 μήνες) καταγράφονται πάνω από 300.000, με αυξητικές τάσεις καθώς τον Σεπτέμβριο του 2010 οι άνεργοι άγγιξαν τους 475.000 ενώ το Μάρτιο του 2011 τους 611.785. Η κατάσταση είναι πολύ χειρότερη στην άλλη κατηγορία άνεργων μικρής χρονικής διάρκειας καθώς για το πρώτο τρίμηνο του 2014 άγγιξαν το απίστευτο αριθμό των 1.335.000 σε συνολικό πληθυσμό 11 εκατομμυρίων (Μανροδί και Μoutselos, 2017).

Ο τομέας που επηρεάζεται κυρίως από την οικονομική κρίση είναι το εργατικό δυναμικό της χώρας. Το εργατικό δυναμικό είναι τμήμα του πληθυσμού της χώρας και διακρίνεται σε:

(α) οικονομικά ενεργό και

(β) οικονομικά μη ενεργό.

Στη κατηγορία του οικονομικά ενεργού πληθυσμού ανήκουν οι κατηγορίες πολιτών οι οποίες είναι ικανές και επιθυμούν να εργαστούν ενώ στη δεύτερη κατηγορία τα άτομα που δεν μπορούν ή δεν επιθυμούν να εργαστούν. Υπάρχει και μια 3^η κατηγορία η οποία αφορά άτομα τα οποία δεν συμμετέχουν στην παραγωγική διαδικασία όπως είναι οι μικρές ηλικιακές κατηγορίες (παιδιά), οι ηλικιωμένοι και οι στρατιώτες. Το εργατικό δυναμικό δύναται να διαχωριστεί στις τρεις παρακάτω κατηγορίες (Ζησίμου και Τάρε, 2009):

- «Εργατικό δυναμικό: Το σύνολο των ατόμων τα οποία μπορούν και θέλουν να εργαστούν.»
- «Απασχολούμενοι: Τα άτομα τα οποία εργάζονται (έχουν την επιθυμία και την ικανότητα να εργαστούν).»
- «Άνεργοι: είναι τα άτομα τα οποία μπορούν και θέλουν να εργαστούν, αλλά δεν μπορούν να βρουν απασχόληση.»

Είναι φανερό ότι το σύνολο των απασχολούμενων και των ανέργων ισούται με το εργατικό δυναμικό μια χώρας.

1.1 ΑΝΕΡΓΙΑ

Ως εργασία ορίζεται η καταβολή ανθρώπινης προσπάθειας, πνευματικής ή σωματικής με σκοπό τη παραγωγή οικονομικού αγαθού. Με βάση τον ορισμό αυτό, η ανθρώπινη προσπάθεια θεωρείται ως εργασία εφόσον κατεβλήθη για τη δημιουργία προϊόντων, ανεξαρτήτως από το τελικό αποτέλεσμα. Η εργασία αποτελεί παραγωγικό

συντελεστή μιας χώρας, και είναι απαραίτητη για τη παραγωγή προϊόντων (Λιανού και Ντεμούση, 2013). Το αντίθετο της εργασίας είναι η ανεργία η οποίας ως έννοια υποδηλώνει την ύπαρξη πλεονάζοντος εργατικού δυναμικού συγκριτικά με τις ανάγκες της αγοράς εργασίας. Ως ανεργία ορίζεται ο αριθμός των ανθρώπων που δεν έχουν δουλειά αλλά βρίσκονται στη διαδικασία εύρεσης (Blanchard, 2006). Ο ορισμός αυτός πρέπει να πληροί δύο όρους:

- (α) ότι το άτομο είναι άνεργο, και
- (β) ότι βρίσκεται στη διαδικασία εύρεσης εργασίας.

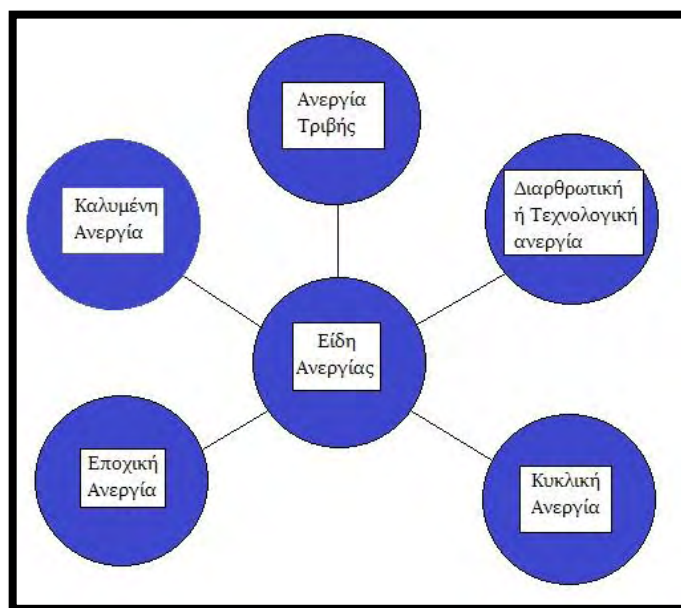
Ο πρώτος όρος θεωρείται κατανοητός και σαφής, ενώ ο δεύτερος είναι αρκετά δύσκολο να αξιολογηθεί εκτιμηθεί δεδομένου ότι οι «δυσανεστημένοι εργαζόμενοι» συνεχώς αυξάνονται με αποτέλεσμα να αποτελούν πλέον μια διευρυμένη και «δύσκολα μετρήσιμη» κατηγορία ανέργων. Σύμφωνα με στοιχεία από την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα (ΕΚΤ, 2012) ο αριθμός των απογοητευμένων εργαζόμενων στην ευρωζώνη, αλλά και στις Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής, ιδιαίτερα μεταξύ των ανειδίκευτων και των μακροχρόνια ανέργων, έχει αυξηθεί ως αποτέλεσμα της πρόσφατης χρηματοοικονομικής κρίσης (Laeven και Valencia, 2013). Το ενδιαφέρον τα συγκεκριμένης κατηγορίας ανέργων να ψάξουν μια καινούργια απασχόληση παραμένει ανενεργό με αποτέλεσμα το φαινόμενο αυτό να βρίσκεται στις υψηλότερες τιμές του αφού συνδέεται κυρίως με την μακροχρόνια ανεργία (Reich, 2010).

Με τον όρο «κλασική ανεργία» συνδέεται επίσης και η ανεργία που προκύπτει όταν το ημερομίσθιο διατηρείται σκοπίμως πάνω από το επίπεδο που οι καμπύλες προσφοράς και ζήτησης εργασίας τέμνονται (Begg κ.ά., 2006). Αυτό μπορεί να προκύψει από διάφορους λόγους όπως κοινωνικούς ή θεσμικούς. Ωστόσο, υπάρχει μια κυκλική συσχέτιση μεταξύ ζήτησης, προϊόντος, απασχόλησης και ανεργίας, η οποία διαχρονικά διαφοροποιείται τόσο όσο ως προς το εύρος των μεταβολών όσο και ως προς τις αιτιότητες. Στην οικονομική επιστήμη άνεργος θεωρείται ένα άτομο το οποίο είναι ικανό και διαθέσιμο να εργαστεί ωστόσο οι προσπάθειες για εύρεση εργασίας δεν έχουν τελεσφορήσει.

Τέλος, ως ανεργία ορίζεται το πηλίκο των ανέργων μιας περιοχής ως προς το συνολικό εργατικό δυναμικό σε αυτή. Εκφράζεται ως ποσοστό επί τοις εκατό του εργατικού δυναμικού, όπου εργατικό δυναμικό είναι το άθροισμα των ανέργων και των απασχολούμενων στη περιοχή που μελετάται.

1.1.1 ΚΑΤΗΓΟΡΙΕΣ ΑΝΕΡΓΙΑΣ

Η ανεργία ανάλογα με: **(α)** τις αιτίες που την προκαλούν, **(β)** τις πολιτικές που την αντιμετωπίζουν, **(γ)** τον χρονικό ορίζοντα εκδήλωσής της, και **(δ)** τη διάρθρωσή της, διακρίνεται σε διάφορες κατηγορίες. Σύμφωνα μάλιστα με τον Δεδουσόπουλο (2000) το κυρίαρχο και βασικό κριτήριο ταξινόμησης της ανεργίας είναι το πρώτο κριτήριο και αφορά στα αίτια που την προκαλούν, ενώ τα άλλα κριτήρια είναι δευτερευούσης σημασίας (Πετκίδου, 2007). Παρακάτω παρουσιάζονται οι κατηγορίες που διακρίνεται η ανεργία.

Διάγραμμα 1: Διάκριση ανεργίας σύμφωνα με τις πολιτικές που τις αντιμετωπίζουν (Προδρομίδης, 1994, σελ. 31)

Στον ορισμό της ανεργίας συμπεριλαμβάνονται οι άνεργοι που στο σύνολο τους είναι ικανοί προς εργασία, θέλουν να εργασθούν με το τρέχοντα μισθό αλλά δε βρίσκουν απασχόληση. Τα τρία αυτά στοιχεία, δηλαδή η ικανότητα, η επιθυμία και η ανυπαρξία θέσεων εργασίας είναι τα κύρια μέσα δημιουργίας ανεργίας. Η κατηγορία πολιτών που δεν είναι ικανή να εργασθεί δεν ανήκει στο εργατικό δυναμικό μιας χώρας και για το λόγο αυτό δεν υπολογίζονται στο γενικό σύνολο ανεργίας μιας χώρας (Λιανού και Ντεμούση, 2013).

Σύμφωνα με τον Rees (1973) ένα άτομο θεωρείται άνεργο ή εκούσια άνεργο όταν δεν έχει καμιά προσφορά για εργασία, βρίσκεται στην αναζήτηση εργασίας με υψηλότερες απολαβές χωρίς ωστόσο να έχει συμφωνήσει στη προσφορά αυτή. Ακούσια

άνεργος θεωρείται αυτός που θα ήταν πρόθυμος να εργασθεί σε μια εργασία με κατώτερο μισθό ή τον ίδιο μισθό χωρίς ωστόσο να έχει βρει κάτι τέτοιο.

Η ανεργία αναλόγως των διαφόρων πολιτικών και συνθηκών μιας χώρας δύναται να διαχωριστεί και να ταξινομηθεί σε ανεργία τριβής, εποχιακή, διαρθρωτική, ανεργία λόγω έλλειψης ζήτησης, και σε κάποιες περιπτώσεις ανεργία αναμονής και τεχνολογική ανεργία. Αξίζει να σημειωθεί ότι αυτή η διάκριση κατηγοριοποίηση είναι κοινώς αποδεκτή από όλες τις σχολές οικονομικής σκέψης (στο παραπάνω σχήμα εμφανίζονται οι κατηγορίες ανεργίας, **Διάγραμμα 1**).

Επιπλέον η ανεργία διαχωρίζεται και σε μακροχρόνια και βραχυχρόνια με βάση το χρόνο διάρκειας σε κάθε περίπτωση. Παρακάτω θα γίνει προσπάθεια μιας περαιτέρω ανάλυσης της κάθε μορφής ανεργίας έτσι ώστε να γίνει κατανοητή η επίδραση τους στην οικονομική ανάπτυξη η οποία στην πλειοψηφία των περιπτώσεων είναι μία από της κύριες αιτίες δημιουργίας του φαινομένου φυγής επιστημόνων ή διαρροής εγκεφάλων.

Ως **ανεργία τριβής** ορίζεται η ανεργία που οφείλεται στην αδυναμία της αγοράς εργασίας να απορροφήσει σε άμεσο χρονικό διάστημα, ανέργους τελειόφοιτους ΑΕΙ ή ΤΕΙ παρόλο που υπάρχουν κενές θέσεις εργασίες για τις οποίες οι άνεργοι διαθέτουν τα απαραίτητα προσόντα κάλυψής τους. Η ανεργία τριβής πηγάζει από την εκούσια αλλαγή απασχόλησης του εργαζομένου, αφορά δε στο χρονικό διάστημα που μεσολαβεί από τη στιγμή που εγκαταλείπει κανείς την εργασία του μέχρι τη στιγμή που προσλαμβάνεται αλλού. Το ποσοστό ανέργων που οφείλεται από την ανεργία τριβής στο συνολικό εργατικό δυναμικό είναι μικρό πλην όμως έχει μόνιμο χαρακτήρα λόγω της αδιάκοπης μετακίνησης των εργαζομένων. Ουσιαστικά, η ανεργία τριβής, είναι βραχυχρόνια ανεργία, προϋποθέτει την ύπαρξη κενών θέσεων εργασίας και οφείλεται στην ελλιπή πληροφόρηση των ατόμων, που εμποδίζει την αυτόματη κινητικότητα της εργασίας. Η ανεργία τριβής είναι συμβατή με την πλήρη απασχόληση και πρόκειται για ηθελημένη ανεργία, η οποία βελτιώνει τελικά τη θέση του ατόμου αλλά και της τοπικής και της εθνικής οικονομίας, δεδομένου ότι αυξάνει την παραγωγικότητα κατευθύνοντας τους εργαζομένους προς τις εργασίες για τις οποίες έχουν περισσότερα κίνητρα. Έτσι, σε κατάσταση πλήρους απασχόλησης υπάρχει μια "ακατανόητη" ανεργία τριβής, η οποία συμβάλλει στην βέλτιστη χρησιμοποίηση του συντελεστή εργασίας (Μυλωνά, 2013).

Ως **διαρθρωτική ανεργία** ορίζεται η ανεργία που οφείλεται σε δυσαναλογίες και ακαμψίες του οικονομικού συστήματος και μοντέλου της συγκεκριμένης χώρας. Η διαρθρωτική ανεργία θεωρείται σε συνάρτηση με την ανεργία τριβής ως το φυσικό

ποσοστό ανεργίας. Επιπλέον ως διαρθρωτική ανεργία μπορεί να θεωρηθεί και η ανεργία που οφείλεται σε θεσμικούς παράγοντες διότι οι ίδιοι οι θεσμοί αποτελούν κομμάτι του οικονομικού συστήματος. Χαρακτηριστικό παράδειγμα θεσμών σε ένα κράτος ο οποίος οδηγεί σε αύξηση της ανεργίας είναι η νομοθετική εξουσία η οποία σε αρκετές περιπτώσεις νομοθετώντας δημιουργεί προσχώματα για προσέλκυση νέων επενδύσεων και ταυτόχρονα νέων ελκυστικών θέσεων ανεργίας. Χαρακτηριστικό παράδειγμα η καθιέρωση ελάχιστου μισθού ή ημερομισθίου που έχει αντίθετα αποτελέσματα. Οι μεταβολές στις ευκαιρίες απασχόλησης προέρχονται και από μεταβολές στις προτιμήσεις των καταναλωτών, μεταβολές στις τεχνικές συνθήκες παραγωγής και μεταβολές στη σύνθεση του ακαθάριστου εγχώριου προϊόντος (διαχρονικά παρατηρείται μείωση του σχετικού μεριδίου της γεωργίας έναντι των σχετικών μεριδίων της βιομηχανίας και των υπηρεσιών στη σύνθεση του ακαθάριστου εγχώριου προϊόντος, ΑΕΠ).

Οι εν λόγω μεταβολές αντικατοπτρίζονται σε διαρκείς ανισορροπίες μεταξύ προσφοράς και ζήτησης εργασίας διαφόρων ειδικοτήτων και επαγγελμάτων τόσο σε εθνικό όσο και σε περιφερειακό και τοπικό επίπεδο. Οι συνέπειες αυτές εμφανίζονται με τη μορφή ανεργίας, η οποία ενδέχεται να διαφέρει από κλάδο σε κλάδο και από περιφέρεια σε περιφέρεια, παρά την ταυτόχρονη ύπαρξη κενών θέσεων εργασίας. Ο βαθμός με τον οποίο εκδηλώνεται η διαρθρωτική ανεργία είναι τόσο μεγαλύτερη όσο μικρότερη είναι η κινητικότητα των εργαζομένων μεταξύ ειδικοτήτων, επαγγελμάτων και περιοχών (Προδρομίδης,1994). Πρόκειται για ανεργία η οποία είναι αποτέλεσμα μακροχρόνιων μεταβολών και την αντιμετωπίζουν κυρίως οι νεοεισερχόμενοι, οι οποίοι δεν έχουν τις γνώσεις και δεξιότητες που ζητούν οι εργοδότες. Το πρόβλημα της διαρθρωτικής ανεργίας διογκώνεται εξαιτίας των τεχνολογικών μεταβολών (Πετκίδου, 2007).

Η **κυκλική** ή **κεϋνσιανή** ανεργία ή διαφορετικά **ανεργία λόγω έλλειψης ζήτησης** ακολουθεί τις μεταπτώσεις της οικονομικής δραστηριότητας μιας χώρας και αντίστοιχα είναι μικρή σε περιόδους αυξημένης δραστηριότητας, ενώ αυξάνει όσο η οικονομική δραστηριότητα μειώνεται. Επίσης ανάλογα του οικονομικού κύκλου (ανάπτυξη ή ύφεση) η συνολική ζήτηση προϊόντος παρουσιάζει αυξομειώσεις με αποτέλεσμα τις ανάλογες παραγωγικές μεταβολές στην εργασία. Για παράδειγμα η έλλειψη ζήτησης αγαθών η υπηρεσιών από τους πολίτες λόγω κρίσης ή φόβου επερχόμενης κρίσης οδηγούν με τη σειρά τους σε μείωση των θέσεων εργασίας. Επομένως λόγω της κατάστασης από την μία υπάρχουν λιγότερες κενές θέσεις για πλήρωση σε σχέση με όσες ζητούνται από το εργατικό δυναμικό. Το φαινόμενο αυτό

παρουσιάζεται σε περιόδους ύφεσης. Και οξύνεται όταν η ύφεση είναι μεγάλης χρονικής διάρκειας όπως στην χώρα μας.

Σύμφωνα με την Μαντά (2009), αποτελεί κατεξοχήν βραχυχρόνιο οικονομικό πρόβλημα με τον περιορισμό και την εξάλειψη του οποίου ασχολείται η βραχυχρόνια οικονομική πολιτική. Επιπρόσθετα οι μεταβολές συνολικής ζήτησης επηρεάζουν το μέγεθος της ανεργίας.

Η **εποχιακή ανεργία** οφείλεται κατά κύριο λόγο σε εποχικές μεταβολές της ζήτησης και της προσφοράς αγαθών και υπηρεσιών. Ορισμένοι τομείς απασχόλησης, αρκετές επιχειρήσεις και παραγωγικοί κλάδοι είναι από τη φύση τους εποχιακοί, δηλαδή παρουσιάζουν χρονικά και συστηματικά ετησίως αυξομειώσεις στη παραγωγική τους δραστηριότητα. Ο τομέας αυτός κατά κύριο λόγο είναι ο πρωτογενής και ασχολείται με την γεωργία, αλιεία, τουρισμό και κατασκευές. Αν και οι εποχικά άνεργοι είναι πιθανό να βρουν απασχόληση (κατά τη χρονική περίοδο που υπάρχει το είδος αυτό της ανεργίας), εντούτοις λόγω του χρονικού διαστήματος που μεσολαβεί από τη στιγμή που παραμένουν άνεργοι μέχρι τη στιγμή που βρίσκουν άλλη απασχόληση δημιουργείται ένα εποχικό πρότυπο στη συνολική ανεργία (Προδρομίδης, 1994). Οι αυξομειώσεις της παραγωγικής διαδικασίας συνοδεύονται από την αύξηση ή τη μείωση της παραγωγής ανάλογα με τη χρονική περίοδο και αντίστοιχα με την αύξηση ή μείωση των εργαζομένων. Η εποχιακή ανεργία παρατηρείται έντονα σε χώρες με αυξημένη αγροτική παραγωγή αφού ως εργασία αποτελεί εποχιακή από τη φύση της.

Η **καλυμμένη ανεργία**, είναι η ανεργία που συνδέεται με τη μερική απασχόληση και γενικότερα με την υποαπασχόληση. Οι εργαζόμενοι ενώ είναι διατεθειμένοι να εργαστούν με πλήρες ωράριο, δεν έχουν αυτή τη δυνατότητα, γεγονός που τους οδηγεί στην υποαπασχόληση.

Τέλος η **τεχνολογική ανεργία** δείχνει μια σαφή τάση στη διαδικασία της παραγωγής με βάση την οποία θέσεις εργασίας αντικαθίστανται από νέες τεχνολογίες. Χαρακτηριστικό παράδειγμα τεχνολογικής ανεργίας είναι η εισαγωγή μηχανημάτων σε εργοστάσια τα οποία αυτοματοποιούν διαδικασίες οι οποίες μέχρι πρωτίστως γινόταν με ανθρώπινη παρέμβαση.

1.2 ΟΡΙΣΜΟΣ ΦΥΓΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΩΝ

Απόρροια της οικονομικής κρίσης είναι η μετανάστευση πολλών ενεργών πολιτών. Αυτό αποτελεί ένα φαινόμενο με τεράστιες αρνητικές κυρίως επιπτώσεις για τη

χώρα αφού οι κατηγορίες ατόμων οι οποίοι μεταναστεύουν αποτελούν κατά κύριο λόγο ανθρώπινο δυναμικό με υψηλή κατάρτιση, οι οποίοι θα επηρέαζαν θετικά και σε ταχύς ρυθμούς την διαδικασία εξόδου από την οικονομική ύφεση. Ως φαινόμενο, η διαρροή εγκεφάλων, αναγνωρίστηκε και καταγράφηκε για πρώτη φορά από τη διεθνή βιβλιογραφία τη δεκαετία του 1960-1970, όπου ομάδες φοιτητών παρέμεναν στις χώρες φοίτησης τους προς αναζήτηση εργασίας. Η ιδέα του «brain drain», συνιστά την άνιση κατανομή των πλεονεκτημάτων και μειονεκτημάτων της παγκόσμιας μετανάστευσης (Nadja, 2008). Οι χώρες από τις οποίες μεταναστεύει το υψηλής εξειδίκευσης προσωπικό, αντιμετωπίζουν συνήθως αρνητικές επιπτώσεις κυρίως στο οικονομικό πεδίο και αδυναμία γρήγορης ανάκαμψης ενώ αντιθέτως οι χώρες που απορροφούν «εισάγουν» το εξειδικευμένο προσωπικό προχωρούν σε ανάπτυξη χωρίς ιδιαίτερα προβλήματα ενώ οι κατηγορίες των ατόμων που έχουν μεταναστεύσει (εισροή εγκεφάλων- παράγραφος 3.5) συμβάλλει γενικότερα στην οικονομική τους ευημερία.

Για το λόγο αυτό ο Hart (2006), ερευνώντας και εξηγώντας το φαινόμενο της μετανάστευσης ατόμων με υψηλή κατάρτιση έδωσε έναν καινούργιο ορισμό στην έννοια ως: «*high skill migration*» ή μετανάστευση ατόμων υψηλών δυνατοτήτων. Ως high skill migration ορίζεται η μετανάστευση νέων κυρίως ατόμων με μεγάλες δυνατότητες και επιστημονικό υπόβαθρο οι οποίοι σε περίπτωση που παρέμεναν στη χώρα τους θα συνέβαλαν αποφασιστικά και ουσιαστικά στην οικονομική ανάπτυξη.

Ο καθιερωμένος ορισμός της φυγής επιστημόνων ως (brain-drain) είναι η μόνιμη ή περιστασιακή μετανάστευση υψηλά εξειδικευμένου προσωπικού από υποανάπτυκτες χώρες προς ανεπτυγμένες. Η απώλεια αυτή φυσικά προσμετράτε στο σύνολο της φυγής μεταναστών υποανάπτυκτων χωρών. Ωστόσο ο ανωτέρω ορισμός επιδέχεται μεγάλης κριτικής διότι δεν περιλαμβάνει τις περιπτώσεις μετανάστευσης επιστημόνων μεταξύ χωρών του ίδιου οικονομικού βεληνεκούς αφού εκεί θεωρείται ότι προκύπτει μια ισορροπία μεταξύ τους. Το φαινόμενο της φυγής επιστημόνων αναλύεται σε μεγαλύτερο βαθμό σε επόμενο σε επόμενο κεφάλαιο ([Κεφάλαιο 3](#)).

1.3 ΣΚΟΠΟΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Ο σκοπός της διατριβής είναι η θεωρητική ανάλυση του φαινομένου μετανάστευσης- καταρτισμένου προσωπικού (brain drain) ή «διαρροή εγκεφάλων.

απόρροια της οικονομικής κρίσης στην Ελλάδα. Συγκεκριμένα θα γίνει μια εμπεριστατωμένη ανάλυση σχετικά με το ανθρώπινο κεφάλαιο της χώρας, τον ορισμό της μετανάστευσης καταρτισμένου προσωπικού και τις επιπτώσεις του, ενώ μέσω δημοσκοπικής έρευνας θα εξαχθούν αποτελέσματα προτάσεις εισηγήσεις όπως οι τάσεις, οι αντιλήψεις και οι προσδοκίες των άμεσα εμπλεκόμενων ομάδων.

Επιμέρους αντικειμενικοί σκοποί της έρευνας είναι η εξαγωγή επιπρόσθετων αποτελεσμάτων συμπερασμάτων για την περιοχή (ευρύτερη περιοχή Βόλου), ενώ με βάση τα στοιχεία της έρευνας θα γίνει μια απόπειρα παρουσίασης μέσων και τρόπων αντιμετώπισης του φαινομένου της μετανάστευσης.

Τέλος, θα επιχειρηθεί μια ανάλυση του εκρηκτικού φαινομένου μετανάστευσης σε τοπικό επίπεδο (Βόλος) με βάση τις απόψεις στάσεις προσδοκίες Ελλήνων πολιτών με βάση στοιχεία από τα αποτελέσματα της έρευνας. Ο Βόλος αποτελεί μια πόλη με οικονομικά ενεργό πληθυσμό των 57.685 ατόμων και αποτελεί από τις κεντρικές πόλεις δημιουργίας υψηλά καταρτισμένου προσωπικού εξαιτίας του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: ΑΝΘΡΩΠΙΝΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Με βάση τα όσα αναφέρθηκαν στο [κεφάλαιο 1](#) σχετικά με την οικονομική κρίση στη χώρα, και όλα όσα επηρεάζουν αρνητικά τη κατάσταση, θα πρέπει να γίνει μια ρεαλιστική προσέγγιση ως προς τις αιτίες και τα μέσα που την προκάλεσαν για την σταδιακή εξάλειψη του φαινομένου της μετανάστευσης νέων επιστημόνων. Συγκεκριμένα, νέες προκλήσεις που επηρεάζουν άμεσα την χώρα όπως η παγκοσμιοποίηση, νέες αγορές (Κίνα, Ινδία), οικονομίες που βασίζονται στη γνώση και οι τεχνολογικές εξελίξεις οδηγούν προς την αναζήτηση νέων τρόπων αύξησης της ανταγωνιστικότητας (Kwon, 2009).

Κυρίαρχο μέσο για την διαφυγή από το τέλμα που επικρατεί θα πρέπει να είναι και η σωστή διαχείριση και ανάπτυξη του ανθρωπίνου κεφαλαίου της χώρας. Το ανθρώπινο κεφάλαιο θεωρείται σύμφωνα με την διεθνή βιβλιογραφία ως ο βασικός πυλώνας οικονομικής ανάπτυξης ειδικά τη σήμερα ημέρα όπου ο έντονος ανταγωνισμός μεταξύ κρατών επικρατεί χάρη στην παγκοσμιοποίηση. Ταυτόχρονα το ανθρώπινο

κεφάλαιο ασκεί σημαντική επιρροή σε άλλα κοινωνικοπολιτικά θέματα όπως η εκπαίδευση των νέων και η άσκηση της δημοκρατίας (Lee και Lee, 2015).

Γενικά, η έννοια του ανθρωπίνου κεφαλαίου είναι το μείγμα οικονομικού κεφαλαίου και ανθρωπίνου δυναμικού. Από οικονομικής μεριάς, το κεφάλαιο σχετίζεται με δείκτες παραγωγής που χρησιμοποιούνται για τη δημιουργία αγαθών και υπηρεσιών οι οποίοι δεν καταναλώνονται κατά τη διαδικασία παραγωγής (Boldizonni, 2008). Κυρίαρχο ρόλο σε αυτό θα πρέπει να έχει ο άνθρωπος αφού αυτός θα πρέπει να είναι υπεύθυνος για όλες τις οικονομικές δραστηριότητες όπως είναι η παραγωγή, η κατανάλωση και οι οικονομικές συναλλαγές. Για να δοθεί όμως πραγματική αξία στην έννοια του ανθρωπίνου κεφαλαίου θα πρέπει να δοθεί ο ορισμός του. Συγκεκριμένα το ανθρωπινό κεφάλαιο ορίζεται με βάση το αγγλικό λεξικό της Οξφόρδης ως:

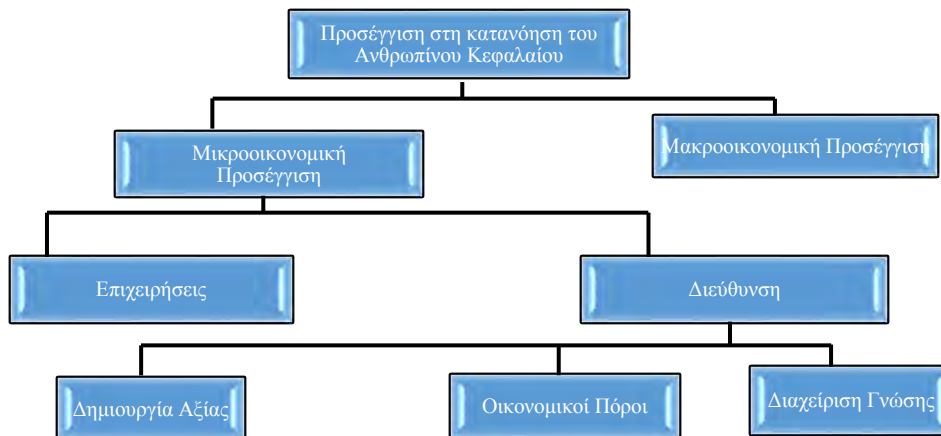
«οι δεξιότητες που κατέχει το εργατικό δυναμικό και θεωρούνται ανθρωπίνος πόρος ή περιουσιακά στοιχεία».

Παράλληλα η αναγκαιότητα ύπαρξης καθημερινών επενδύσεων σε ανθρωπινό δυναμικό (όπως εκπαίδευση, κατάρτιση και υγεία) αυξάνουν την παραγωγικότητα ενός ατόμου. Με βάση τον Becker (2002), ο ορισμός του ανθρωπίνου κεφαλαίου πηγάζει από την οικονομική θεωρία. Δεν αποτελεί ούτε φυσικό κεφάλαιο ούτε οικονομικό κεφάλαιο, ενώ ορίζεται καθαρά ως οι γνώσεις, οι δεξιότητες, η δημιουργικότητα αλλά και η φυσική και πνευματική υγεία ενός ατόμου. Ένας νέος ορισμός που έχει δοθεί τα τελευταία χρόνια στο ανθρωπινό κεφάλαιο με βάση τον Weatherly (2003), είναι αυτός που θεωρεί πως το ανθρωπινό κεφάλαιο είναι μια συλλογή χαρακτηριστικών, τρόπου ζωής, γνώσεων, δημιουργικότητας, καινοτομίας και ενέργειας τα οποία τα επενδύονται στο εργασιακό περιβάλλον.

Η αξία του ανθρωπίνου κεφαλαίου είναι τεράστια, ειδικά στη διαχείριση εταιριών και οργανισμών αφού οδηγεί στην απόκτηση βιώσιμου ανταγωνισμού καθώς και αποτελεσματικότητας. Με απλά λόγια, το ανθρωπινό κεφάλαιο, είναι οτιδήποτε άλλο πέραν του φυσικού κεφαλαίου, όπως ο εξοπλισμός και το οικονομικό κεφάλαιο. Τον προηγούμενο αιώνα, το μερίδιο που κατείχε το ανθρωπινό κεφάλαιο στο ακαθάριστο εγχώριο προϊόν των προηγμένων χωρών ήταν μικρό, ενώ στις εποχές μας το ανθρωπινό κεφάλαιο έχει κυρίαρχο ρόλο. Αυτή η σημαντική αύξηση της συμμετοχής του ανθρωπίνου κεφαλαίου δημιούργησε την εικόνα που υπάρχει ακόμα και σήμερα σχετικά με την οικονομία της γνώσης (Pasban και Nojdedeh, 2016).

Η χρήση της έννοιας του ανθρώπινου κεφαλαίου κάνει σταδιακά την εμφάνιση της από την πρώτη εμφάνιση της θεωρίας της κλασικής πολιτικής οικονομίας και στην συνέχεια από τις πρώτες παρουσιάσεις της επιστημονικής θεωρίας (Fitzsimons, 1999). Στην συνέχεια ο Schultz (1961), αναγνώρισε το ανθρώπινο κεφάλαιο ως έναν από τους σημαντικότερους παράγοντες για την ανάπτυξη της οικονομίας σε ένα κράτος με βάση τους κανόνες της σύγχρονης οικονομίας.

Για να γίνει όμως σωστή κατανόηση του ορισμού του ανθρώπινου κεφαλαίου, θα πρέπει να αναλυθούν και συγκριθούν όλες οι υπάρχουσες έννοιες και ορισμοί που υπάρχουν. Σύμφωνα με την διεθνή βιβλιογραφία οι έννοιες και οι υπάρχοντες ορισμοί διαίρονται σε δυο κατηγορίες, αυτή της μικροοικονομίας και της μακροοικονομίας. Στη μικροοικονομία, υπάρχουν δυο βασικές παραδοχές. Το ανθρώπινο κεφάλαιο θεωρείται ως μέρος των επιχειρήσεων, παράγοντας παραγωγής, ενώ από τη πλευρά της διεύθυνσης υπολογίζεται ως περιουσιακό στοιχείο και αγοραίο μέρος της επιχείρησης. Στη μακροοικονομική προσέγγιση, το ανθρώπινο κεφάλαιο λογίζεται ως μέρος της παραγωγής. Περισσότερες πληροφορίες σχετικά με τη διάκριση δίνονται στο παρακάτω διάγραμμα (Διάγραμμα 2: Kucharcikova, 2011).

Διάγραμμα 2: Επεξήγηση κατηγοριοποίησης ανθρώπινου κεφαλαίου, Πηγή: Kucharcikova, (2011), σελ. 61

2.1 ΔΙΑΦΟΡΕΣ ΦΥΣΙΚΟΥ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ ΚΑΙ ΑΝΘΡΩΠΙΝΟΥ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ

Υπάρχουν πολλές ομοιότητες μεταξύ του ανθρώπινου με το φυσικό κεφάλαιο. Αυτός είναι ο λόγος που θα επιχειρηθεί να γίνει προσπάθεια διαφοροποίησης των δυο

κεφαλαίων αφού σε πολλές περιπτώσεις συγχέονται ως έννοιες. Οι κύριες διαφορές που υπάρχουν μεταξύ τους, έχει σχέση με το ιδιοκτησιακό καθεστώς, την εμπορευματοποίηση τους, τη συσσώρευση τους, τις οικονομικές απολαβές τη χρηματοδότηση αλλά και τη φορολογία τους.

Το φυσικό κεφάλαιο αποτελεί κάτι το απτό, μπορεί να προσδιοριστεί δηλαδή με σχετική ευκολία. Περιλαμβάνει στοιχεία όπως τα μηχανήματα, τα εγκαταστάσεις, πρώτες ύλες, τα αποθέματα των εργοστασίων καθώς και μέσα μεταφοράς και επικοινωνίας ενώ σε αυτά ανήκουν όλα τα περιουσιακά στοιχεία που μπορούν να μεταφερθούν ή μεταπωληθούν. Αντίθετα το ανθρώπινο κεφάλαιο δεν μπορεί να διακριθεί με ευκολία, αφού είναι ευμετάβλητο.

Η επόμενη όχι και τόσο διακριτή διαφορά μεταξύ των δυο είναι η συσσώρευση του κεφαλαίου σε μια δεδομένη περίοδο, ανεξαρτήτως της μορφής της. Μπορεί να οριστεί ως η διαφορά μεταξύ της παραγωγής νέου κεφαλαίου και της υποτίμησης των υπάρχοντων μετοχών της. Η κυρία διαφορά όμως στο πλαίσιο αυτό είναι η τεχνολογία που χρησιμοποιείται για την παραγωγή των δυο διαφορετικών αυτών μορφών κεφαλαίου.

Σχετικά με τη χρηματοδότηση τους, με βάση τη βιβλιογραφία, οι επενδυτές θεωρούν πιο οικονομικά άμεσα αποδοτική την επένδυση σε φυσικό κεφάλαιο αφού το ανθρώπινο κεφάλαιο απαιτεί χρόνο για να αποδώσει αποτελέσματα. Απόρροια είναι η δυσκολία εύρεσης κεφαλαίου για την αύξηση της αποδοτικότητας του ανθρώπινου κεφαλαίου κάτι το οποίο φαντάζει αδιανόητο αφού η αξία που δημιουργείται σε βάθος χρόνου είναι τεράστια (Laroche και Merette, 1998).

2.2 ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΑΞΙΟΠΟΙΩΝΤΑΣ ΤΟ ΑΝΘΡΩΠΙΝΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Το ανθρώπινο κεφάλαιο αποτελεί ένα σημαντικό κομμάτι της κληρονομιάς ενός έθνους κράτους και της υφηλίου γενικότερα. Η συνεισφορά της εργασίας μέσω της παραγωγικότητας των εργαζομένων αξιοποιώντας το ανθρώπινο κεφάλαιο αποτελεί ίσως το συγκριτικό πλεονέκτημα παραγωγής διάφορων μορφών πλούτου σε όλη την υφήλιο. Σύμφωνα με τον Kwon (2009), οι αντιλήψεις που επικρατούσαν τη δεκαετία του 1950 και προγενέστερα, για την αξία και επένδυση του ανθρώπινου κεφαλαίου ήταν εκ διαμέτρου αντίθετες και οπισθοδρομικές, αφού οι πρώτες μορφές διαχείρισης

ανθρώπινου κεφαλαίου είχαν τη μορφή δουλείας με κάκιστες συνθήκες εργασίας, οπότε η οποιοδήποτε σκέψη για αξιοποίηση του παράγοντα δεν υπήρχε καν.

Για να γίνει κατανοητός ο τρόπος που συμβάλει το ανθρώπινο κεφάλαιο στην οικονομική ανάπτυξη θα πρέπει αρχικά να προσδιοριστούν οι παράγοντες που επηρεάζουν την οικονομική κατάσταση μια χώρας, όπως για παράδειγμα πολιτικοί, κοινωνικοί, δημογραφικοί, πολιτιστικοί και οικονομικοί θεσμοί. Ο κάθε θεσμός αποτελεί από μόνος του μια ξεχωριστή βάση συζήτησης και για το λόγο αυτό θα αναφερθούν επιγραμματικά κάποια επιμέρους στοιχεία έτσι ώστε να γίνει αντιληπτό το ποσοστό που επηρεάζει ο κάθε θεσμός την οικονομική ανάπτυξη.

Αρχικά οι επενδύσεις κατέχουν σημαντικό ρόλο αφού αποτελούν την αρχή κάθε οικονομικής συναλλαγής. Οι Kormendi και Meguire (1985), εξέτασαν 47 χώρες κατά τη περίοδο 1950-1977, και απέδειξαν ότι οι επενδύσεις συνδυάζονται άμεσα με τα εισοδήματα. Εν συνεχεία, το ανθρώπινο κεφάλαιο, η καινοτομία και τα τμήματα έρευνας και ανάπτυξης με τη σειρά τους επηρεάζουν θετικά την οικονομική ανάπτυξη. Σύμφωνα με τους Hanushek και Kimco (2000), που κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι όσο υψηλότερο επίπεδο εκπαίδευσης παρέχεται από μία χώρα τόσο μεγαλύτερη είναι και η ανάπτυξη της χώρας. Οι πολιτικές της κεντρικής κυβέρνησης που εφαρμόζονται με τη σειρά τους, έχουν καταλυτικό και σαφή ρόλο στην ανάπτυξη μιας οικονομίας διότι μέσα από κρατικούς τομείς όπως η υγεία, το σύστημα υποδομών, η εμπορική πολιτική επηρεάζεται το μέγεθος της αύξησης του ανθρώπινου κεφαλαίου (Artelaris, 2006).

Μεγάλο τμήμα της παγκόσμιας βιβλιογραφίας στηρίζει την άποψη ότι η οικονομική ανάπτυξη βασίζεται σε μεγάλο ποσοστό στο ανθρώπινο κεφάλαιο ενώ ταυτόχρονα αποτελεί ίσως έναν από τους βασικούς συντελεστές στην αύξηση της ανταγωνιστικότητας. Η επένδυση στο ανθρώπινο κεφάλαιο δείχνει πως σε περίπτωση που το ανθρώπινο δυναμικό μιας χώρας έχει αποκτήσει μόρφωση σε κάποιο επίπεδο τότε αυτό δημιουργεί τις κατάλληλες προϋποθέσεις για οικονομική ευημερία (Barro, 1991). Οι Arrow (1962) και Uzawa (1965) ήταν ίσως οι πρωτοπόροι οι οποίοι μίλησαν για αυτή τη σύνδεση του ανθρώπινου κεφαλαίου με την οικονομική ανάπτυξη. Ο Nelson με τον Phelps (1966) με τη σειρά τους ήταν οι ιδρυτές της άποψης ότι ο ρόλος του ανθρώπινου κεφαλαίου στην ανάπτυξη της τεχνολογίας ήταν καθοριστικός (Cadil κ.ά., 2014). Οι Azariadis και Drazen (1990) απέδειξαν ότι το ποσοστό αλφαριθμητισμού αποτελεί συστατικό στοιχείο της μεγέθυνσης ΑΕΠ (ακαθάριστο εγχώριο προϊόν) ενώ με βάση την

εργασία τους το ποσοστό που επηρέασε ο αλφαριθμητισμός σε παραλληλισμό με το ΑΕΠ τις παγκόσμιες οικονομίες ήταν 38% (Son, 2010).

Η θεωρία ανθρώπινου κεφαλαίου δίνει έμφαση στον τρόπο με τον οποίο αυξάνεται η παραγωγικότητα και η αποδοτικότητα των εργαζομένων αυξάνοντας το γνωστικό επίπεδο τους, κάτι το οποίο βασίζεται κατά μεγάλο βαθμό στις έμφυτες ικανότητες των ίδιων των ατόμων. Στο άρθρο του ο Babaola (2003) εξήγησε τους τρεις κύριους λόγους στους με βάση τους οποίους θα πρέπει να ενθαρρύνεται η επένδυση σε ανθρώπινο κεφάλαιο:

1. Κάθε νέα γενιά θα πρέπει να επιμορφώνεται με το ίδιο «μέγεθος» γνώσεων με τις προηγούμενες γενιές.
2. Επιβάλλεται η εκπαίδευση προγενέστερων τεχνολογιών στις νέες γενιές έτσι ώστε να παράγουν νέα προϊόντα, υπηρεσίες και μεθόδους.
3. Η καινοτομία θα πρέπει να ενθαρρύνεται καθώς και νέες προσεγγιστικές μέθοδοι σε προβλήματα και νέες επεξεργασίες.

2.3 ΤΡΟΠΟΙ ΕΠΕΝΔΥΣΗΣ ΣΤΟ ΑΝΘΡΩΠΙΝΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Η ιδέα ότι η πληροφορία αποτελεί «δύναμη» και η μόρφωση αποτελεί το μέσο απόκτησης πληροφορίας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι η επένδυση στη μόρφωση δημιουργεί τεράστια οφέλη σε βάθος χρόνου. Ο Becker (1997) αναγνώρισε πως η εκπαίδευση απαιτεί αρκετούς πόρους από τον άμεσα εμπλεκόμενο ακόμα και σε περιπτώσεις όπου η παιδεία αποτελεί «δωρεάν» αγαθό.

Παράλληλα, μια από τις σημαντικότερες ιδέες στη χώρα της εργασίας είναι η θεώρηση των εμπορεύσιμων δεξιοτήτων των εργαζομένων ως μορφές κεφαλαίου στις οποίες μπορεί ο εργαζόμενος να επενδύσει. Αυτή η άποψη είναι σημαντική στη κατανόηση των κίνητρων για επενδύσεις καθώς και στη δομή των μισθών και κερδών. Για να γίνει πιο σαφές, το ανθρώπινο κεφάλαιο σχετίζεται με όλα τα χαρακτηριστικά που έχει ένας εργαζόμενος και συμβάλλουν στην παραγωγικότητα του (ιστοσελίδα του London School of Economics- <http://www.lse.ac.uk/economics/home.aspx>¹). Επιπρόσθετα, κατέχει ένα αξιοσημείωτο ρόλο στην ανάπτυξη της οικονομίας κρατών με βάση την έρευνα του Barro (1991), αφού σε 98 χώρες κατά την περίοδο 1960-1985 βρέθηκε μια θετική συσχέτιση μεταξύ υψηλά καταρτισμένου ανθρώπινου κεφαλαίου και

αύξησης του ρυθμού ανάπτυξης του ΑΕΠ (GDP). Με βάση τη μελέτη του Todaro (1985), το ανθρώπινο κεφάλαιο κατέχει κεντρικό ρόλο στην ανάπτυξη κρατών, όπως Ταιβάν, Χόνγκ Κόνγκ, και Νότια Κορέα οι οποίες παρόλες τις ελλείψεις σε φυσικούς πόρους κατάφεραν να αναπτυχθούν δραματικά τις τελευταίες δεκαετίες με το ανθρώπινο κεφάλαιο να κατέχει κεντρικό ρόλο.

Τα μέσα βελτίωσης της ποιότητας του ανθρώπινου κεφαλαίου με βάση την Jermolajeva (2013) είναι:

1. Σύστημα παιδείας μέσω του οποίου θα αποκτούνται γνώσεις με βασική επιδίωξη στο τελικό προϊόν του οποίου είναι η βελτίωση της ποιότητας του ανθρώπινου κεφαλαίου.
2. Εκπαίδευση στο χώρο εργασίας: απόκτηση γνώσεων και δεξιοτήτων που θα συμβάλλουν στην οικονομική ευημερία της εκάστοτε επιχείρησης. Συγκεκριμένα:
 - α. Γενική εκπαίδευση με παροχή γνώσεων που μπορούν συμβάλλουν σε οποιοδήποτε εργασιακό τομέα
 - β. Ειδική εκπαίδευση με γνώσεις οι οποίες αποτελούν εξειδίκευση για συγκεκριμένους κλάδους εργασίας
3. Ατομική Εκπαίδευση: γνώσεις οι οποίες λαμβάνονται από το ίδιο το άτομο με τη θέληση του και τον οδηγούν στην οικονομική βελτίωση της ποιότητας ζωής του.

2.3.1 Η ΕΠΕΝΔΥΣΗ ΠΡΟΣ ΕΝΑ ΣΥΓΧΡΟΝΟ ΣΥΣΤΗΜΑ ΠΑΙΔΕΙΑΣ

Έχει γίνει κατανοητό ότι η εκπαίδευση ανθρώπινου δυναμικού έχει τεράστια συνεισφορά στην οικονομική ανάπτυξη ενός κράτους. Από όσα αναφέρθηκαν όμως τη μεγαλύτερη βαρύτητα κατέχει ένα σύγχρονο οργανωμένο σύστημα παιδείας. Με την άποψη αυτή συμφωνεί μεγάλος αριθμός ειδικών που ασχολούνται με το υπό εξέταση αντικείμενο στη παγκόσμια βιβλιογραφία όπως κοινωνιολόγοι, οικονομολόγοι αλλά και πολιτικοί αφού είναι ευρέως διαδεδομένο και ταυτόχρονα αποδεκτό ότι ένα σύγχρονο σύστημα παιδείας αποτελεί πραγματικό πλούτο μια χώρας:

«Ο άνθρωπος που δημιουργείται από ένα εξελεγμένο σύστημα παιδείας είναι αυτός που το ίδιο σύστημα δημιούργησε με βάση τις ανάγκες του, και συμβάλει με τις αξίες του στην περαιτέρω εξέλιξη του (Durkheim, 1980)».

Μια από τις σημαντικότερες παραδοχές σήμερα είναι αυτή η οποία θεωρεί πως η επένδυση στο ανθρώπινο κεφάλαιο μέσα από ένα εξελιγμένο σύστημα παιδείας θεωρείται παράγοντας οικονομικής μεγέθυνσης μιας χώρας ειδικά στις μέρες μας όπου οι τεχνολογικές εξελίξεις είναι ραγδαίες. Το αξίωμα αυτό επιβεβαιώνεται και από την ανάλυση των αποτελεσμάτων της μελέτης για το δείκτη PISA (Διεθνές Πρόγραμμα 'PISA':για την Αξιολόγηση των Μαθητών -Programme for International Student Assessment) όπου χώρες με υψηλά επίπεδα εκπαίδευσης και κατάρτισης προσωπικού έχουν και τις μικρότερες ανισότητες μεταξύ κοινωνικών ομάδων (Iatagan, 2015). Ο δείκτης PISA εφαρμόστηκε για πρώτη φορά το 2000 σε χώρες που ανήκουν στον ΟΟΣΑ (οργανισμό οικονομικής συνεργασίας και ανάπτυξης) μεταξύ των οποίων είναι και η Ελλάδα. Ειδικά στην έρευνα για το έτος 2015, η Ελλάδα συμμετείχε ενεργά με 212 σχολεία να παίρνουν μέρος και 5500 μαθητές. Ένα από τα σημαντικότερα στοιχεία αξιολόγησης του δείκτη είναι αυτό της αποτίμησης του επιπέδου ετοιμότητας αντιμετώπισης καθημερινών προβλημάτων, όπως και η συλλογή πληροφοριών για τα εκπαιδευτικά συστήματα με βάση την άποψη των ίδιων των μαθητών. Γίνεται ουσιαστικά μια αξιολόγηση του υπάρχοντος συστήματος παιδείας και τα αποτελέσματα μπορούν να αξιοποιηθούν για τη βελτίωση του υπάρχοντος συστήματος.

Η επένδυση στη μόρφωση αποτελεί ένα από τους κύριους τρόπους αύξησης του επιπέδου του ανθρώπινου κεφαλαίου. Από τη διαδικασία της επιμόρφωσης μέσω ενός συστήματος παιδείας προκύπτουν τόσο θετικά όσο και αρνητικά αποτελέσματα.

Τα θετικά που απορρέουν πολλά και με τεράστια οφέλη για την τοπική κοινωνία αλλά και για το κράτος, όπως για παράδειγμα:

- (α) υψηλότερη μη αγοραία παραγωγικότητα,
- (β) υψηλότερες οικονομικές απολαβές μελλοντικά,
- (γ) ηθικό και ψυχολογία αφού το εργασιακό περιβάλλον αποπνέει μεγαλύτερη ευχαρίστηση,
- (δ) μεγαλύτερη προσαρμοστικότητα σε νέα εργασιακά περιβάλλοντα (Διάλεξη Πανεπιστημίου Wiskonsin- <http://www.ssc.wisc.edu/sscc/>²).

Σχετικά με τις αρνητικές επιπτώσεις που απορρέουν:

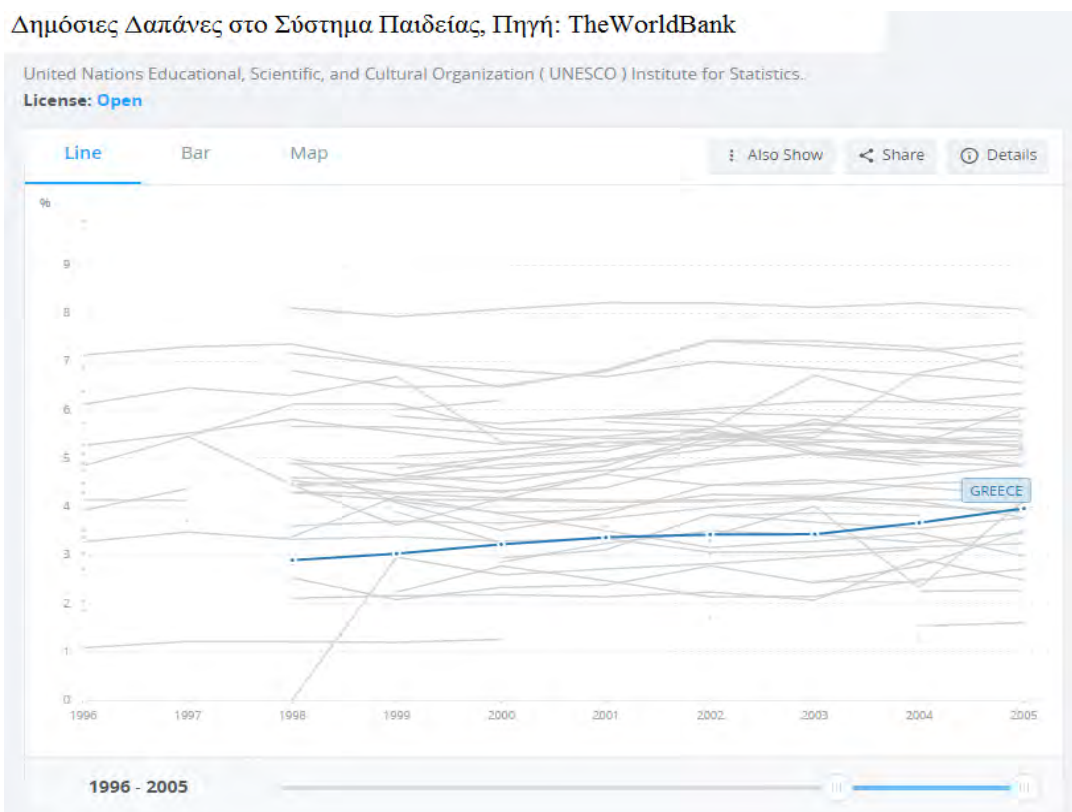
- (α) ένα χρηματικό ποσό που θα πρέπει να δαπανηθεί στις περισσότερες των περιπτώσεων, κάτι το οποίο δεν είναι εφικτό για όλες τις κατηγορίες πολιτών,

(β) τα αποτελέσματα που προκύπτουν από την επιμόρφωση μέσω βιβλίων και σημειώσεων δεν είναι άμεσα και ενδέχεται να μην υπάρξει το επιθυμητό αποτέλεσμα,

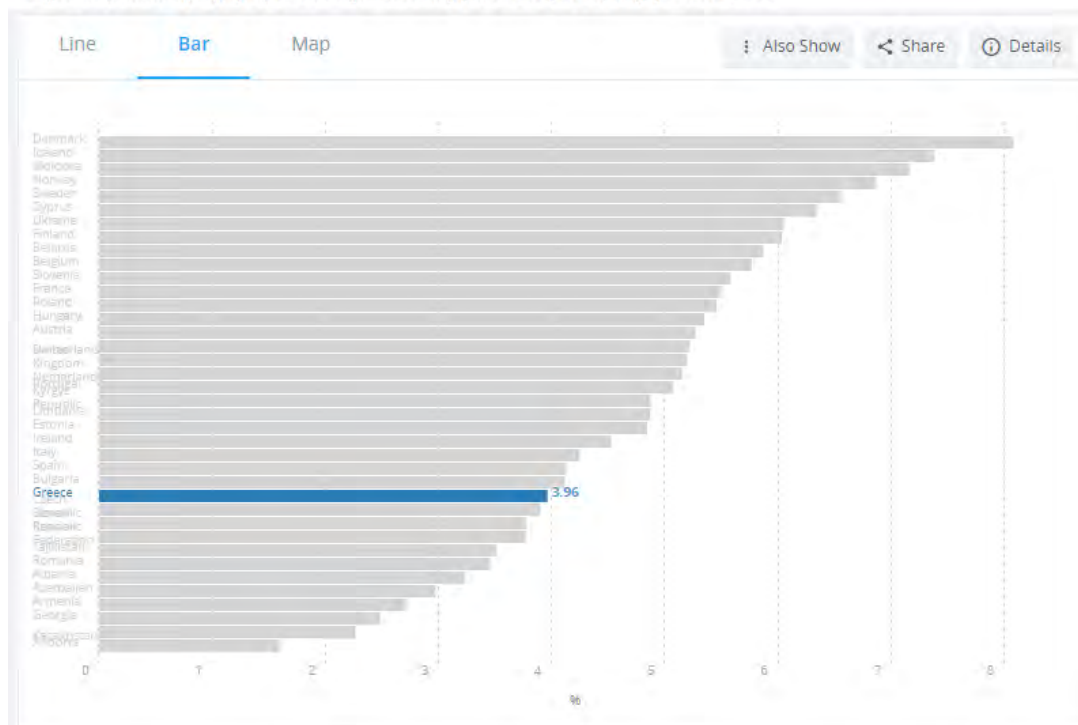
(γ) κατά το διάστημα της φοίτησης ή μόρφωσης ο άμεσα εμπλεκόμενος, δεν έχει στην πλειοψηφία των περιπτώσεων τη δυνατότητα να εργάζεται, διότι καταναλώνει μεγάλο μέρος της ημέρας του σε αυτή τη διαδικασία με αποτέλεσμα τη μείωση των οικονομικών απολαβών,

(δ) προκύπτει ένα είδος ψυχολογικής πίεσης αφού σε πολλές περιπτώσεις η μόρφωση δεν είναι αρεστή και δημιουργεί αρνητικές επιδράσεις σε προσωπικό επίπεδο.

Στη χώρα μας οι δαπάνες ως προς την επιμόρφωση του ανθρώπινου κεφαλαίου και του συστήματος παιδείας, είναι κατώτερες σε σχέση με άλλες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης (αυτό εμφανίζεται στις εικόνες 1 και 2). Στην εικόνα 1 εμφανίζονται οι κρατικές δαπάνες για έτη 1997 έως και το 2005 για το σύστημα παιδείας ενώ εικόνα 2 η σύγκριση της χώρας μας με άλλες Ευρωπαϊκές χώρες για το έτος 2005 (αξίζει να σημειωθεί πως από το 2005 έως και σήμερα η Ελλάδα δεν έχει παραθέσει οικονομικά στοιχεία).

Εικόνα 1: Δημόσιες Δαπάνες ανθρώπινου κεφαλαίου ως ποσοστό του ΑΕΠ (Δαπάνες προς ανθρώπινο κεφάλαιο ως ποσοστό του ΑΕΠ), Πηγή: Ιστοσελίδα Παγκόσμιας Τράπεζας <http://data.worldbank.org/>⁻³

Εικόνα 2: Σύγκριση Δημοσίων Δαπανών ανθρωπίνου κεφαλαίου ως ποσοστό του ΑΕΠ (Δημόσιες Δαπάνες ως προς το σύστημα παιδείας), Πηγή: Ιστοσελίδα Παγκόσμιας Τράπεζας- <http://data.worldbank.org/>³

Συμπερασματικά λοιπόν γίνεται κατανοητό πως η χώρα δεν επενδύει σε μεγάλο βαθμό προς την εκπαίδευση και αξιοποίηση του ανθρωπίνου κεφαλαίου αφού όπως φαίνεται και στον παρακάτω πίνακα οι διαφορές και οι συγκρίσεις με άλλες χώρες της Ε.Ε. είναι αρνητικές (Στο παρακάτω πίνακα εμφανίζονται οι επενδύσεις χωρών στο τομέα της παιδείας με σκοπό την βελτίωση του ανθρώπινου δυναμικού για τα έτη 2004-2006).

Table 4. Public expenses for education (% of GDP)

	2004	2006
EU 27	5,07	5,07
Denmark	8,43	8,48
Spain	4,25	4,23
Finland	6,42	6,40
Norway	7,47	7,21
France	5,81	5,60
Bulgaria	4,51	4,6
Romania	3,29	4,9
Greece		3,96

Πίνακας 1: Σύγκριση δαπανών για τη παιδεία %GPD - Πηγή: Ιστοσελίδα Παγκόσμιας Τράπεζας- <http://data.worldbank.org/>³

Οι τρόποι για να υπολογιστεί η αξία της επένδυσης στη παιδεία είναι οι εξής:

- (α) μέτρηση της προσωπικής απόδοσης,
- (β) μέτρηση της κοινωνικής απόδοσης,
- (γ) μέτρηση της απόδοσης σε τομείς απασχόλησης.

Σύμφωνα με το άρθρο του Blundel (2001) οι τρόποι που αναφέρθηκαν σχετίζονται με τα χρήματα και τα οφέλη επί εκπαιδευμένου προσωπικού που είναι το αποτέλεσμα της εκπαίδευσης, με τις εσωτερικότητες της εκπαίδευσης καθώς και τους φόρους, και τη συσχέτιση μεταξύ της αύξησης της εγχώριας παραγωγικότητας. Παράλληλα ομαδοποίησαν το αποτέλεσμα της επένδυσης στη παιδεία στις παρακάτω κατηγορίες:

1. Η επιμόρφωση βελτιώνει τα οφέλη και τις προσδοκίες του ατόμου που τη λαμβάνει.
2. Η βελτίωση του επιπέδου ζωής δεν εμπεριέχεται στην επένδυση για μόρφωση (καλύτερο περιβάλλον εργασία μετά τη λήψη της μόρφωσης, εργασία με υψηλότερη αμοιβή).
3. Η λήψη παιδείας επιδρά και στο σύνολο της κοινωνίας αφού αυξάνεται το κοινωνικό επίπεδο μέσα από τη μόρφωση των ατόμων.

2.3.2 ΕΠΙΣΗΜΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΔΑΠΑΝΩΝ ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΚΡΑΤΩΝ ΣΕ ΣΥΣΤΗΜΑΤΑ ΠΑΙΔΕΙΑΣ

Στο παρακάτω πίνακα εμφανίζονται στοιχεία απόφοιτων τριτοβάθμιας εκπαίδευσης χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης των 28. Με βάση τη μελέτη της EUROSTAT για το έτος 2013, το 7,5% ακολουθούσε φοίτηση μερικής διάρκειας, το 60,7% βρισκόταν στη φάση λήψης πτυχίου, το 28,1% μεταπτυχιακού τίτλου σπουδών ενώ μόνο το 3,7% σε επίπεδο διδακτορικού. Η έρευνα που διεξήχθη για το έτος 2013, η Γερμανία (το πιο δημοφιλές και οικονομικά ισχυρό κράτος στην Ευρωπαϊκή Ένωση) διέθετε 2,3 εκατομμύρια σπουδαστές στη τριτοβάθμια εκπαίδευση το οποίο ήταν και το μεγαλύτερο σε αριθμό μεταξύ των κρατών της Ε.Ε. και αποτελούσε το 14,2% του γενικού συνόλου. Αξίζει να αναφερθεί πως η Ελλάδα βρίσκεται μεταξύ των χωρών με τους λιγότερους μεταπτυχιακούς φοιτητές στην Ε.Ε. σε αντίθεση με χώρες όπως η Γερμανία, η Γαλλία, η Σλοβακία και η Ιταλία. Από άποψη δαπανών σε συστήματα παιδείας ο μέσος

όρος δαπανών για τα ευρωπαϊκά κράτη ήταν της τάξης του 0,7% - 2,1% του συνολικού ΑΕΠ της χώρας ενώ σε αυτή τη μελέτη δεν προσμετράτε η Ελλάδα η οποία δεν παρουσίασε οικονομικά στοιχεία σε αυτό τον τομέα. Με βάση προγενέστερες χρονικά αναλύσεις της EUROSTAT (πίνακας 3) για την Ελλάδα, ο μεγαλύτερος αριθμός σπουδαστών για ήταν σε αντικείμενα όπως οι κοινωνικές επιστήμες, η διοίκηση επιχειρήσεων και η νομική ενώ ο μικρότερος σε κοινωνικές υπηρεσίες.

	Tertiary total			Short-cycle tertiary			Bachelor's or equivalent			Master's or equivalent			Doctoral or equivalent		
	Total	Male	Female	Total	Male	Female	Total	Male	Female	Total	Male	Female	Total	Male	Female
EU-28 (*)	19 632.3	8 969.1	10 663.2	1 475.4	688.2	787.3	11 913.5	5 541.8	6 371.6	5 507.4	2 344.6	3 162.7	736.0	394.5	341.5
Belgium	488.5	216.3	272.2	24.1	9.2	15.0	364.2	160.2	204.0	85.6	39.0	46.5	14.6	8.0	6.6
Bulgaria	284.0	129.1	154.9	–	–	–	195.6	91.9	103.8	83.0	34.6	48.4	5.4	2.6	2.7
Czech Republic	427.4	182.0	245.4	1.0	0.4	0.6	267.7	115.3	152.4	133.5	52.2	81.3	25.2	14.2	11.0
Denmark	291.1	125.5	165.7	31.7	16.2	15.5	182.3	75.3	107.0	67.5	29.1	38.4	9.6	4.8	4.8
Germany	2 780.0	1 469.9	1 310.1	0.5	0.1	0.4	1 635.9	913.3	722.6	930.4	429.7	500.6	213.2	126.8	86.4
Estonia	64.8	26.9	37.9	–	–	–	44.8	19.5	25.3	17.0	6.2	10.8	3.0	1.3	1.8
Ireland	199.4	98.8	100.6	41.6	24.4	17.3	121.2	56.9	64.3	28.4	13.4	15.0	8.2	4.1	4.1
Greece	659.3	337.7	321.6	–	–	–	588.2	305.4	282.8	48.1	20.2	27.9	23.0	12.1	10.9
Spain	1 969.4	914.8	1 054.6	346.4	174.5	171.9	1 085.0	497.5	587.5	514.4	230.5	283.8	23.7	12.3	11.4
France	2 338.1	1 062.6	1 275.6	504.9	251.6	253.3	931.7	387.2	544.6	832.0	387.1	444.9	69.5	36.7	32.8
Croatia (*)	164.6	71.7	92.9	–	–	–	102.8	48.2	54.6	58.2	21.9	36.3	3.6	1.7	2.0
Italy	1 872.7	804.1	1 068.5	2.5	1.9	0.6	1 108.3	497.2	611.1	727.0	288.1	438.9	34.9	16.9	18.0
Cyprus	32.0	14.3	17.7	3.3	1.4	1.9	20.0	9.5	10.5	7.9	3.0	4.9	0.8	0.4	0.5
Latvia	94.5	38.7	55.7	17.3	7.0	10.3	63.3	26.4	36.9	11.3	4.2	7.1	2.5	1.1	1.4
Lithuania	159.7	66.4	93.2	–	–	–	124.5	54.4	70.1	32.5	10.9	21.6	2.7	1.1	1.6
Luxembourg	6.6	3.2	3.4	0.3	0.1	0.2	3.4	1.7	1.7	2.4	1.2	1.2	0.5	0.3	0.2
Hungary	359.0	160.9	198.1	37.0	13.5	23.5	237.6	110.7	127.0	77.0	32.9	44.1	7.3	3.8	3.6
Malta	12.6	5.6	7.0	2.5	1.1	1.3	6.9	3.0	3.9	3.1	1.4	1.7	0.1	0.0	0.0
Netherlands	674.8	327.1	347.7	5.3	3.0	2.3	558.5	272.7	285.7	97.3	44.5	52.9	13.6	6.9	6.8
Austria	422.8	196.8	225.9	76.8	35.6	41.2	180.2	84.5	95.7	140.1	63.2	76.9	25.7	13.6	12.1
Poland	1 902.7	764.6	1 138.1	10.9	2.0	8.9	1 266.5	542.7	723.8	583.0	200.0	383.0	42.3	19.8	22.5
Portugal	371.0	173.7	197.3	–	–	–	231.5	107.5	124.1	120.0	57.2	62.8	19.5	9.1	10.4
Romania	618.2	284.9	333.2	–	–	–	409.6	199.1	210.5	187.2	75.0	112.2	21.4	10.8	10.5
Slovenia	97.7	41.5	56.2	13.4	7.6	5.8	54.9	23.0	31.9	25.8	9.2	16.6	3.6	1.7	1.9
Slovakia	209.5	84.5	125.0	2.9	0.9	1.9	120.8	49.7	71.1	74.9	28.2	46.7	11.0	5.7	5.2
Finland	309.0	143.1	165.9	0.1	0.1	0.0	228.3	109.1	119.2	60.1	24.1	36.0	20.6	9.9	10.7
Sweden	436.6	176.0	260.6	26.0	13.1	12.9	253.0	93.2	159.8	136.1	58.6	77.4	21.5	11.0	10.5
United Kingdom	2 386.2	1 048.0	1 338.2	326.8	124.5	202.3	1 526.7	686.7	840.0	423.6	178.9	244.7	109.1	58.0	51.1
Iceland	19.1	7.2	11.9	0.5	0.2	0.2	13.8	5.4	8.4	4.4	1.4	3.0	0.5	0.2	0.3
Liechtenstein	0.8	0.6	0.3	–	–	–	0.5	0.4	0.2	0.2	0.2	0.1	0.1	0.1	0.0
Norway	255.4	105.2	150.2	9.8	7.3	2.5	181.9	69.8	112.2	56.3	24.5	31.8	7.4	3.6	3.8
Switzerland	279.8	141.3	138.5	10.8	4.5	6.3	186.3	94.7	91.7	60.0	29.6	30.4	22.7	12.5	10.2
FYR of Macedonia	60.7	27.6	33.1	–	–	–	56.9	25.9	31.0	3.6	1.6	2.0	0.2	0.1	0.1
Turkey	4 975.7	2 706.9	2 268.8	1 527.7	827.8	699.9	3 052.7	1 657.5	1 395.2	314.8	176.0	138.8	80.5	45.6	34.8

(*) Short-cycle tertiary education: excluding Croatia. Bachelor's or equivalent: includes short-cycle tertiary education for Croatia.

(*) Bachelor's or equivalent: includes short-cycle tertiary education.

Source: Eurostat (online data code: educ_uoe_enrt01)

Πίνακας 2: Αριθμός σπουδαστών τριτοβάθμιας εκπαίδευσης σε Ευρωπαϊκά κράτη για το έτος 2013, Πηγή: Ιστοσελίδα Ευρωπαϊκής Στατιστικής υπηρεσίας- [Eurostat 2013 - http://ec.europa.eu/eurostat/statistics](http://ec.europa.eu/eurostat/statistics)

	Education	Humanities and arts	Social sciences, business and law	Science, mathematics and computing	Engineering, manufacturing and construction	Health and welfare	Services	Agriculture and veterinary	Unknown
EU-28 (*)	348.0	482.9	1 414.9	435.6	607.4	595.8	172.3	69.4	30.9
Belgium	10.2	12.0	33.8	5.6	12.8	25.8	2.1	2.5	3.2
Bulgaria	4.7	4.4	33.8	3.4	10.0	4.3	5.0	1.0	0.0
Czech Republic	11.6	8.4	35.9	10.4	12.8	10.3	5.4	3.8	1.3
Denmark	4.6	8.1	23.3	5.5	8.0	14.0	2.0	0.9	0.0
Germany	52.9	62.7	142.2	71.8	99.5	38.5	17.5	10.0	0.6
Estonia	0.9	1.4	3.3	1.2	1.5	1.4	0.9	0.2	0.0
Ireland	4.9	7.3	17.2	6.1	6.7	8.6	3.6	0.7	6.3
Greece	6.9	7.7	20.5	8.1	12.2	5.6	1.8	3.4	0.1
Spain	55.9	38.0	113.7	36.4	65.3	60.0	32.1	5.6	0.0
France	19.8	69.1	312.8	69.6	110.6	113.4	27.3	10.6	0.3
Croatia	1.6	3.7	15.1	2.9	5.3	3.2	3.4	1.5	0.0
Italy	16.3	57.9	116.6	28.0	57.2	56.4	10.3	7.4	11.7
Cyprus	0.8	0.5	2.9	0.5	0.7	0.5	0.3	0.0	0.0
Latvia	1.6	1.8	8.6	1.3	2.6	3.9	1.6	0.2	0.0
Lithuania	4.3	3.0	16.9	2.1	6.6	4.5	1.2	0.7	0.1
Luxembourg	0.4	0.1	0.8	0.2	0.1	0.1	0.0	0.0	0.0
Hungary	10.0	6.6	31.4	4.7	8.1	5.6	5.9	1.5	0.0
Malta	0.3	0.5	1.5	0.6	0.4	0.4	0.1	0.0	0.0
Netherlands	16.1	12.3	54.3	8.5	11.3	25.9	7.0	1.9	1.0
Austria	9.3	9.1	28.2	7.7	16.1	5.7	7.9	1.3	0.1
Poland	:	:	:	:	:	:	:	:	3.7
Portugal	8.6	8.6	29.3	7.5	17.3	16.3	5.9	1.4	0.0
Romania	4.5	14.0	73.4	9.1	34.8	25.1	7.7	3.6	0.0
Slovenia	1.8	1.9	6.7	1.8	3.1	1.5	1.4	0.6	0.0
Slovakia	9.2	4.9	22.4	5.2	9.2	13.2	4.7	1.2	0.0
Finland	3.3	7.0	12.9	3.8	10.9	10.7	3.1	1.1	0.0
Sweden	9.6	4.4	20.8	5.6	13.1	16.6	2.0	0.7	0.0
United Kingdom	78.2	127.6	236.7	128.2	71.2	124.3	12.1	7.4	6.3
Liechtenstein	0.0	0.0	0.2	0.0	0.1	0.0	0.0	0.0	0.0
Norway	7.4	4.4	11.3	3.3	5.6	9.6	2.8	0.3	0.1
Switzerland	8.2	6.9	29.9	6.7	11.4	10.7	6.2	1.4	0.5
FYR of Macedonia	0.7	1.5	4.8	1.2	1.2	1.0	0.8	0.3	0.0

(*) Excluding Poland, except for unknown.

Source: Eurostat (online data code: educ_uoe_grad02)

Πίνακας 3: Αντικείμενα σπουδών τριτοβάθμιας εκπαίδευσης για το έτος 2013 με βάση τη μελέτη της Eurostat, Πηγή: Ιστοσελίδα Ευρωπαϊκής Στατιστικής υπηρεσίας- Eurostat 2013 - <http://ec.europa.eu/eurostat/statistics>

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: ΔΙΑΡΡΟΗ ΕΓΚΕΦΑΛΩΝ (BRAIN DRAIN)

Στα τέλη του 20^ο και στις αρχές του 21^ο αιώνα η φύση της μετανάστευσης έχει αλλάξει δραστικά με την καταλυτική επιρροή της παγκοσμιοποίησης και τη δημιουργία ενός διεθνούς διαδραστικού περιβάλλοντος το οποίο έχει διαφοροποιήσει ριζικά την έννοια της μετανάστευσης (Theodoropoulos κ.ά. 2014). Αυτό γίνεται καθημερινά περισσότερο αντιληπτό με τις τεράστιες δυνατότητες αλλά και με μικρό κόστος των τηλεπικοινωνιών με τη χρήση του διαδικτύου. Επιπλέον η χωρίς εμπόδια πλέον καθημερινή ανταλλαγή φτηνών προϊόντων δημιούργησε τις προϋποθέσεις και απελευθέρωσε και την κινητικότητα ανθρώπων και υπηρεσιών. Ο αριθμός των

μεταναστών παγκοσμίως έχει αυξηθεί από 75 εκ. το 1960 σε 190 εκ. το 2005, ακολουθώντας παράλληλα και το ρυθμό αύξησης του παγκόσμιου πληθυσμού. Στατιστικά σημαίνει ότι ο ρυθμός διεθνούς μετανάστευσης αυξήθηκε από 2,5% σε 2,9%.

Κατά την ίδια περίοδο σε αντιστοιχία το ΑΕΠ σε διεθνή κλίμακα τριπλασιάστηκε από 0,1 το 1960 σε 0,3 στα τέλη του 2000 (Docquier και Rapoport, 2012). Είναι κατανοητό ότι και σε αυτή την βελτίωση συνέβαλλε η αλματώδης εξέλιξη των τηλεπικοινωνιών και μεταφορών καθώς και η ενοποίηση των εθνικών οικονομιών σε μια παγκόσμια οικονομία. Μια από τις υποκατηγορίες της διεθνούς μετανάστευσης είναι αυτή της φυγής νέων επιστημόνων του αντικειμένου που εξετάζεται (brain drain) από υποανάπτυκτες ή λιγότερο ανεπτυγμένες χώρες προς ανεπτυγμένες.

Στην Ελλάδα το φαινόμενο της μετανάστευσης υπήρχε ήδη από τα τέλη του 1950 αλλά με διαφορετική μορφή και κλίμακα. Άλλαξε χαρακτηριστικά ως προς την ποιότητα των ατόμων και μεγεθύνθηκε δραματικά τα τελευταία χρόνια εξαιτίας της συνεχιζόμενης οικονομικής κρίσης. Η κρίση επέφερε ένα κυρίως ανεξέλεγκτο μεταναστευτικό ρεύμα διαφορετικό από το παρελθόν με άτομα νεαρής κυρίως ηλικίας που διέθεταν υψηλή επιστημονική κατάρτιση αφού η κατάσταση στη χώρα δεν επέτρεπε την επαγγελματική τους αποκατάσταση.

Η οικονομική κρίση στην μεταπολιτευτική Ελλάδα εμφάνισε τα πρώτα σημάδια της από τις πρώτες μέρες ένταξης της χώρας στη νομισματική ένωση (Ευρωζώνη). Επιδεινώθηκε σταδιακά και βγήκε σχεδόν εκτός τροχιάς τον Οκτώβριο του 2009 όπου το έλλειμα εκτινάχθηκε στο 7,7% του ΑΕΠ της χώρας (Matsaganis, 2011). Η ανεργία κατά την περίοδο αυτή αυξήθηκε κατά 50%, ο ευρύτερος δημόσιος τομέας συρρικνώθηκε, και εφαρμόστηκαν δραστικές περικοπές σε δημόσιες δαπάνες με αποτέλεσμα απολύσεις, κλείσιμο επιχειρήσεων και συγχωνεύσεις δημόσιων οργανισμών (Marinakou κ.ά. 2016). Το χρονικό διάστημα από το 2008 έως και 2011 οι προσλήψεις στη χώρα μειώθηκαν κατά 26,6% και σε πραγματικούς αριθμούς από 1,143,920 σε 839,015 (Karantinos, 2012). Η ανεργία έχει εκτοξευτεί στο 24,1% κυρίως στον ιδιωτικό τομέα για το 2016 αλλά το κρίσιμο στοιχείο είναι ότι η ανεργία των νέων φτάνει στο 50,4% το Μάρτιο του 2016.

Όλα τα παραπάνω οδήγησαν τη χώρα στην αναζήτηση από μεριάς Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου (ΔΝΤ) αλλά και της Ευρωπαϊκής Ένωσης οικονομικού πλαισίου στήριξης στο εξωτερικό. Στο εσωτερικό είχαμε συχνές κυβερνητικές αλλαγές, μεγάλες

διαδηλώσεις, δυσκολία αλλαγής του οικονομικού μοντέλου που μας έφερε την κρίση δημιουργίας επενδυτικού κλίματος κυρίως λόγω των ισχυρών συνδικάτων με αποτέλεσμα ένα νέο μεγάλο κύμα νέων υψηλής κατάρτισης να αναζητά εργασία στο εξωτερικό και να συμβάλλει στην περαιτέρω ανάπτυξη των χωρών υποδοχής τους.

Το φαινόμενο μετανάστευσης υψηλά εκπαιδευμένου κυρίως νεαρής ηλικίας προσωπικού και επιστημόνων χαρακτηρίζεται ως διαρροή εγκεφάλων (brain drain). Διασυνδέοντας το παρόν με το προηγούμενο κεφάλαιο, θα πρέπει να τονισθεί ότι ο όρος διαρροή εγκεφάλων ορίζεται και ως διεθνή μετανάστευση πόρων στη μορφή ανθρωπίνου κεφαλαίου το οποίο βρίσκεται στην υψηλότερη κλίμακα κατάρτισης (Beine κ.ά. 2008). Συγκεκριμένα:

Ο ορισμός του brain drain είναι: «η διαρροή εγκεφάλων δίνει το έναυσμα για διεθνή μεταφορά πόρων με τη μορφή ανθρωπίνου δυναμικού από λιγότερο ανεπτυγμένες χώρες προς περισσότερο ανεπτυγμένες (Λαμπριανίδης, 2011, σελ. 17)».

Επίσης υπάρχουν και άλλες προσεγγίσεις- ορολογίες τίτλοι για τον ορισμό της έννοιας που μπορεί να δοθεί για τη διαρροή εγκεφάλων ή “brain drain” (φυγή επιστημόνων) όπως για παράδειγμα (Theodoropoulos κ.ά. 2014):

- Μετανάστευση υψηλά καταρτισμένου προσωπικού (“skilled international migration”)
- Εξαγωγή γνώσης (“intelligence export”)
- Διεθνής κυκλοφορία υψηλά καταρτισμένου προσωπικού (“Skilled international labor circulation”)
- Διεθνής μετανάστευση Ταλέντων (“International Migration of talents”)
- Μετανάστευση Ποιότητας (“Quality Migration”)
- Μετανάστευση Εγκεφάλων (“Brains’ Immigration”)
- Επαγγελματική Μετάβαση (“Profession Transients”)
- Διαρροή Ποιοτικού Ανθρώπινου Δυναμικού (“Leakage of Intellect”)

Επιπρόσθετα στην διαρροή εγκεφάλων θα μπορούσε να ενσωματωθεί και μια «αφύσικη» μορφή ανταλλαγής προς την μία πλευρά επιστημονικού πλούτου μεταξύ κρατών. Κύριο χαρακτηριστικό τις μονομερούς αυτής μετανάστευσης είναι ότι μόνο τα ανεπτυγμένα οικονομικά έχουν την δυνατότητα να προσελκύουν και να χρηματοδοτούν εξειδικευμένο προσωπικό.

Επίσης σύμφωνα με μια άλλη λεπτομερή έκθεση της ΟΥΝΕΣΚΟ του 1969 σχετικά με το θέμα ως διαρροή εγκεφάλων επισημαίνονται και τα κατωτέρω (Iranani, 2011):

1. Η τάση για μετανάστευση μεταξύ εξελιγμένων κρατών είναι μεγάλη σε αριθμό.
2. Μεγάλες μεταναστευτικές ροές σε μικρά αναπτυσσόμενα κράτη και μικρές ροές σε ήδη ανεπτυγμένα κράτη.
3. Το μεγαλύτερο ποσοστό επιστημόνων που σχετίζεται με τις μαζικές μεταναστεύσεις είναι ειδικότητες όπως μηχανικοί και γιατροί.
4. Η μεταναστευτική τάση (brain drain έχει αυξηθεί δραματικά τα τελευταία χρόνια.
5. Όσο υψηλότερο είναι το επίπεδο του ανθρώπινου κεφαλαίου σε μια χώρα τόσο πιο πιθανή είναι η «διέξοδος» της μετανάστευσης
6. Η διαρροή εγκεφάλων είναι ένα φαινόμενο το οποίο επηρεάζεται από τις οικονομικές δυσχέρειες και τις υπάρχουσες νομοθεσίες που αντικατοπτρίζουν τις απαιτήσεις της νέας εποχής σε όλα τα έθνη.
7. Οι μεταναστευτικές τάσεις σχετίζονται με το χαρακτήρα του εθνικού συστήματος παιδείας, την έλλειψη και τον ανεπαρκή προγραμματισμό εκπαίδευσης φοιτητών σε αναπτυσσόμενες χώρες όπως και τη σωστή αξιοποίηση επαγγελματών με μεγάλη ειδίκευση σε ανεπτυγμένα κράτη.

Η σύνδεση μεταξύ της βιβλιογραφίας του ανθρώπινου κεφαλαίου, της διεθνούς μετανάστευσης και του φαινομένου διαρροής εγκεφάλων είναι μεγάλη. Η γεωγραφική μετανάστευση υψηλά καταρτισμένου προσωπικού, έχει ως αποτέλεσμα τις άμεσες επιπτώσεις σε παραγωγικούς κλάδους και μικρότερα επίπεδα ανάπτυξης της πληγείσας χώρας. Ουσιαστικά όταν χρησιμοποιείται ο όρος διαρροή εγκεφάλων τότε γίνεται η σύνδεση με την έλλειψη καινοτομίας της χώρας που πληγείτε από τη μετανάστευση και αποτελεί ένα φαινόμενο σύγχρονο με πολλές προσπάθειες να βρεθούν τα αίτια από τη διεθνή βιβλιογραφία. Οι πρώτες αναφορές στο φαινόμενο χρονολογούνται το 1966 όπου ο Grubel και ο Scott ανέλυσαν τις αρνητικές επιπτώσεις του, οι οποίες δεν μπορούν να ισορροπηθούν από τα πιθανά εμβάσματα προς τη χώρα προέλευσης από τους μετανάστες. Σύμφωνα με τη νεοκλασική θεωρία της οικονομικής ανάπτυξης, η διαρροή εγκεφάλων δεν αλλοιώνει τις επιστροφές στη κλίμακα παραγωγής αλλά οδηγεί σε μείωση ανεργίας και αύξηση της αναλογίας κεφαλαίου και εργασίας (Thomakos κ.ά., 2015).

3.1 ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ ΔΙΑΡΡΟΗΣ ΕΓΚΕΦΑΛΩΝ

Η μετανάστευση υπολογίζεται ως ένα από τα σημαντικότερα χαρακτηριστικά της εποχής στην οποία ζούμε. Η μετανάστευση πρωτοεμφανίστηκε τα αρχαία χρόνια, χωρίς όμως να έχει λάβει τη σημερινή μορφή αφού μέχρι το 19^ο αιώνα τα μέσα μεταφοράς δεν επέτρεπαν την εξέλιξη ανάπτυξης του φαινομένου. Ένας από τους κύριους λόγους σταδιακής αύξησης του φαινομένου στο διάβα του χρόνου είναι οι τεχνολογική εξέλιξη των τελευταίων χρόνων σε τομείς όπως τηλεπικοινωνίες μεταφορές και ειδικότερα στον σιδηρόδρομο και την ακτοπλοΐα. Το φαινόμενο έφτασε στο απόγειο του με την είσοδο της αεροπλοΐας αφού οι μετακινήσεις έγιναν λιγότερο χρονοβόρες ασφαλής και οικονομικές.

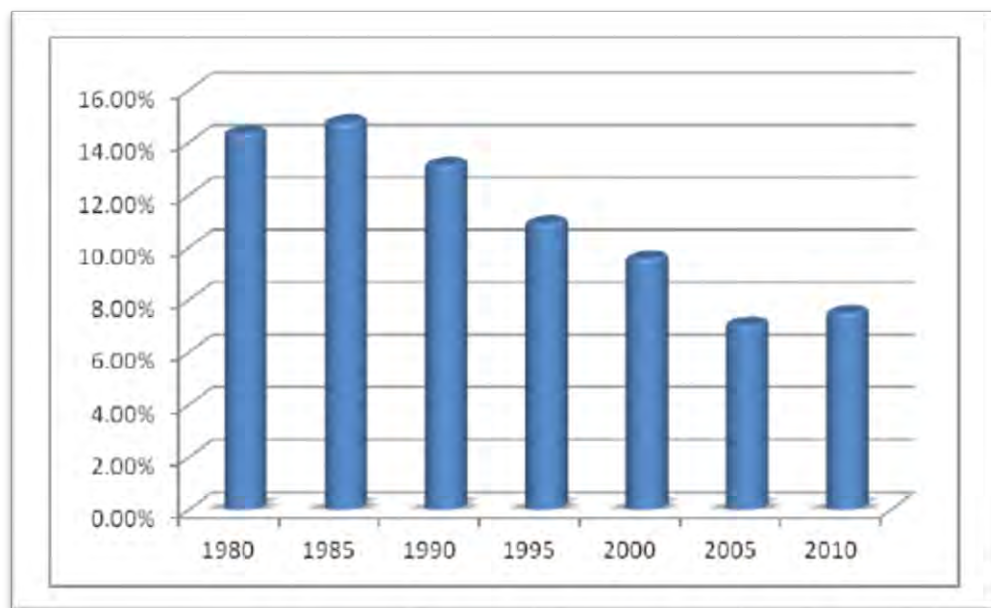
Ενδεικτικά αναφέρεται για την έμμεση συμβολή της τεχνολογίας στην αλματώδη αύξηση του φαινομένου ότι από το 1950 έως 1970 ο αριθμός των μετακινούμενων ατόμων υπολογίζεται σε 25εκ. ενώ από το 1990 έως και το 2008 έφτασαν τα 425εκ. Το μεγαλύτερο μερίδιο μετανάστευσης έλαβε χώρα στην Ευρώπη (53%), με την Ασία να βρίσκεται στη 2^η θέση (19%) και τη Βόρεια Αμερική στη Τρίτη (11%).

Σύμφωνα με στοιχεία της εργασίας του Podemski (2006), ο μεγαλύτερος αριθμός μεταναστών έχει καταμετρηθεί στις ΗΠΑ (38εκ.), και στην συνέχεια στη Ρωσία (12εκ.), στη Γερμανία (9εκ.), στην Ουκρανία (7εκ) και Γαλλία (7εκ) ενώ μικρότεροι είναι οι αριθμοί λιγότεροι στο Ηνωμένο Βασίλειο (5εκ) και πλούσιες χώρες του Κόλπου όπως τα Ηνωμένα Αραβικά Εμιράτα, και το Κουβέιτ. Στον αντίποδα αξίζει να αναφερθεί πως οι χώρες που αντιμετωπίζουν το μεγαλύτερο μεταναστευτικό κύμα φυγής παγκοσμίως είναι η Τζαμάικα (39%), η Βοσνία (38%), η Αρμενία (27%) και το Καζακστάν (25%).

Το είδος αυτής της μετανάστευσης (διαρροή εγκεφάλων) δεν αποτελεί κάτι καινούργιο για την Ελλάδα. Η μετανάστευση υψηλά καταρτισμένου προσωπικού καταγράφεται για πρώτη φορά το 1945 δηλαδή στα τέλος του 2^{ου} Π.Π. (παγκόσμιου πολέμου), όπου η πλειοψηφία των ατόμων συμμετείχε στην ανοικοδόμηση της κατεστραμμένης Ευρώπης (άρθρο της εφημερίδας Καθημερινή-<http://www.kathimerini.gr/>⁴). Ένα άλλο σημαντικό ιστορικό στοιχείο που αξίζει να αναφερθεί είναι από το μεγάλο κύμα μετανάστευσης από την χώρα μας με προορισμό τις ΗΠΑ στα τέλη του 1950. Έχει καταγραφεί ότι πάνω από το 20% των μεταναστών ήταν προσωπικό με υψηλή κατάρτιση και γνώσεις αφού μεγάλο ποσοστό των νέων κυρίως μεταναστών ήταν απόφοιτοι ανωτέρων και ανωτάτων μηχανολογικών σχολών. Το

φαινόμενο μετανάστευσης προς την ΗΠΑ γιγαντώθηκε στα τέλη του 1970, καθώς προέκυψε και επιπλέον νέος λόγος «εξόδου» φυγής από την χώρα μας.(η πολιτική κατάσταση που επικρατούσε δικτατορία).

Κατά την δεκαετία του 1980 η μετανάστευση από την χώρα μας άρχισε να φθίνει (14%) σταδιακά καθώς υπήρχαν αρκετές ευκαιρίες για εύρεση εργασίας με καταρτισμένο προσωπικό. Το 2005 θεωρείται έτος ορόσημο με την μετανάστευση μόλις στο 7% και δικαίως αποκαλείται έτος corner stone και αμέσως μετά αρχίζει η αντίστροφη μέτρηση. Στο παρακάτω σχήμα φαίνεται η διαρροή επιστημονικού δυναμικού στην Ελλάδα κατά την περίοδο 1980 – 2010 με βάση τη μελέτη του Brucker (2013).

Διάγραμμα 3: Διαρροή επιστημονικού προσωπικού από την Ελλάδα από το 1980 έως το 2010. Πηγή: Ιστοσελίδα Ινστιτούτου Έρευνας ISB-Employment Research- <http://www.iab.de/en/daten/iab-brain-drain-data.aspx>

Στα τέλη της δεκαετίας του 2000, η ύφεση της χώρας που αποτελεί την κύρια αιτία αρνητικής οικονομικής κατάστασης συνέβαλε ως προς την φυγή άρον άρον μεγάλου αριθμού νέων ικανών επιστημόνων. Η οικονομική κατάσταση επέδρασε αρνητικά σε όλους σχεδόν τους παραγωγικούς κλάδους της χώρας με άμεσο αποτέλεσμα την μηδενική ζήτηση εξειδικευμένου προσωπικού με φυσικό επακόλουθο την αυτόματη εξαίρεση όλου σχεδόν του καταρτισμένου νέου προσωπικού από την εγχώρια αγορά εργασίας⁴. Το φαινόμενο δυστυχώς συνεχίζει να υφίσταται παίρνοντας τεράστιες διαστάσεις. Υπολογίζεται ότι πάνω 200.000 Έλληνες έχουν μεταναστεύσει στο

εξωτερικό εξαιτίας της κατάστασης που επικρατεί στη χώρα σύμφωνα με την έρευνα της Endeavor (2015).

3.2 ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΔΙΑΡΡΟΗΣ ΕΓΚΕΦΑΛΩΝ

Το κύριο ρεύμα φυγής επιστημόνων υψηλά καταρτισμένων μεταναστεύουν κατά κύματα κυρίως προς τον Ευρωπαϊκό Βορρά και σε χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης όπου τα εμπόδια είναι λιγότερα λόγω της ΕΕ (κοινό νόμισμα, άδεια παραμονής, υγειονομική περίθαλψη, γλώσσα). Ως έννοια η φυγή επιστημόνων περιλαμβάνει ταυτόχρονα τόσο την έννοια του καταρτισμένου προσωπικού, όσο και την έννοια της μετανάστευσης. Ως μετανάστευση θεωρείται η γεωγραφική μετακίνηση ανθρώπων ή ομάδων προσωρινά ή μόνιμα σε μια άλλη περιοχή με διαφορετικά ήθη και έθιμα.

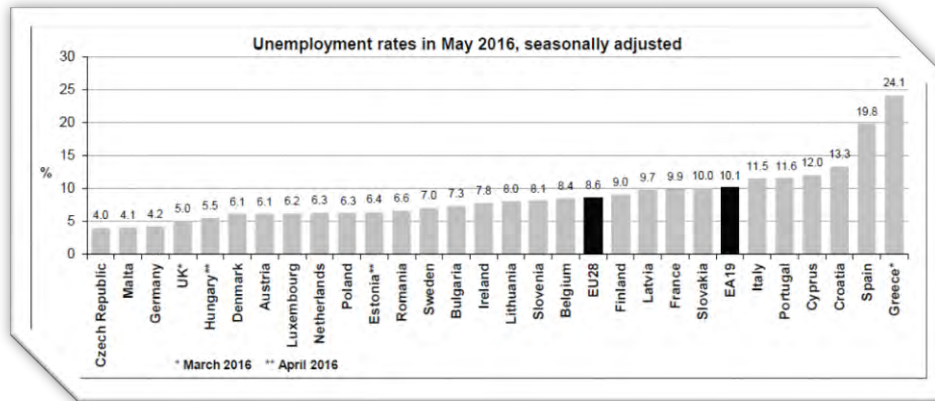
Ο κύριος λόγος της μετανάστευσης γενικά είναι οικονομικός όπως και στην περίπτωση της χώρας μας (οικονομική κρίση). Για αυτό η έννοια της μετανάστευσης σχετίζεται κατά κύριο λόγο με οικονομική απώλεια αφού οι χώρες που έχουν το πρόβλημα χάνουν ανθρώπινο κεφάλαιο υψηλών προδιαγραφών και στο οποίο έχουν επενδύσει τεράστια εθνικά κεφαλαία για τις σπουδές των. Στη παγκόσμια βιβλιογραφία όταν γίνεται μελέτη επεξήγησης του φαινομένου χρησιμοποιείται ο όρος human capital flight «χάσιμο ανθρωπίνου κεφαλαίου», αφού το κεφάλαιο μεταφέρεται χωρίς να αξιοποιείται στη χώρα από όπου προέρχεται και έγινε η αρχική επένδυση. Επιπρόσθετα, έχει άμεση επίδραση στο πολιτιστικό πεδίο της χώρας των αφού η πλειοψηφία είναι επιστήμονες, ερευνητές, ακαδημαϊκοί και φοιτητές (Marinakou κ.ά. 2016).

Ιστορικά η διαρροή εγκεφάλων συνεχίζεται και μάλιστα αυξάνεται με μεγάλους ρυθμούς. Ένα άλλο σημαντικό στοιχείο που προκύπτει για τη διαρροή εγκεφάλων, με βάση την έρευνα του Gibson και McKenzie (2011), είναι ότι χώρες που είχαν υψηλά ποσοστά διαρροής εγκεφάλων καταρτισμένου προσωπικού έχουν αρχίσει να δέχονται αυξημένους αριθμούς μεταναστών. Η μετανάστευση από 74 εκατομμύρια για τα έτη 1960-2010 παγκοσμίως, έφτασε τα 188 εκατομμύρια άτομα, γεγονός που έρχεται σε συνάρτηση με την παγκόσμια αύξηση του πληθυσμού. Πρέπει να τονισθεί και την σημασία που παρουσιάζει το ποσοστό αλλά και τα απόλυτα νούμερα μετανάστευσης από λιγότερο ανεπτυγμένες χώρες σε περισσότερο ανεπτυγμένες. Ο αριθμός αυξήθηκε από 14 εκατομμύρια σε 60 εκατομμύρια για το έτος 2000. Τέλος οι μετανάστες υψηλής

κατάρτισης που διαβιούν σε χώρες του ΟΟΣΑ, υπολογίζονται σε 20 εκατομμύρια το 2000, ποσό αυξημένο κατά 63,7% τη τελευταία δεκαετία ενώ οι μετανάστες χωρίς υψηλά ακαδημαϊκά προσόντα αυξήθηκαν μόνο κατά 14,4% σύμφωνα με (Docquier και Marfouk, 2006).

Τα ποσοστά μετανάστευσης και απασχόλησης - ανεργίας εμφανίζονται κυρίως σε ιστότοπους όπως η [EUROSTAT](#) και η σελίδα του [ΟΟΣΑ](#), και δείχνουν τις τεράστιες αποκλίσεις και το χάσμα που υπάρχει μεταξύ των Ευρωπαϊκών κρατών του Βορρά και του Νότου. Με βάση λοιπόν τα επίσημα στοιχεία της EUROSTAT έτους 2016, τα μικρότερα ποσοστά ανεργίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση παρουσιάζει η Τσεχία με 4% , η Μάλτα με 4,1% και η Γερμανία με 4,2%. Η Ελλάδα εμφανίζεται μεταξύ των κρατών Ευρωπαϊκής ένωσης ως η χώρα με το μεγαλύτερο ποσοστό ανεργίας το οποίο αγγίζει το 24,1%. Στην Ευρωπαϊκή Ένωση για τα έτη 2007 – 2013 η ανεργία βρισκόταν μεταξύ 7,2 και 10,9%. Διαπιστώνεται επίσης από τα στοιχεία του διαγράμματος 4, ότι οι διαφορές μεταξύ των χωρών είναι σημαντικές αφού ο δείκτης ανεργίας για την Ελλάδα και την Ισπανία ήταν της τάξης του 18% ενώ στη Γερμανία η ανεργία είχε υποστεί μείωση 2% (Jauer κ.ά., 2014).

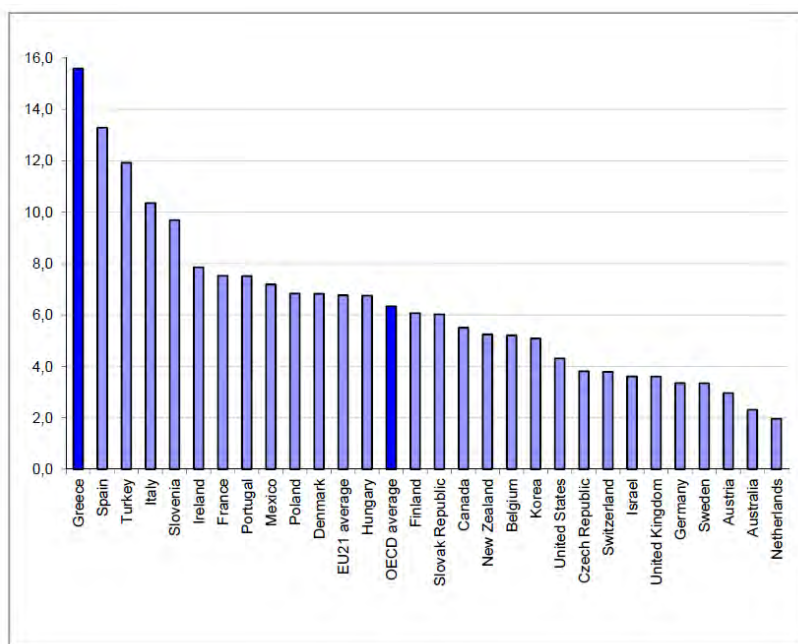
Μελετώντας τη παγκόσμια βιβλιογραφία και συγκρίνοντας απόφοιτους πρωτοβάθμιας δευτεροβάθμιας και τριτοβάθμιας, εκπαίδευσης οι διαφορές που υφίστανται δεν είναι οι αναμενόμενες. Συγκεκριμένα οι απόφοιτοι τριτοβάθμιας έχουν ποσοστό απασχόλησης 19,2% , οι απόφοιτοι δευτεροβάθμιας 11,3% και οι απόφοιτοι πρωτοβάθμιας 7%. Τα ποσοστά αυτά αναδεικνύουν άλλη μία στρεβλότητα διότι με βάση τη διεθνή βιβλιογραφία θα ήταν απόλυτα φυσιολογικό οι απόφοιτοι τριτοβάθμιας να έχουν μεγάλη διαφορά σε ποσοστά απασχόλησης σε σχέση με τους υπολοίπους κάτι το οποίο δεν συμβαίνει στη περίπτωση της χώρας μας. Επιπλέον, διαπιστώνεται άλλη μια ιδιαιτερότητα ότι οι απόφοιτοι τμημάτων φιλοσοφικής, κοινωνιολογίας, νομικής, μαθηματικών, φυσικής, φαρμακευτικής, οδοντιατρικής, γεωπονίας έχουν λιγότερες πιθανότητες εύρεσης εργασίας σε σχέση με τους απόφοιτους οικονομικών τμημάτων και πληροφορικής (Pellícia, 2013).

Διάγραμμα 4: Ποσοστά ανεργίας στην Ε.Ε. για τον Απρίλιο του 2016 , Πηγή: EUROSTAT 2015

Με βάση τα όσα αναφέρθηκαν, γίνεται κατανοητό πως υπάρχει μεγάλο χάσμα μεταξύ των υπό εξέταση δεικτών (δείκτης ανεργίας, δείκτης μετανάστευσης) σε Ευρωπαϊκά κράτη. Για την Ελλάδα, με βάση τα επίσημα στοιχεία της ΕΛΣΤΑΤ του έτους 2015, αριθμεί 10.815.197 εκατομμύρια πληθυσμό από τον οποίο το 55% θεωρείται ανενεργό (δεν εργάζεται επίσημα) και από το υπόλοιπο ποσό του πληθυσμού οι 72% δηλώνουν απασχολούμενοι. Το ποσό των ανέργων στη χώρα κυμαίνεται στους 1,4 εκατομμύρια από τους οποίους οι 642,900 είναι κάτω των 35 ετών. Τα παραπάνω στοιχεία φαίνονται σχηματικά και αναλύονται στο παρακάτω πίνακα το οποίο βασίζεται στην έρευνα της Endeavor (2015).

Ένα άλλο ενδιαφέρον στατιστικό στοιχείο το οποίο έχει τεράστια βαρύτητα για την παγκόσμια οικονομία αλλά και για τη χώρα μας είναι αυτό (Docquire και Marfouk, 2006) που δείχνει τις χώρες που απορροφούν το μεγαλύτερο ποσοστό αποφοίτων τριτοβάθμιας εκπαίδευσης και αυτές που βρίσκονται στον αντίποδα με τη χαμηλότερη λήψη καταρτισμένου προσωπικού. Συγκεκριμένα οι χώρες που λαμβάνουν τα υψηλότερα ποσοστά καταρτισμένου προσωπικού με βάση στοιχεία της ΟΕCD (2000), είναι: Αυστραλία (+11,4%), Καναδάς (+10,7%), Λουξεμβούργο (+7,3%) και Ελβετία (+3,8%). Στις χώρες οι οποίες λαμβάνουν τα χαμηλότερα ποσοστά εγκεφάλων είναι: η Ιρλανδία (-4%), η **Ελλάδα** με (-4%), η Πορτογαλία και το Μεξικό (-1,7%) και η Φινλανδία με (-1,5%).

Διάγραμμα 5: Δείκτης Ανεργίας σε απόφοιτους τριτοβάθμιας εκπαίδευσης στην Ε.Ε.,
 Πηγή: Pellicia, 2013, σελ.4

Πρέπει να αναφερθεί ότι και η φοίτηση στο εξωτερικό αποτελεί μια άλλη μορφή μετανάστευσης ή διαρροής εγκεφάλων σύμφωνα με τον (Rodemski, 2006). Συγκεκριμένα οι χώρες που δέχτηκαν το μεγαλύτερο αριθμό σπουδαστών για το έτος 2002, ήταν οι ΗΠΑ (430.000), το Ηνωμένο Βασίλειο (209.000), η Γερμανία με 171.000 ενώ στις τελευταίες θέσεις καταγράφονται χώρες όπως η Ουγγαρία, η Ισπανία, η Φινλανδία και η Ελλάδα (3%).

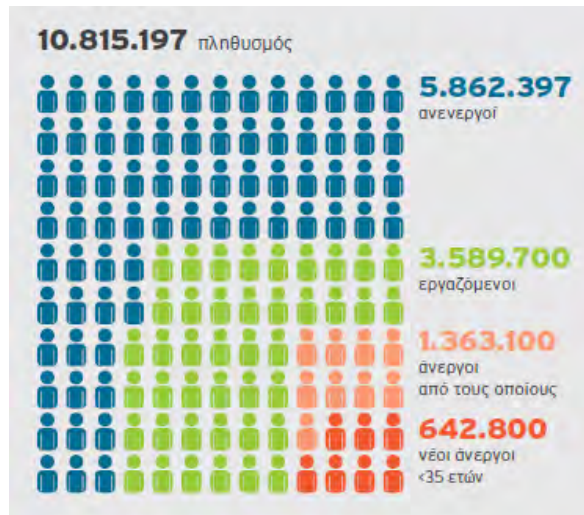
Εικόνα 3: Διαρροή εγκεφάλων κατά την περίοδο της οικονομικής κρίσης στην Ελλάδα,
 Πηγή: Έρευνα για τη δημιουργία θέσεων Εργασίας της Endeavor 2015, σελ. 17

Οι Holezas και Tsakoglou (2008) εκτιμούν ότι η μετανάστευση καταρτισμένου προσωπικού περιλαμβάνει αποφοίτους από σχεδόν όλες τις ειδικότητες της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, και ειδικότερα περισσότεροι από 3000 Έλληνες να εργάζονται ως

καθηγητές πανεπιστημίων και περίπου 5000 ως ερευνητές ή βοηθοί καθηγητών σε διάφορα κυρίως πανεπιστημιακά ιδρύματα χωρών της Ευρώπης.

Μια από τις ουσιαστικότερες έρευνες στο αντικείμενο θέματος της διαρροής εγκεφάλων έγινε το 2011 από τον Λαμπριανίδη στην οποία συμμετείχαν 2374 Έλληνες όλοι απόφοιτοι της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης. Τα αποτελέσματα της έρευνας απέδειξαν ότι, από όσους μεταναστεύουν στο εξωτερικό προς εύρεση εργασίας, μόνο το 15,9% επιστρέφουν στην Ελλάδα ενώ το 84% δεν επιθυμεί να επιστρέψει στο άμεσο μέλλον. Από το συνολικό δείγμα της έρευνας του Λαμπριανίδη (2011) το 81% είχε ως αντικείμενο σπουδών τη διοίκηση επιχειρήσεων και τη νομική, το 33% πληροφορική τις φυσικές επιστήμες και τη χημεία και το 25% μηχανολογία. Επίσης ως χώρες επιλογής μετανάστευσης εξέχουσα θέση κατέχουν το Ηνωμένο Βασίλειο με 3,7%, οι ΗΠΑ με 28,7%, η Γερμανία με 6,6% και η Ελβετία. Επίσης ένα ιδιαίτερα αξιόλογο σημαντικό στοιχείο της έρευνας είναι αυτό που δείχνει ότι το 60% του συνολικού δείγματος δεν επιχείρησε να αναζητήσει εργασία στην Ελλάδα προτού την τελική απόφαση για μετανάστευση προς αναζήτηση εργασίας, ενώ προκύπτει ότι το μικρό ποσοστό που επέστρεψε στη χώρα οι μισθολογικές απολαβές είναι κατώτερες από αυτές των συναδέρφων που διαμένουν στο εξωτερικό (PellICCia, 2013).

Σύμφωνα με στοιχεία της έρευνας που αναφέρθηκε (Lamprianidis, 2011), ο συνολικός αριθμός νέων επιστημόνων που ζει και εργάζεται στο εξωτερικό εκτιμάται μεταξύ 114.000 και 139.000 ενώ αν προσδιοριστεί ως ποσοστό από το σύνολο της επιστημονικής κοινότητας στη χώρα τότε το 11% της χώρας έχει ήδη μεταναστεύσει στο εξωτερικό.

Εικόνα 4: Αναλυτικός διαχωρισμός πληθυσμού στην Ελλάδα με βάση την απασχόληση, Πηγή: Έρευνα για τη δημιουργία θέσεων Εργασίας της Endeavor 2015, σελ.9

Σύμφωνα με έρευνα από τον OECD (Organisation for Economic Co-operation and Development) του (2012), η Ελλάδα το 2010 είχε το μεγαλύτερο ποσοστό άνεργους τριτοβάθμιας εκπαίδευσης με ηλικίες σε ηλικίες 20-25 (15,6%) συγκριτικά με τις υπόλοιπες χώρες της Ε.Ε. (6.3%). Το στοιχείο μάλιστα το οποίο προκαλεί τη μεγαλύτερη εντύπωση της έρευνας είναι αυτό το οποίο δείχνει πως η κατοχή υψηλότερων ακαδημαϊκών γνώσεων και πτυχίων δεν λειτουργεί ως «ασπίδα» κατά της ανεργίας.

Το ποσοστό αλφαριθμητισμού στη χώρα μας αγγίζει το 83,4% όταν ο μέσος όρος στην Ε.Ε. είναι στο 79% (Sarantinos, 2012). Επίσης το ποσοστό γνώσης μιας ξένης γλώσσας σε ηλικίες 25-34 είναι 53,85% ενώ στην Ευρώπη το αντίστοιχο ποσοστό είναι μόλις το 39% (Malkoutzis, 2011). Ένα άλλο αξιοσημείωτο γεγονός είναι ότι περίπου 30.000 Έλληνες φοιτούν στο εξωτερικό ετησίως κάτι το οποίο μεγεθύνθηκε κατά τα χρόνια της κρίσης. Κατά κύριο λόγο οι Έλληνες επιλέγουν ως χώρα σπουδών το Ηνωμένο Βασίλειο, τις ΗΠΑ, την Ολλανδία και τη Γερμανία (Doatar, 2006).

Τέλος, σύμφωνα με στοιχεία της έρευνας του Endeavor το (2015), η οικονομική κρίση είχε και άλλες επιπτώσεις στους πολίτες των χωρών όπως σταδιακή μείωση εισοδημάτων, εσωτερική υποτίμηση προϊόντων και αγαθών, μείωση τραπεζικών χρηματοδοτήσεων και δημοσίων δαπανών τα οποία συνέβαλαν άμεσα και έμμεσα στην μείωση των θέσεων εργασίας. Εκτιμάται ότι περίπου 1 εκατομμύριο θέσεις εργασίας χάθηκαν κατά τη τελευταία πενταετία (2010-2015) στην χώρα μας με τρεις επιμέρους

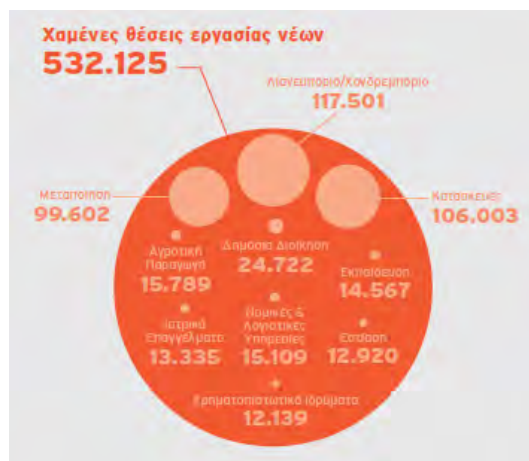
κλάδους να δέχονται το μεγαλύτερο πλήγμα αφού αποτελούν τα 2/3 του γενικού συνόλου. Οι κλάδοι αυτοί είναι:

(α) Κατασκευαστικός τομέας (με 232.000 θέσεις εργασίας- 60% του γενικού συνόλου),

(β) Κλάδος της μεταποίησης (206.000 θέσεις εργασίας- εξαίρεση αποτελεί η μεταποίηση τροφίμων), και

(γ) Εμπόριο με 180.000 θέσεις εργασίας.

Οι μοναδικοί κλάδοι που επέφεραν αυξήσεις θέσεων εργασίας κατά τη περίοδο της κρίσης είναι ο τεχνολογικός (αύξηση 6% σε θέσεις εργασίας), η αγροτική παραγωγή και η μεταποίηση τροφίμων που διατήρησε τα ποσοστά σε σχέση με το 2008. Στο παρακάτω πίνακα του (Endeavor 2015), φαίνεται σχηματικά ο αριθμός χαμένων θέσεων εργασίας για τους νέους για αυτή τη χρονική διάρκεια 2008-2013.

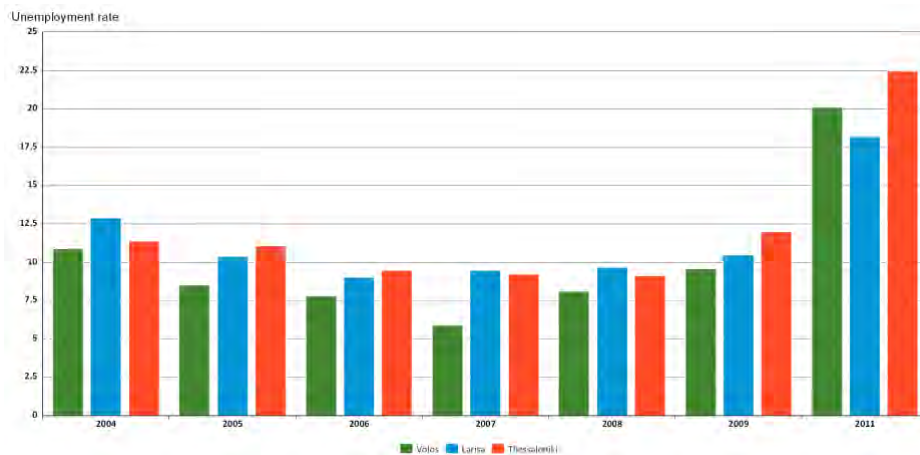
Εικόνα 5: Οι χαμένες θέσεις εργασίας νέων κατά την οικονομική κρίση, Πηγή: Έρευνα για τη δημιουργία θέσεων Εργασίας της Endeavor 2015, σελ. 13

3.2.1 ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΠΕΡΙΟΧΗΣ ΜΕΛΕΤΗΣ

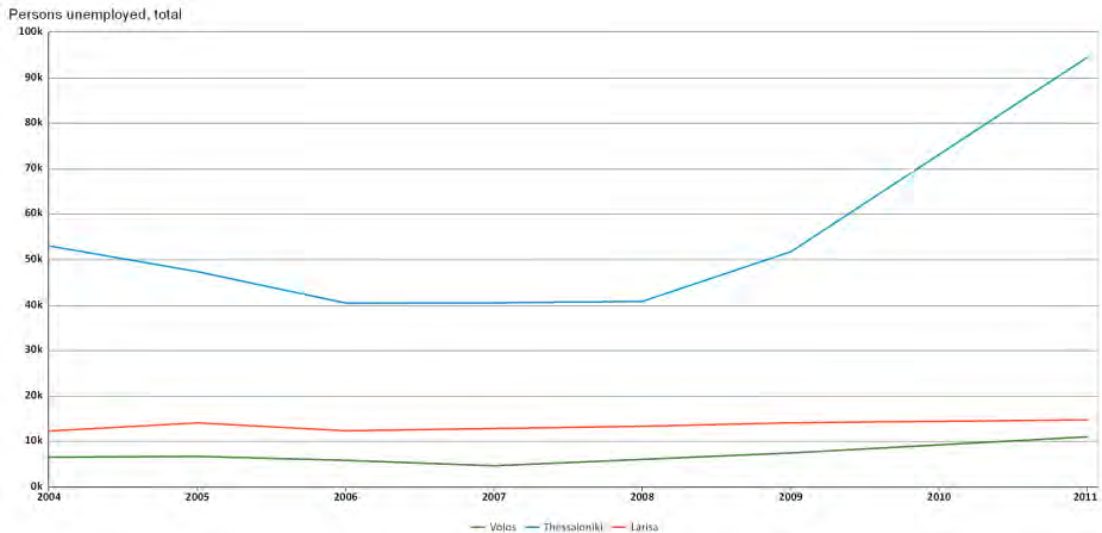
Αναλύοντας στοιχεία ανεργίας και απασχόλησης σε τοπικό επίπεδο και συγκεκριμένα για την ευρύτερη περιοχή του Βόλου (περιοχή μελέτης), προκύπτουν από τα επίσημα στοιχεία καταγραφής του Οργανισμού Απασχόλησης (ΟΑΕΔ για τον μήνα Φεβρουάριο του 2016) ότι από τους 19.259 καταγεγραμμένους άνεργους του δήμου Βόλου οι 16,969 είναι απόφοιτοι- πτυχιούχοι. Από τον αριθμό των 16,969 που είναι

άμεσα εμπλεκόμενο με το θέμα της διατριβής, δηλαδή το υψηλά καταρτισμένο ανθρώπινο κεφάλαιο, ένα ποσοστό της τάξης του 16,75% είναι χωρίς εργασία, ενώ ηλικιακά η υψηλότερη ανεργία καταγράφεται σε ηλικίες 15-24 (48,6%) και ακολουθούν οι ηλικίες 25-34 (32,2%).

Η ιστοσελίδα knoema.com παρουσιάζει διάφορα στατιστικά στοιχεία, παρέχει χρονοσειρές για διάφορους δείκτες μεταξύ των οποίων είναι και το ποσοστό ανεργίας και γίνεται αντιπαράθεση των ανωτέρω στοιχείων μεταξύ διαφορετικών γειτονικών πόλεων. Στα παρακάτω διαγράμματα (διάγραμμα 6,7) γίνεται μια σχηματική απεικόνιση της διαφοράς ανεργίας ανάμεσα στο Βόλο (περιοχή μελέτης), τη Λάρισα και τη Θεσσαλονίκη (η επιλογή των πόλεων έγινε έτσι ώστε να γίνει η σύγκριση μεταξύ του Βόλου με της γειτονικής πόλης της Λάρισας και της συμπρωτεύουσας – τυχαία επιλογή πόλεων). Από το διάγραμμα 6 φαίνεται πως στην σύγκριση ανεργίας μεταξύ των δυο γειτονικών Λάρισας Βόλου για το έτος 2011 ο Βόλος έχει τα πρωτεία αντιστρέφοντας τα ποσοστά των προηγούμενων ετών. Η Θεσσαλονίκη παρόλο την σημαντική θέση που κατέχει στον Ελλαδικό χώρο σε διάφορους τομείς διατηρεί μεγάλα ποσοστά ανεργίας ιδίως το έτος 2011 (Δεν υπάρχουν νεότερες βάσεις δεδομένων– Πηγή: knoema.com)

Διάγραμμα 6: Γραφική απεικόνιση του ποσοστού ανεργίας από το 2004 έως το 2011 για τις πόλεις Βόλου, Λάρισας και Θεσ/κης, Πηγή: Ιστοσελίδα δεδομένων-knoema.com

Διάγραμμα 7: Συνολικός αριθμός ανέργων στις πόλεις του Βόλου , Λάρισας, Θεσ/κης για τα έτη 2004 έως 2011, Πηγή: Ιστοσελίδα δεδομένων- knoema.com

3.3 ΑΙΤΙΑ ΔΙΑΡΡΟΗΣ ΕΓΚΕΦΑΛΩΝ

Η οικονομική κρίση στην Ελλάδα δεν οφείλει την ύπαρξη της στη διαρροή εγκεφάλων. Ωστόσο, σε περίπτωση που το φαινόμενο συνεχιστεί τότε είναι πιθανό η κατάσταση να χειροτερέψει αφού αξιόλογο ποσοστό ανθρώπινου δυναμικού που απαιτείται για την αντιστροφή του κλίματος και να συνεισφέρει στη βελτίωση των συνθηκών της χώρας θα έχει διαφύγει στο εξωτερικό. Επομένως θα πρέπει να γίνει αντιληπτό ποια είναι τα αίτια της διαρροής εγκεφάλων και να εξευρεθεί άμεσα λύση στο μείζον θέμα της μετανάστευση καταρτισμένου προσωπικού ώστε να βγει η χώρα γρηγορότερα από την κρίση με όσο το δυνατόν λιγότερες συνέπειες.

Τα αίτια της διαρροής εγκεφάλων είναι πολλά και σχετίζονται με πολλούς τομείς της χώρας (κοινωνικά, οικονομικά, πολιτικά αίτια.) Με βάση την έρευνα του Theodoropoulos (2014) ορισμένα εξ αυτών είναι:

1. Τα χαρακτηριστικά της αγοράς εργασίας δεν επιτρέπουν προσλήψεις υψηλά καταρτισμένων ατόμων με αποτέλεσμα τη μετανάστευση με σκοπό την απόκτηση περισσότερων γνώσεων και ικανοποιητικών οικονομικών απολαβών.
2. Η συνεχιζόμενη μετανάστευση υψηλά καταρτισμένων ατόμων συμβάλει άμεσα στην συνέχεια της κρίσης και στο μέγιστο της ελαττώνοντας την προοπτική ανάπτυξης των εναπομεινάντων επιχειρήσεων διατηρώντας ανησυχητικά ψηλά ποσοστά ανεργίας.

3. Η συνεχιζόμενη δυστοκία προσέλκυσης νέων επενδύσεων πανελλαδικά αλλά και σε τοπικό επίπεδο συμβάλλει στη διατήρηση της κρίσης με συνέπεια την αρνητική εξέλιξη δημιουργίας νέων θέσεων εργασίας

4. Η επιβολή νέων φόρων για διατήρηση τους στάτους κβο αναγκάζει αρκετές υγιές υπάρχουσες επιχειρήσεις να μεταφέρουν την δραστηριότητά τους σε άλλες χώρες με χαμηλότερη φορολογία.

Υπάρχουν πολλές προσεγγίσεις, λόγοι, απόψεις από τις οποίες μπορεί να αναλύσει περαιτέρω το πρόβλημα διαρροής εγκεφάλων. Συγκεκριμένα οι λόγοι που μπορούν να συμβάλλουν στην όξυνση του φαινομένου είναι:

(α) πολιτικοί: όταν μια χώρα προσελκύει μετανάστες εξαιτίας της εξαιρετικής μεταχείρισης των μεταναστών σε όλους τους τομείς.

(β) οικονομικοί: όταν οι δείκτες ανεργίας είναι τόσο υψηλοί και η κατάσταση της χώρας δεν επιτρέπει την οικονομική ευημερία των κατοίκων της, τότε το πρόβλημα της φυγής επιστημόνων είναι μη αναστρέψιμο.

(γ) ψυχοκοινωνικοί: η ιδέα της χαμηλής εκτίμησης της χώρας σου που οφείλεται σε καθαρά ψυχοκοινωνικούς παράγοντες όπως είναι η αδιαφορία για κανόνες, θεσμούς και έθιμα. Στην περίπτωση αυτή θα πρέπει μέσα από το σύστημα παιδείας τα άτομα να ενστερνίζονται βασικές αρχές και να τις υιοθετούν.

Στην εργασία των Marinakou, Giousmpasoglou και Paliktzoglou του (2016), γίνεται μια προσπάθεια επεξήγησης των αιτιών της διαρροής εγκεφάλων. Συγκεκριμένα:

Οικονομικοί Παράγοντες	Μη Οικονομικοί Παράγοντες
Ανταγωνιστικό Μισθολόγιο: Οι διαφορές μισθολογικά μεταξύ ανεπτυγμένων κρατών και αναπτυσσόμενων είναι δραματικές.	Εργασιακό Περιβάλλον: Ακαμψία της δομής απασχόλησης, έλλειψη έρευνας, επαγγελματική απομόνωση, νεποτισμός, έλλειψη επαγγελματικού ανταγωνισμού, ανεπαρκής αναγνώριση προσπάθειας και ταλέντου σε νεοπροσληφθέντες.

Βελτίωση Ποιότητας Ζωής: Εκτός από τις μεγάλες μισθολογικές διαφορές, θέματα όπως η κοινωνική ασφάλιση, το σύστημα υγείας καθώς και τα ανεπτυγμένα συστήματα παιδείας αποτελούν λόγους επιλογής για μετανάστευση.

Κίνητρα: Η έλλειψη ελπίδας για το μέλλον και οι κοινωνικές διακρίσεις που υπάρχουν σε όλα τα κράτη (εθνικές, θρησκευτικές, κοινωνικές,) οξύνουν το φαινόμενο της διαρροής εγκεφάλων.

Παγκοσμιοποίηση: Η τάση συγκέντρωσης υψηλά καταρτισμένου ανθρώπινου κεφαλαίο ενισχύεται από το φαινόμενο της παγκοσμιοποίησης. Αυτό το φαινόμενο είναι γνωστό και ως «αντίστροφη μεταφορά τεχνολογίας (reverse transfer of technology, Logan, 2009)».

Ποιότητα / Αριστεία: Η χαμηλή ποιότητα επαγγελματικής, εκπαιδευτικής και πολιτιστικής κουλτούρας οδηγούν τους νέους στη μετανάστευση. Παράλληλα η έλλειψη δομών για ανάδειξη της αριστείας παίζει καθοριστικό ρόλο.

Πολιτικό Καθεστώς: Είναι πολλές οι περιπτώσεις όπου η μετανάστευση είναι η μοναδική αξιόλογη επιλογή όταν το πολιτικό καθεστώς που επικρατεί δεν δημιουργεί τις κατάλληλες και επιθυμητές συνθήκες.

Πίνακας 4: Οικονομικοί και Μη-Οικονομικοί Παράγοντες διαρροή εγκεφάλων, Πηγή: Marinakou κ.ά. 2016, σελ. 5

Κάποια άλλα αίτια με βάση την αρθρογράφο Batles (2014), είναι:

1. η έλλειψη θέσεων εργασίας,
2. η οικονομική υπανάπτυξη της χώρας,
3. η επιθυμία για υψηλότερη πιστοποίηση και αναγνώριση προσόντων, η επιθυμία για ένα καλύτερο εκπαιδευτικό σύστημα
4. και οι καλύτερες ευκαιρίες για τους νέους επιστήμονες

Τέλος με βάση την εργασία του Γκάνα (2014) για το θέμα της διαρροής εγκεφάλων οι πιθανοί λόγοι που οδήγησαν Έλληνες πτυχιούχους στη μετανάστευση είναι οι καλύτερες προοπτικές επαγγελματικής εξέλιξης, η εργασία στο αντικείμενο σπουδών, η ικανοποιητική αμοιβή, η αδυναμία εύρεσης εργασίας στην Ελλάδα, και άλλα λιγότερα σημαντικά όπως γνωριμία με άλλους πολιτισμούς και έθιμα, η αναγνώριση προσόντων και άλλα.

Παράγοντας	Ποσοστό σημαντικότητας (%)
Καλύτερες προοπτικές επαγγελματικής εξέλιξης	74,8
Προσπάθεια για απόκτηση περισσότερο σύγχρονων γνώσεων στο αντικείμενο	60,1
Ικανοποιητική αμοιβή	51,8
Αδυναμία εύρεσης εργασίας στην Ελλάδα, ανάλογης με το επίπεδο των σπουδών μου	51,4
Απόκτηση εργασιακής εμπειρίας σε άλλη χώρα	46,4
Αδυναμία εύρεσης εργασίας στο αντικείμενο μου στην Ελλάδα	40,3
Σπούδασα στο εξωτερικό και συνέχισα εκεί	37,9
Αναξιοκρατία / πολιτική διαφθορά/ «μέσο» στην Ελλάδα	33,9
Γνωριμία με άλλους πολιτισμούς – απόκτηση εμπειρίας από τη ζωή σε άλλη χώρα	27,6
Αναγνώριση προσόντων στο εξωτερικό	27,5
Προσωπικοί / οικογενειακοί / κοινωνικοί λόγοι	17,8
Ακολούθησα το / τη σύντροφό μου	8,8

Πίνακας 5: Έρευνα σχετικά με τα αίτια της διαρροής εγκεφάλων, Πηγή: Λαμπριανίδης 2011, σελ. 287

3.4 ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΔΙΑΡΡΟΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΥ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΥ

Η μετανάστευση- διαρροή επιστημονικού προσωπικού επιφέρει θετικές και αρνητικές επιπτώσεις, τόσο στις χώρες υποδοχής των όσο και στις χώρες προέλευσης.

Σύμφωνα με στοιχεία της παγκόσμιας οικονομικής θεωρίας η διαρροή εγκεφάλων δημιουργεί θετικές επιδράσεις για τις χώρες υποδοχής των καθώς και για του ίδιους τους μετανάστες και τις οικογένειες των. Αυτό συμβαίνει διότι βασική τομείς που έχουν έλλειψη σε εξειδικευμένο καταρτισμένο προσωπικό, βρίσκουν εύκολο και άμεσα κατάλληλους υποψήφιους εργαζόμενους μετανάστες οι οποίοι συμπληρώνουν τα κενά αυτά. Επίσης η συνεισφορά του προσωπικού στην παραγωγική διαδικασία είναι ιδιαίτερα επωφελής συμβάλλοντας ουσιαστικά σε οικονομικούς δείκτες όπως η αύξηση του ΑΕΠ, οι εξαγωγές και η έρευνα.

Η ανεξέλεγκτη μετανάστευση συμβάλει στη διεύρυνση του χάσματος μεταξύ υπό ανάπτυξη και ανεπτυγμένων κρατών αφού οι ανεπτυγμένες χώρες είναι εκείνες οι οποίες λαμβάνουν χωρίς κόπο έξοδα και με επιλογή καταρτισμένο προσωπικό καλύπτοντας άμεσα καίριες θέσεις οι οποίες βοηθούν περαιτέρω στην οικονομική ανάπτυξη ενώ δημιουργείται και η τάση για εσωτερική μετανάστευση αφού δημιουργείται εσωτερικός ανταγωνισμός μεταξύ κοινωνικών ομάδων.

Μια από τις μεγαλύτερες αρνητικές επιπτώσεις των χωρών που γίνεται η μετανάστευση του εξειδικευμένου προσωπικού είναι η απώλεια εξαιρετικά χρήσιμων οικονομικών πόρων καθώς και η μελλοντική έλλειψη σημαντικού νεανικού επιστημονικού κεφαλαίου μιας αναπτυσσόμενης οικονομίας σε αναπτυγμένη.

Η διαρροή εγκεφάλων επιφέρει επίσης μείωση της παραγωγικότητας της χώρας προέλευσης (Schiff και Wang, 2008). Επιπρόσθετα η επίπτωση στην ανάπτυξη της παραγωγικότητας είναι μεγαλύτερη όταν μια χώρα έχει μικρό πληθυσμό. (Γκάνας, 2014).

Κάποια από τα πιθανά οφέλη μετανάστευσης είναι τα εμβάσματα που αποστέλλονται στις χώρες προέλευσης των και καταγωγής. Με βάση την έρευνα του Bollard κ.ά. (2010) 11 χώρες του ΟΟΣΑ συμμετείχαν σε μια έρευνα με 33.000 μετανάστες, όπου το υψηλά καταρτισμένο προσωπικό συνεισφέρει στην χώρα προέλευσης αποστέλλοντας εμβάσματα με μέσο όρο πολύ ανώτερο από άτομα με μικρότερη μόρφωση.

Επιπλέον η μεγάλη εμπειρία και γνώσεις που αποκτά κάποιο άτομο στη χώρα μετανάστευσης δημιουργεί μεγάλες προσδοκίες διότι αρκετοί επιλέγουν να επιστρέψουν στη χώρα προέλευσης δημιουργώντας καινοτόμες δράσεις και επιχειρήσεις. Τα εμβάσματα αποτελούν ένα είδος αποζημίωσης για τη χώρα προέλευσης αφού μερίδιο των εισοδημάτων των μεταναστών επιστρέφει στη χώρα με τη μορφή φορολογίας.

3.5 BRAIN GAIN – ΕΙΣΡΟΗ ΕΓΚΕΦΑΛΩΝ

Η αναφορά στη διαρροή εγκεφάλων εμπεριέχει την έννοια brain gain ή εισροή εγκεφάλων όπου η χώρα στην οποία μεταναστεύσει το υψηλά καταρτισμένο προσωπικό έχει θετικές επιδράσεις από αυτό. Επομένως ο ορισμός της εισροής εγκεφάλων είναι η εισαγωγή υψηλά καταρτισμένου δυναμικού το οποία αυξάνει με τη σειρά του τις οικονομικές δραστηριότητες της χώρας και της γενικότερης οικονομικής ευημερίας. Πρέπει να γίνει κατανοητό ότι οι έννοιες διαρροή εγκεφάλων και εισροή εγκεφάλων μπορούν να γίνουν αντικείμενο συζήτησης και έρευνας μόνο όταν ο αριθμός τους είναι μεγάλος και στην περίπτωση που η συσχέτιση μεταξύ των δυο κατηγοριών είναι δυσανάλογη. Σε καταστάσεις μετανάστευσης στις οποίες υπάρχει μια σχετική ισορροπία τόσο εισροής όσο και φυγής εγκεφάλων (brain drain και brain gain) τότε η περίπτωση αυτή αναφέρεται από τη διεθνή βιβλιογραφία και ως «ανταλλαγή εγκεφάλων» (Kelo και Wachter, 2004). Η σημασία της εισροής εγκεφάλων είναι τεράστια αφού αυξάνει το ποσοστό υψηλά καταρτισμένου ανθρωπίνου κεφαλαίου σε μια χώρα, κάτι το οποίο έχει μεγάλες επιδράσεις σε πολλούς τομείς όπως και αναφέρθηκε στο [κεφάλαιο 2](#).

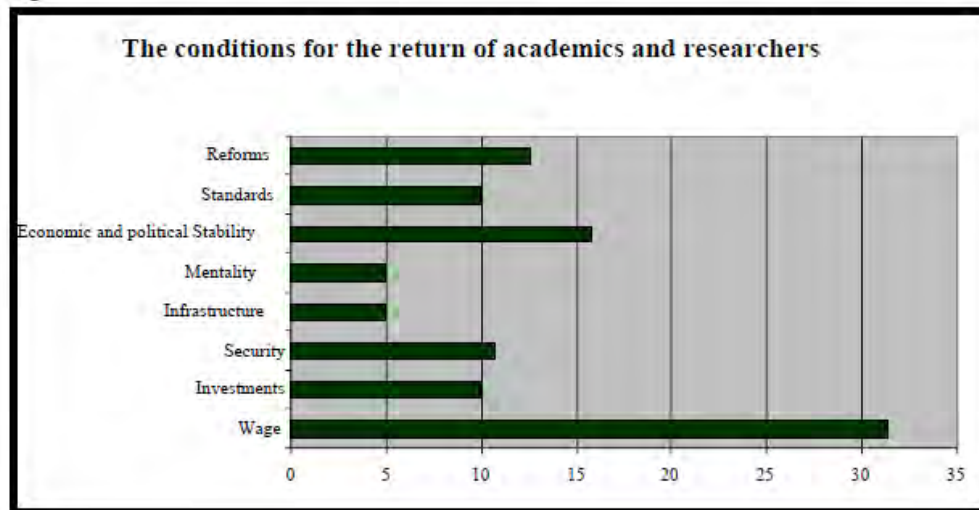
Η έννοια της διαρροής εγκεφάλων συνδέεται με αρνητικές επιδράσεις ενώ η έννοια της εισροής εγκεφάλων με θετικές. Σύμφωνα με τον Salt χώρες όπως ο Καναδάς, η Αυστραλία και οι ΗΠΑ δημιούργησαν μέτρα και κατάλληλες συνθήκες έτσι ώστε να παρακινήσουν το υψηλά καταρτισμένο δυναμικό να τους επιλέξει ως χώρα μετανάστευσης.

Αυτό ωστόσο έχει αλλάξει αφού η Ευρώπη συμμετέχει πλέον δυναμικά στη διαδικασία, εισάγοντας πολιτικές μετανάστευσης αντίστοιχες με αυτές των προαναφερθέντων. Συγκεκριμένο παράδειγμα αποτελεί το Ηνωμένο Βασίλειο, όπου το έτος 2002 με το πρόγραμμα μετανάστευσης υψηλά καταρτισμένου προσωπικού δημιούργησε ένα είδος βαθμολόγησης για υποψήφιους μετανάστες σύμφωνα με το οποίο στοιχεία όπως μεταπτυχιακοί τίτλοι σπουδών, διδακτορικό, και ηλικιακές κλάσεις κάτω των 28 ετών είχαν τα υψηλότερα σκορ και δέχονταν ιδιαίτερης μεταχείρισης. Παράλληλα στόχευε σε συγκεκριμένες κατηγορίες αποφοίτων, έτσι ώστε να εκπληρώνει τις ανάγκες της χώρας, όπως ήταν νοσοκόμοι και εργαζόμενοι του τομέα υγείας. Το μοναδικό αρνητικό στοιχείο που είχε το πρόγραμμα αυτό ήταν ότι το χρονικό διάστημα που επιτρεπόταν στον μετανάστη να παραμείνει στη χώρα χωρίς να βρει εργασία ήταν προκαθορισμένο.

Ένα άλλο παράδειγμα μετανάστευσης και ιδιαίτερης μεταχείρισης είναι η λεγόμενη «πράσινη κάρτα» στη Γερμανία. Η γενικότερη ιδέα σε αυτό το σύστημα ήταν αυτό με το οποίο οι μετανάστες με υψηλά προσόντα θα βρίσκουν εύκολα εργασία και τόπο διαμονής, ενώ το κράτος θα τους επιταχύνει τη διαδικασία με το μέγιστο δυνατό τρόπο. Μάλιστα, η διαδικασία αυτή είχε ως σκοπό να εισάγει (brain gain) συγκεκριμένες κατηγορίες αποφοίτων, με κίνητρο μισθολογικές απολαβές των 50.000 ευρώ ετησίως για συγκεκριμένους τομείς απασχόλησης. Το συγκεκριμένο πρόγραμμα θα είχε ισχύ έως ότου να συμπληρωθούν 20.000 θέσεις εργασίας. Έχει ιδιαίτερη σημασία το παράδειγμα αυτό αφού αποτέλεσε Ευρωπαϊκό πρότυπο με αρκετές χώρες να ακολουθούν παρόμοια παραδείγματα όπως η Ολλανδία και η Δανία (Kelo και Wächter, 2004).

Τα θετικά στοιχεία που απορρέουν από την εισροή εγκεφάλων σε μια χώρα είναι πολλά και όπως αναφέρει και η έρευνα με τίτλο: From Brain Drain to Brain Gain, αποτελεί μια διαδικασία η οποία επιταχύνει τις επιστημονικές και τεχνικές εξελίξεις σε μια χώρα οι οποίες οδηγούν σε οικονομική ανάπτυξη. Ιστορικά η Νότια Κορέα εισήγαγε μια στρατηγική επαναπατρισμού των επιστημόνων στη χώρα καλύπτοντας όλα τα οικονομικά έξοδα επιστροφής, τη διαμονή για το πρώτο διάστημα καθώς και υποτροφίες σε αυτούς που επέλεξαν να επιστρέψουν. Παρόλο που τα μέτρα δεν οδήγησαν σε επιθυμητά αποτελέσματα άμεσα (μόνο το 10% επέστρεψε στη χώρα), στα επόμενα χρόνια έγινε μια μαζική επιστροφή επιστημόνων στη χώρα το οποίο είχε ως αποτέλεσμα την οικονομική επέκταση της χώρας, με δημιουργία αριθμητών θέσεων εργασίας. Γίνεται επομένως κατανοητό, πως η ίδια η χώρα δέχτηκε μια μεγάλη εισροή εγκεφάλων (η ίδια κατηγορία ανθρώπων που είχε επιλέξει να μεταναστεύσει συμβάλλοντας στη διαρροή), δημιουργώντας τεράστια οφέλη για τη χώρα προέλευσης τους.

Στο παρακάτω σχήμα εμφανίζονται οι κυριότεροι παράγοντες που επηρεάζουν την επιστροφή του ανθρώπινου δυναμικού στη χώρα προέλευσης δημιουργώντας τη λεγόμενη εισροή εγκεφάλων ή αλλιώς τον επαναπατρισμό τους.

Εικόνα 6: Όροι και προϋποθέσεις επαναπατρισμού επιστημόνων, Πηγή: Έρευνα για τις διαφορές Εισροής και Διαρροής Εγκεφάλων⁵, σελ.26

Με βάση την παραπάνω εικόνα (εικόνα 6) κύριο ρόλο στην επιστροφή επιστημόνων στη χώρα προέλευσης έχει το μισθολογικό καθεστώς, ενώ συνεχίζει η πολιτική και οικονομική σταθερότητα της χώρας, οι μεταρρυθμίσεις, η ασφάλεια, οι επενδύσεις⁵.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4: ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ ΕΡΕΥΝΑΣ

Όπως γίνεται κατανοητό το θέμα της διαρροής επιστημόνων έχει τεράστιο αντίκτυπο στην ίδια τη χώρα με τεράστιες επιπτώσεις τόσο σε οικονομικούς δείκτες όσο και σε κοινωνικούς. Σκοπός της εργασίας ήταν ανάλυση του φαινομένου από μεριάς παραγόντων που διαδραματίζουν καθοριστικό ρόλο στην αύξηση ή μείωση του και η διενέργεια μιας έρευνας από την οποία θα εξαχθούν αποτελέσματα όπως είναι οι τάσεις, οι αντιλήψεις και οι προσδοκίες ελληνικού κοινού σε αυτό το μείζον θέμα. Θα δοθεί επομένως μια ερμηνεία στα πραγματικά αίτια του φαινομένου, χρησιμοποιώντας ως μέσο ερωτηματολόγια (ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ), στα οποία θα υπάρχουν ερωτήσεις σχετικές με τη διαρροή εγκεφάλων, τις αντιλήψεις σχετικά με τους υπαίτιους του φαινομένου της διαρροής εγκεφάλων, και τις τάσεις για μετανάστευση.

Γενικά, η έρευνα με τη χρήση ερωτηματολογίων αποβλέπει στη συγκέντρωση τριών ειδών στοιχείων ή δεδομένων:

(α) γεγονότα που προέρχονται από προσωπικές εμπειρίες του ατόμου, από το πεδίο του άμεσου περιβάλλοντός τους.

(β) υποκειμενικές κρίσεις για γεγονότα, ιδέες ή πρόσωπα, οι οποίες εκφράζονται είτε μέσω της γνώμης τους είτε μέσω της στάσης τους και

(γ) γνώσεις σε επιστημονικά πεδία ή αντικείμενα μελέτης.

Τα ερωτηματολόγια δημιουργήθηκαν έχοντας ως βάση αρκετές παραμέτρους. Σύμφωνα με τον Javeau (1996), τα στάδια μιας έρευνας με ερωτηματολόγιο είναι τα ακόλουθα:

- ο προσδιορισμός του αντικειμένου της έρευνας,
- η επιλογή των υλικών μέσων για τη διεξαγωγή της έρευνας (διάρκεια της έρευνας, διαθέσιμα κονδύλια και προσωπικό),
- η αναζήτηση πληροφοριών σχετικές με το αντικείμενο της έρευνας,
- ο καθορισμός του σκοπού της έρευνας,
- ο προσδιορισμός του πληθυσμού ή του πεδίου της έρευνας,
- η κατασκευή του δείγματος,
- η σύνταξη του πλάνου του ερωτηματολογίου,
- η δοκιμή του εν λόγω πλάνου με τη διεξαγωγή πιλοτικής έρευνας. η σύνταξη του οριστικού ερωτηματολογίου,
- η εκπαίδευση των ερευνητών που πρόκειται να συμμετέχουν στις συνεντεύξεις.
- η υλοποίηση της έρευνας,
- η επεξεργασία των απαντήσεων των ερωτηματολογίων μέσω της κατάλληλης κωδικοποίησής τους,
- τέλος, η σύνταξη και η δημοσιοποίηση μιας τεχνικής έκθεσης με τα αποτελέσματα της έρευνας και τα συμπεράσματα των ερευνητών.

Τα προαναφερθέντα στάδια της έρευνας μπορούν να συμπυκνωθούν και για αυτόν το λόγο, στην προτεινόμενη μεθοδολογία, η σύνταξη των ερωτηματολογίων και η διεξαγωγή της έρευνας αποτελούν ένα στάδιο αυτής, ενώ η επεξεργασία των απαντήσεών τους και η εξαγωγή των συμπερασμάτων πραγματοποιούνται κατά το τελευταίο στάδιο της.

Το πρώτο βήμα της έρευνας είναι ο προσδιορισμός των στόχων της και ο σχεδιασμός του ερωτηματολογίου. Στην περίπτωση της διατριβής, ο κύριος στόχος σχετικά με το δείγμα είναι φοιτητές (προπτυχιακοί, μεταπτυχιακοί και διδακτορικοί), καθώς και απόφοιτοι τριτοβάθμιας εκπαίδευσης οι οποίοι έχουν γνώση επί του θέματος της διαρροής εγκεφάλων και έχουν ως πιθανό ενδεχόμενο τη μετανάστευση έτσι ώστε να πραγματοποιήσουν προσωπικές επιθυμίες και στόχους.

Η έρευνα διεξήχθη με την προετοιμασία και υποβολή σχετικού ερωτηματολογίου σε όλους τους φοιτητές του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας (επι πτυχίο, μεταπτυχιακούς, διδακτορικούς κ.α). Το ερωτηματολόγιο ελέγχθηκε ως προς τη μορφή του, τη γλώσσα του, τη σαφήνεια του, τη δυσκολία και την αξιοπιστία του σε μια πιλοτική έρευνα που προηγήθηκε της κύριας δειγματοληψίας. Η δοκιμαστική έρευνα είναι ένα σημαντικό στάδιο (Oppenheim, 1992) καθώς επιδιώκει να ανιχνεύσει:

- αν οι ερωτήσεις γίνονται κατανοητές,
- αν η κάθε ερώτηση εξασφαλίζει την πληροφορία για την οποία σχεδιάστηκε και
- αν εξασφαλίζει το ενδιαφέρον και τη συνεργασία των ερωτώμενων.

Τέλος αφού διεξήχθη η δοκιμαστική έρευνα, το ερωτηματολόγιο διορθώθηκε και δοκιμάστηκε ξανά πριν την κύρια δειγματοληψία, για να εξακριβωθεί ο τρόπος λειτουργίας του και να επιτευχθεί περαιτέρω βελτίωσή του.

4.1 ΔΟΜΗ ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟΥ

Το ερωτηματολόγιο (ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ) συντάχθηκε με σκοπό την εύρεση τάσεων και αντιλήψεων του δείγματος, σχετικά με το θέμα του «brain drain», μέσα από 33 ερωτήσεις. Η έρευνα είχε σκοπό την αναγνώριση των αντιλήψεων αποφοίτων και φοιτητών για το μείζον θέμα της διαρροής εγκεφάλων και για το λόγο αυτό χωρίστηκε σε τρεις ενότητες έτσι ώστε να υπάρξει ορθή παρουσίαση των αποτελεσμάτων.

Συγκεκριμένα:

1. Στην 1^η ενότητα στόχος είναι η εξαγωγή αποτελεσμάτων όπως το προφίλ του ερωτώμενου (ηλικία, φύλο και διάφορες άλλες προσωπικές πληροφορίες),

2. στη 2^η ενότητα αποτελέσματα όπως οι τάσεις και αντιλήψεις σχετικά με την οικονομική κρίση και τους υπαίτιους της διαρροής εγκεφάλων σε τοπικό και εθνικό επίπεδο,
3. ενώ στην 3^η και τελευταία η παρουσίαση τάσεων μετανάστευσης, όπως και αιτιών που επιδρούν θετικά ή αρνητικά σε μια τέτοια απόφαση.

Συγκεκριμένα στην 1^η ενότητα της έρευνας (6 ερωτήματα) οι ερωτήσεις είχαν σκοπό τη λήψη πληροφοριών όπως η ηλικία, η οικογενειακή κατάσταση, το επίπεδο σπουδών και ο τόπος διαμονής. Ουσιαστικά στο 1^ο μέρος σκιαγραφείται το συνολικό δείγμα ηλικιακά, μορφωτικά και χωρικά. Η χωρική ταξινόμηση του δείγματος διαδραματίζει καθοριστικό ρόλο διότι ο αρχικός σκοπός της διατριβής ήταν η παρουσίαση αποτελεσμάτων για την ευρύτερη περιοχή Βόλου, χωρίς όμως να αποκλείει τα αποτελέσματα από τις υπόλοιπες περιοχές της Ελλάδας.

Στο 2^ο μέρος οι (22) ερωτήσεις σχετίζονται με τις γνώσεις των ερωτηθέντων πάνω στο φαινόμενο της διαρροής εγκεφάλων (brain-drain). Επιπλέον, γίνεται μια προσπάθεια να οριστούν τα αίτια του φαινομένου μέσα από ερωτήσεις σχετικές με τη συμμετοχή ή όχι της τοπικής αυτοδιοίκησης, της κεντρικής Διοίκησης, της σύγκρισης μεταξύ ανταγωνιστικότητας των πόλεων, καθώς και της αγοράς εργασίας.

Τέλος, η 3^η ενότητα της έρευνας (5 ερωτήσεις) έχει σκοπό την εξαγωγή αποτελεσμάτων όπως τάσεις για μετανάστευση, απόψεις σχετικές με τις δράσεις κρατικών οργανισμών, καθώς και προσωπικές απόψεις που επιδρούν στην επιλογή της μετανάστευσης.

4.2 ΚΛΙΜΑΚΑ ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟΥ

Στα ερωτηματολόγια χρησιμοποιήθηκε κατά κανόνα η κλίμακα 1-7 για το εύρος των απαντήσεων, ενώ υπήρξαν λίγες ερωτήσεις με επιλογή απάντησης τύπου: ναι ή όχι, και σε ορισμένες ο ερωτώμενος είχε τη δυνατότητα επιλογής άνω της μιας απάντησης. Η κλίμακα αυτή είναι γνωστή ως κλίμακα αθροιστικής βαθμολόγησης (Likert Scale).

Η ανωτέρω κλίμακα αποτελεί ίσως τον πιο διαδεδομένο τύπο κλίμακας για τη μέτρηση της γνώμης, στάσεων, πεποιθήσεων και απόψεων μεγάλων δειγμάτων. Η προσέγγιση αυτή βασίζεται στην παραδοχή ότι η συνολική βαθμολογία ενός ατόμου στην

κλίμακα δείχνει την στάση του απέναντι στο συγκεκριμένο ζήτημα. Αποτελείται από προτάσεις (ευνοϊκές ή δυσμενείς σε σχέση με το υπό μελέτη ζήτημα) που ακολουθούνται από μια σειρά δυνητικών απαντήσεων. Συνήθως οι απαντήσεις αυτές μπορούν να δοθούν με τη μορφή μίας κλίμακας πέντε ή επτά σημείων/επιλογών (όπως στην περίπτωση της διατριβής), που υποδηλώνουν διαφορετικό βαθμό συμφωνίας ή διαφωνίας με την πρόταση (πχ επιλογές μεταξύ του «διαφωνώ απόλυτα» και του «συμφωνώ απόλυτα»). Τα σημεία αυτά αντιστοιχούν σε μία αριθμητική τιμή την οποία ορίζει ο ερευνητής (για παράδειγμα: 1 έως 7 ή -3 έως +3.). Η βαθμολόγηση του κάθε συμμετέχοντα υπολογίζεται από τον μέσο όρο των απαντήσεων που θα δώσει.

Παρακάτω εμφανίζονται τα πλεονεκτήματα και τα μειονεκτήματα της τεχνικής που χρησιμοποιήθηκε. Συγκεκριμένα:

Πλεονεκτήματα:

1. Η διαδικασία προετοιμασίας της αθροιστικής βαθμολόγησης είναι απλούστερη σε σύγκριση με τη διαφορική κλίμακα (Διαφορική Κλίμακα: από τις πρώτες προσπάθειες για την ποσοτική εκτίμηση των στάσεων, αναπτύχθηκε στις ΗΠΑ στις δεκαετίες του 30 και του 40. Χρησιμοποιήθηκε για την ανάλυση των στάσεων του πληθυσμού απέναντι στην εκκλησία, τον πόλεμο, τον πατριωτισμό, τις διάφορες φυλετικές και εθνικές ομάδες -Differential scale, Thurstone και Chave, 1929).

2. Υπάρχει η δυνατότητα μέτρησης εννοιών που έχουν πολυδιάστατο χαρακτήρα. Μία τέτοια κλίμακα μπορεί να περιλαμβάνει 2 ή περισσότερες διαστάσεις του γενικότερου ζητήματος. Για παράδειγμα τη στάση των απόφοιτων τριτοβάθμιας εκπαίδευσης απέναντι στη κρατική αυτοδιοίκησης μιας πόλης και τους κατοίκους της πόλης.

3. Μία κλίμακα αθροιστικής βαθμολόγησης θεωρείται περισσότερο αξιόπιστη από μία διαφορική κλίμακα του ίδιου μεγέθους. Αυτό συμβαίνει γιατί οι απαντήσεις στη διαφορική κλίμακα είναι του στυλ συμφωνώ/διαφωνώ (έχουν μόνο δύο επιλογές). Οι διαβαθμίσεις που υπάρχουν στην κλίμακα αθροιστικής βαθμολόγησης δίνουν τη δυνατότητα στους συμμετέχοντες να δώσουν περισσότερο ακριβή και λεπτομερή απάντηση. Θεωρείται επίσης ότι οι ερωτώμενοι αισθάνονται περισσότερο άνετα να απαντήσουν χρησιμοποιώντας μία κλίμακα που δίνει περισσότερες επιλογές απάντησης από το συμφωνώ/διαφωνώ και είναι πιθανότερο να εκφράσουν τις πραγματικές τους απόψεις σχετικά με το ζήτημα.

4. Τα δεδομένα που λαμβάνονται με κλίμακες αυτού του τύπου μπορούν να εξεταστούν με περισσότερο εξεζητημένες στατιστικές αναλύσεις.

Μειονεκτήματα:

1. Παλινδρόμηση στο μέσο όρο. Είναι δυνατόν οι συμμετέχοντες να προτιμούν συστηματικά τις απαντήσεις στη μέση της κλίμακας, οι οποίες δηλώνουν ουδετερότητα ('ούτε συμφωνώ, ούτε διαφωνώ'). Το φαινόμενο αυτό είναι συχνότερο σε περιπτώσεις που οι ερωτώμενοι δεν έχουν μεγάλο κίνητρο για να συμμετάσχουν στην έρευνα, ή που αποφεύγουν για κάποιο λόγο να δώσουν μία πιο ακραία απάντηση. Σε αυτή την περίπτωση οι αναλύσεις δεν μπορούν να ανιχνεύσουν επιδράσεις που ενδεχομένως υπάρχουν. Μία λύση σε αυτό το πρόβλημα είναι να μην υπάρχει η δυνατότητα ουδέτερης απάντησης.

2. Υποκειμενικότητα των απαντήσεων. Μπορεί δύο άτομα να δίνουν την ίδια απάντηση (πχ 'διαφωνώ'), αλλά αυτή να έχει διαφορετικό νόημα σε σχέση με την ένταση και το βαθμό διαφωνίας που αποδίδει ο κάθε ένας στην απάντησή του. Η απόσταση μεταξύ των διαβαθμίσεων μπορεί να διαφέρει (ωστόσο πολλοί ερευνητές θεωρούν ότι σε γενικές γραμμές οι διαβαθμίσεις των απαντήσεων φαίνεται να έχουν παρόμοιο νόημα για την πλειοψηφία των ατόμων).

4.3 ΕΦΑΡΜΟΓΗ GOOGLE DOCS

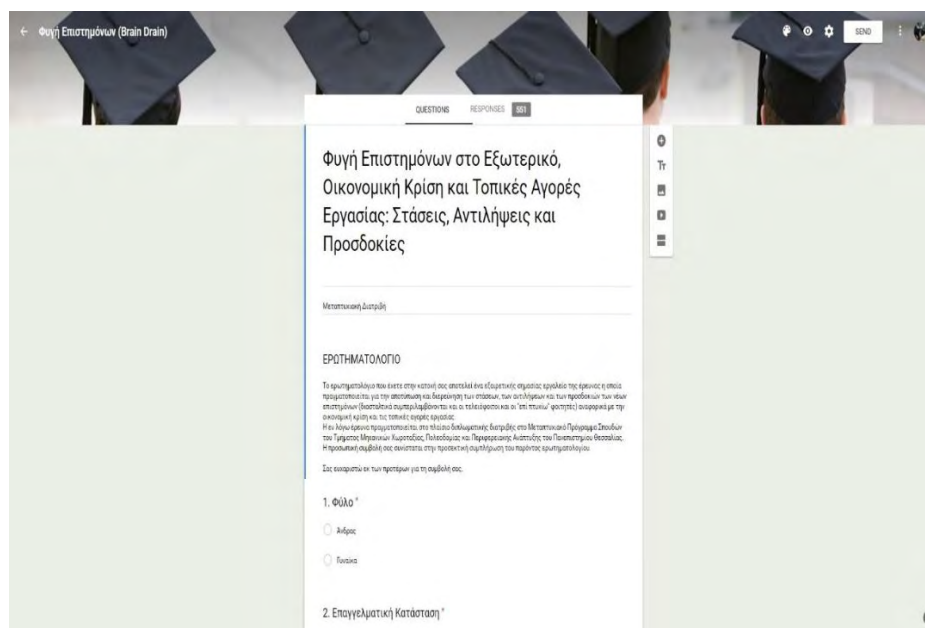
Για την έρευνα χρησιμοποιήθηκε η εφαρμογή δημιουργίας ερωτηματολογίων που υπάρχει στην ιστοσελίδα google drive. Εκεί δημιουργήθηκαν τα ερωτηματολόγια με βάση τα όσα αναφέρθηκαν παραπάνω και διαμοιράστηκαν διαδικτυακά σε ολόκληρο το δείγμα. Στην παρακάτω εικόνα φαίνεται η μορφή του ερωτηματολογίου, και το πώς παρουσιαζόταν σε συμμετέχοντες της έρευνας (εικόνα 3).

Ο διαμοιρασμός έγινε σε όλους του φοιτητές και το προσωπικό (απόφοιτους και ενεργούς) του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας καθώς και σε διάφορους κοινωνικούς κύκλους με τη χρήση σελίδων κοινωνικής δικτύωσης αξιοποιώντας το ηλεκτρονικό ταχυδρομείο. Αξίζει να αναφερθεί πως δεν επιλέχθηκε να μπορεί ο ερωτώμενος να απαντήσει μόνο μια φορά στο ερωτηματολόγιο καθώς αυτό θα επιδρούσε αρνητικά σε αυτούς που δεν έχουν γνώσεις ηλεκτρονικής ταυτοποίησης με αποτέλεσμα τη μείωση του αριθμού του τελικού

αποτελέσματος. Η χρονική διάρκεια αποστολής του ερωτηματολογίου, η διαδικασία λήψης καθώς και η ολοκλήρωση της έρευνας ήταν της τάξης των τεσσάρων εβδομάδων ενώ διαμοιράστηκε ηλεκτρονικά δυο φορές.

4.4 ΈΡΕΥΝΑ ΣΕ ΤΟΠΙΚΟ ΕΠΙΠΕΔΟ

Όσα θα προκύψουν από τα αποτελέσματα της έρευνας θα έχουν αξία να αναλυθούν χωρικά ως προς την ευρύτερη περιοχή του Βόλου, όπου και πραγματοποιήθηκε η έρευνα καθώς και σε σχέση με το Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας. Αυτό θα εφαρμοστεί μέσω κάποιων ερωτήσεων όπου θα μπορέσει το δείγμα να κατηγοριοποιηθεί και έπειτα να αναλυθεί ως προς αυτό, σε περίπτωση που θα είναι μεγάλο σε αριθμό. Αποτελούσε άλλωστε εξ αρχής σκοπός της εργασίας, η ανάλυση να γίνει κατά κύριο λόγο για την ευρύτερη περιοχή του Βόλου και το πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, το οποίο δε συνέβη διότι θα συμπύκνωνε κατά μεγάλο βαθμό τα τελικά αποτελέσματα της έρευνας.

Εικόνα 7: Παρουσίαση ερωτηματολογίων με τη χρήση της εφαρμογής Google Docs, Πηγή: Ίδια Επεξεργασία

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5: ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΕΡΕΥΝΑΣ

Τα αποτελέσματα της έρευνας εμφανίζονται παρακάτω ενώ χωρίζονται σε τρεις ενότητες με βάση τη κατηγοριοποίηση της έρευνας. Για να γίνει κατανοητή η

παρουσίαση των αποτελεσμάτων παρουσιάζεται ένα γράφημα καθώς και ο πίνακας των απαντήσεων του συνολικού δείγματος. Ο συνολικός αριθμός ερωτηματολογίων που απαντήθηκαν είναι 551 σε αριθμό ενώ η διάρκεια της έρευνας ήταν 4 εβδομάδες.

5.1 ΠΡΩΤΗ ΕΝΟΤΗΤΑ ΈΡΕΥΝΑΣ

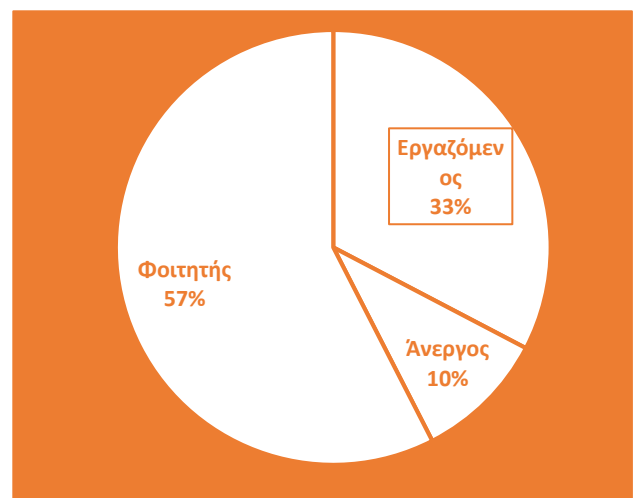
ΕΡΩΤΗΣΗ 1: Φύλο (551 απαντήσεις) ; Στην ερώτηση 1 εμφανίζεται το ποσοστό ανδρών και γυναικών που απάντησαν στην έρευνα.

Φύλο;	Αριθμός	Ποσοστό
Ανδρας: 42.3%	233	42,3%
Γυναίκα: 57.7%	318	57,7%

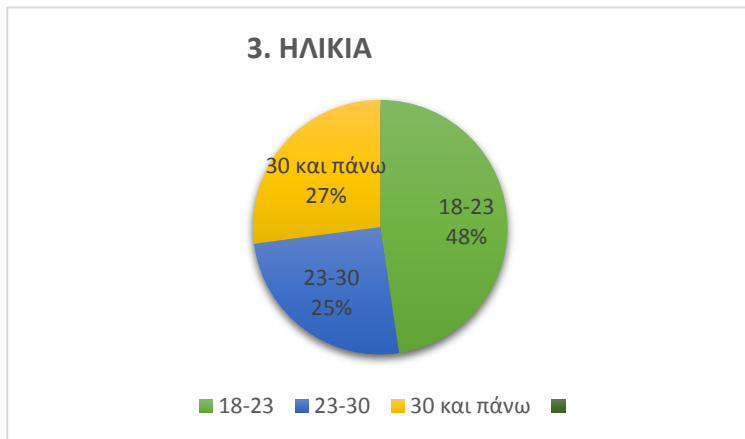
ΕΡΩΤΗΣΗ 2: Επαγγελματική Κατάσταση (551 απαντήσεις) ; Στην ερώτηση 2 βλέπουμε το ποσοστό των εργαζόμενων, ανέργων και φοιτητών του ερωτηματολογίου. Παρατηρείται πως το μεγαλύτερο ποσοστό είναι φοιτητές κατά 57,5% και στη συνέχεια εργαζόμενοι με 32,7% και άνεργοι με 9,8%.

Επαγγελματική Κατάσταση;	Ποσοστό	Αριθμός
Εργαζόμενος	32.7%	180
Άνεργος	9.8%	54
Φοιτητής	57.5%	317

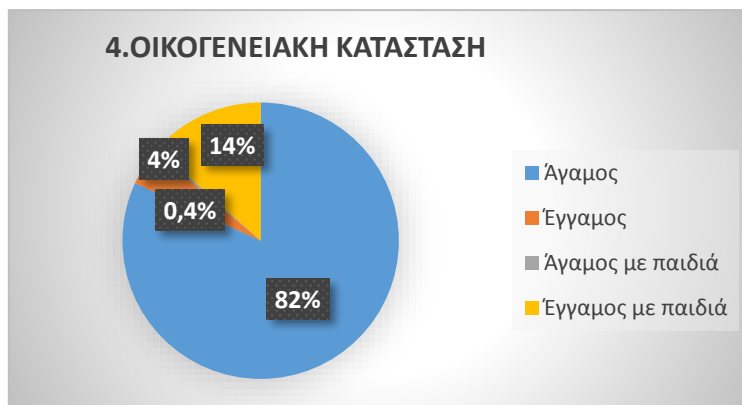

ΕΡΩΤΗΣΗ 3: Ηλικία (550 απαντήσεις) ; Οι ηλικιακές κατηγορίες της έρευνας είναι 18-23 σε 47,6% , 23-30 σε 25,3% και 30 και άνω με 27,1%.

Ηλικία;	Αριθμός	Ποσοστό
18-23	262	47.6%
23-30	139	25.3%
30 και πάνω	149	27.1%

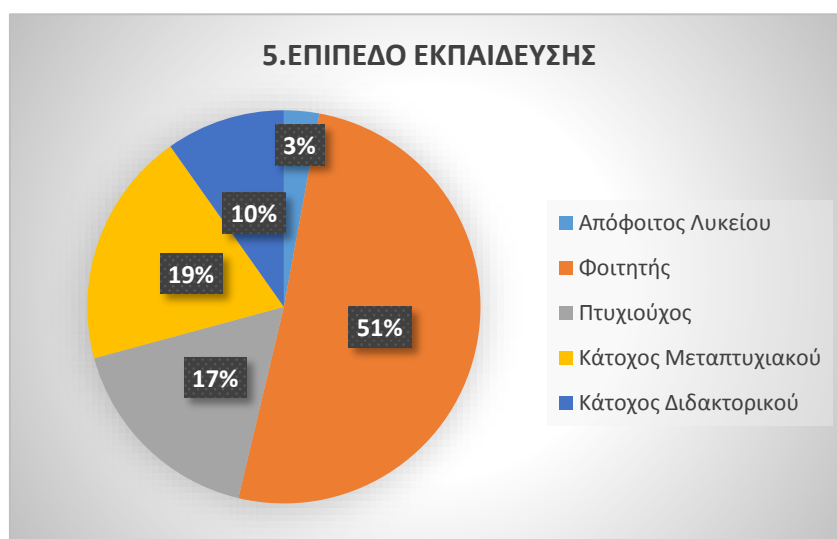
ΕΡΩΤΗΣΗ 4: Οικογενειακή-Κατάσταση(551 απαντήσεις); Το 81,9% του δείγματος αποτελεί άγαμους, το 14% άγαμοι με παιδιά, έγγαμοι μόλις σε ποσοστό 4,4 % ενώ έγγαμοι με παιδιά 74 σε αριθμό ή 13,4% του συνολικού δείγματος.

Οικογενειακή Κατάσταση;	Αριθμός	Ποσοστό
Άγαμος	451	81,9%
Έγγαμος	24	4,4%
Άγαμος με παιδιά	2	0,4%
Έγγαμος με παιδιά	74	13,4%

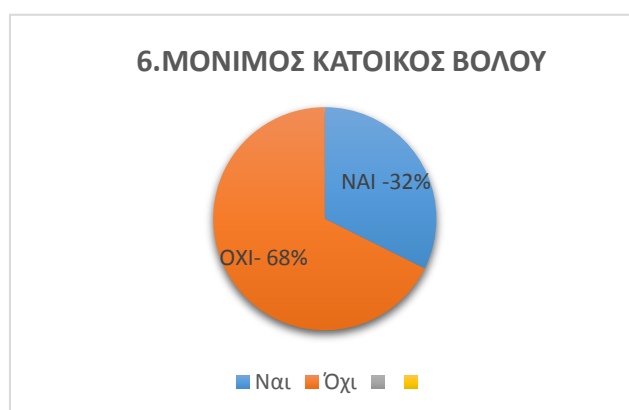
ΕΡΩΤΗΣΗ 5: Επίπεδο-Εκπαίδευσης (551 απαντήσεις) ; Η ερώτηση αυτή είχε ως σκοπό να γίνει κατανοητό το ποσοστό που πραγματικά αποτελεί μέρος του προβλήματος δηλαδή της φυγής νέων επιστημόνων, και όπως φαίνεται από το συνολικό δείγμα η συντριπτική πλειοψηφία 97,1 φοιτητές, πτυχιούχοι, κάτοχοι μεταπτυχιακού ή κάτοχοι διδακτορικού.

Επίπεδο Εκπαίδευσης;	Αριθμός	Ποσοστό
Απόφοιτος Λυκείου	16	2,9%
Φοιτητής	280	50,8%
Πτυχιούχος	94	17,1%
Κάτοχος Μεταπτυχιακού	107	19,4%
Κάτοχος Διδακτορικού	54	9,8%

ΕΡΩΤΗΣΗ 6: Μόνιμος Κάτοικος Βόλου;(544 απαντήσεις): Στην ερώτηση 6 έγινε μια προσπάθεια χωρικής κατανομής του δείγματος για την ευρύτερη περιοχή του Βόλου. Μόνιμοι κάτοικοι βόλου είναι οι 176 εκ των 544 ή σε ποσοστό 33% (1 στους 3).

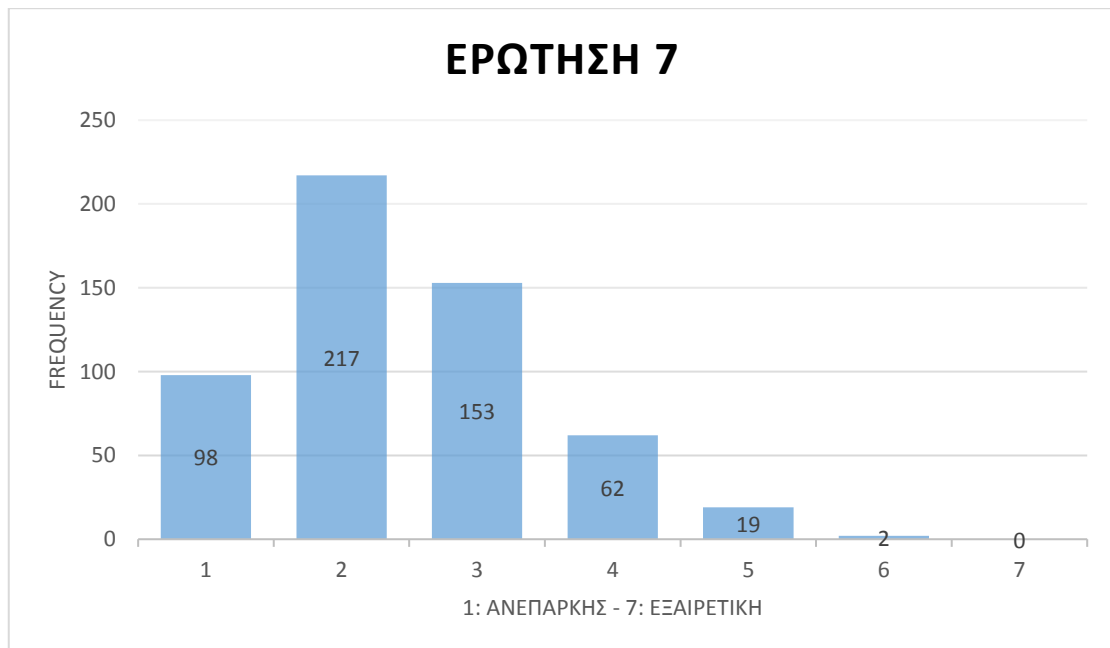
ΜΚ Βόλου;	Αριθμός	Ποσοστό
Ναι	176	32,4%
Όχι	368	67,6%

5.2 ΔΕΥΤΕΡΗ ΕΝΟΤΗΤΑ ΈΡΕΥΝΑΣ

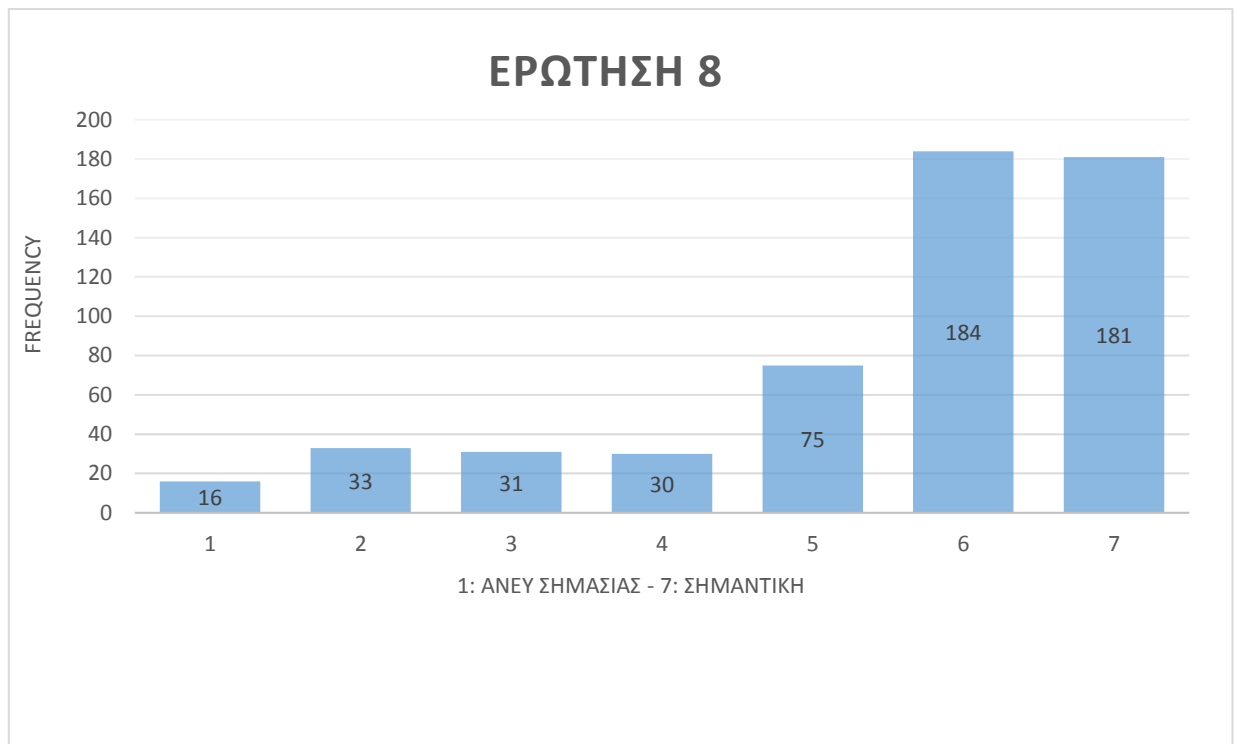
ΕΡΩΤΗΣΗ 7: Βαθμολογήστε τη δυνατότητα απορρόφησης νέων επιστημόνων στην τοπική αγορά εργασίας (551 απαντήσεις) ; Η πλειοψηφία του δείγματος θεωρεί πως η δυνατότητα απορρόφησης νέων επιστημόνων στην τοπική αγορά εργασίας είναι πολύ μικρή (το 39,4%) με 217 απαντήσεις.

Κλίμακα	Πλήθος Απαντήσεων	Ποσοστό
1	98	17,8%
2	217	39,4%
3	153	27,8%
4	62	11,3%
5	19	3,4%
6	2	0,4%
7	0	0%

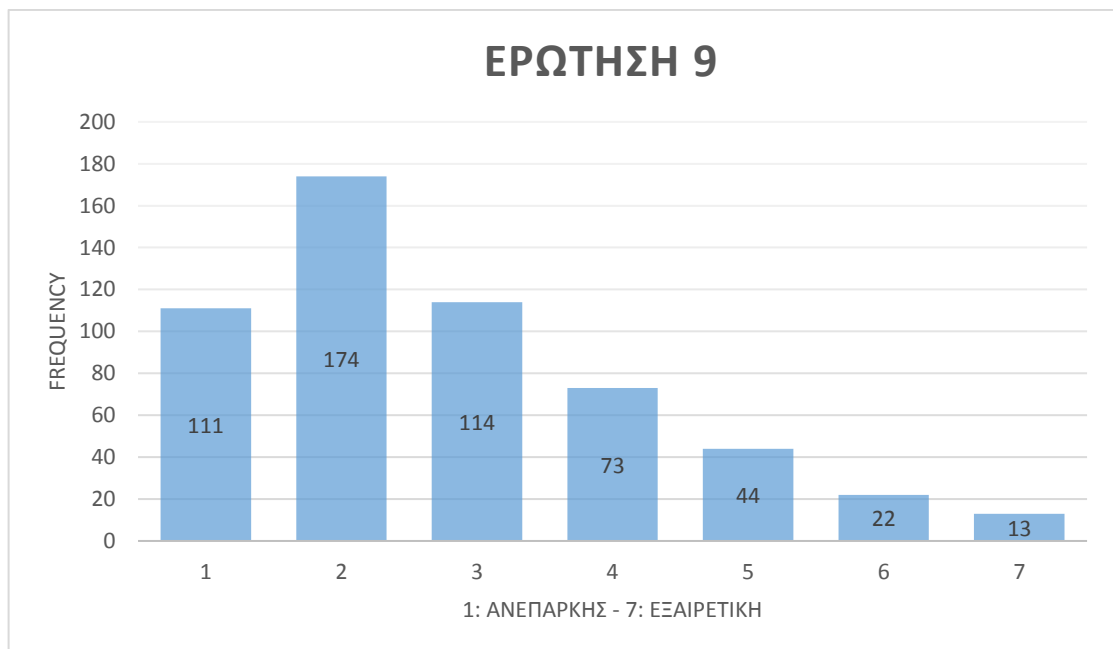
ΕΡΩΤΗΣΗ 8: Βαθμολογήστε την επίδραση της οικονομικής κρίσης στη δυνατότητα απορρόφησης νέων επιστημόνων από την τοπική αγορά εργασίας (551 απαντήσεις); Το ποσοστό 79,8% θεωρεί υπαίτια την οικονομική κρίση στο τομέα προσλήψεων και εργασίας ενώ ελάχιστος αριθμός περίπου 40 δεν πιστεύει πως επηρέασε τις προσλήψεις στη χώρα.

Κλίμακα	Πλήθος Απαντήσεων	Ποσοστό
1	16	2,9%
2	33	6%
3	31	5,6%
4	30	5,4%
5	75	13,6%
6	184	33,4%
7	181	32,8%

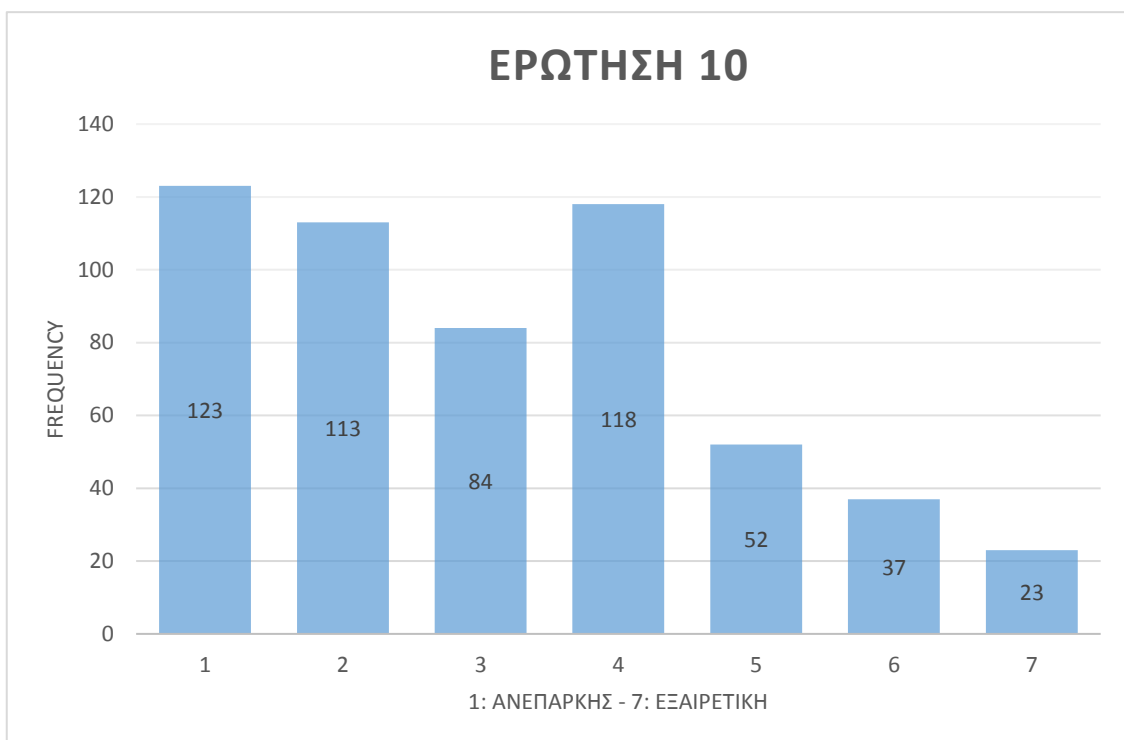
ΕΡΩΤΗΣΗ 9: Βαθμολογήστε τη δυνατότητα απορρόφησης νέων επιστημόνων του κλάδου σας στην τοπική αγορά εργασίας (551 απαντήσεις); Στην ερώτηση 9 έγινε μια προσπάθεια διαφοροποίησης από της ερώτηση 7 με κύριο μέλημα τη χωρική κατηγοριοποίηση χωρίς όμως να προκύπτουν διαφορετικά αποτελέσματα. Το μεγαλύτερο μέρος του δείγματος θεωρεί πως και στην τοπική τους κοινωνία οι νέοι επιστήμονες έχουν την ίδια δυσμενή θέση αφού συνολικά άνω του 60% βλέπει αρνητικά τη πρόσληψη – απορρόφηση νέων επιστημόνων από την τοπική αγορά εργασίας.

Κλίμακα	Πλήθος Απαντήσεων	Ποσοστό
1	111	20,1%
2	174	31,6%
3	114	20,7%
4	73	13,2%
5	44	8%
6	22	4%
7	13	2,4%

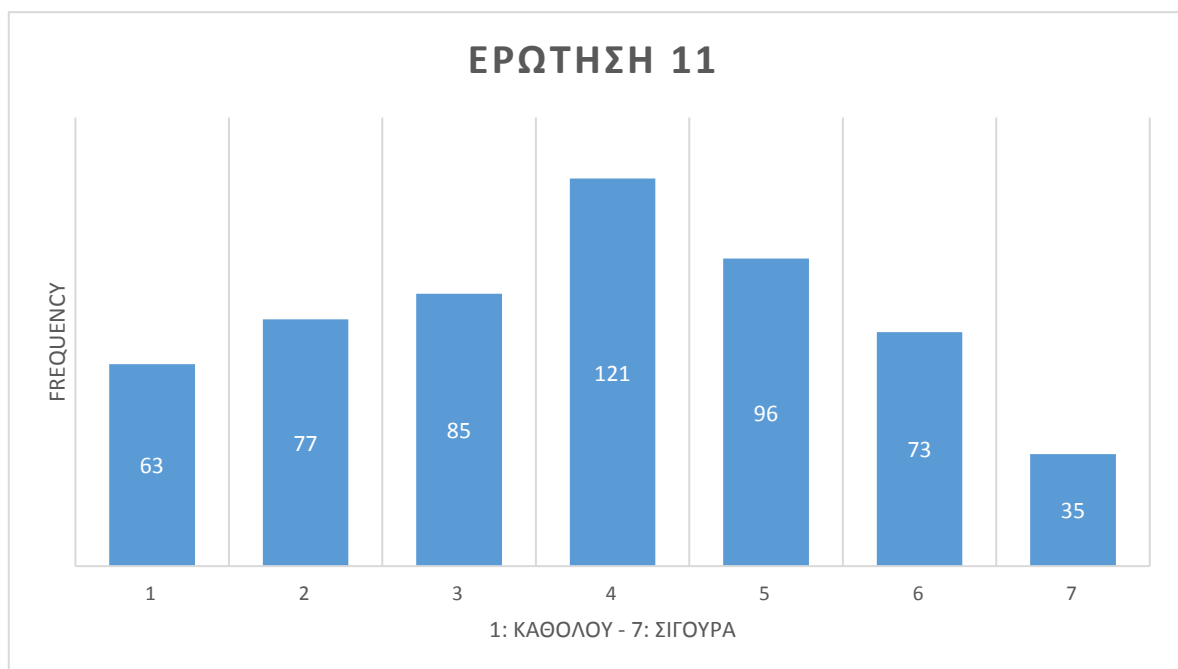
ΕΡΩΤΗΣΗ 10: Βαθμολογήστε το κατά πόσο, θα επιστρέψετε/παραμείνετε στη πόλη των σπουδών σας λόγω των ευκαιριών απασχόλησης (550 απαντήσεις); Αυτό που προκύπτει από τις απαντήσεις της ερώτησης 10 είναι ότι η πλειοψηφία του δείγματος βλέπει αρνητικά τη παραμονή στη πόλη σπουδών λόγω ευκαιριών απασχόληση ενώ όμως μεγάλο ποσοστό (21,%) επέλεξε να μην απαντήσει τη μέση τιμή.

Κλίμακα	Πλήθος Απαντήσεων	Ποσοστό
1	123	22,4%
2	113	20,5%
3	84	15,3%
4	118	21,5%
5	52	9,5%
6	37	6,7%
7	23	4,2%

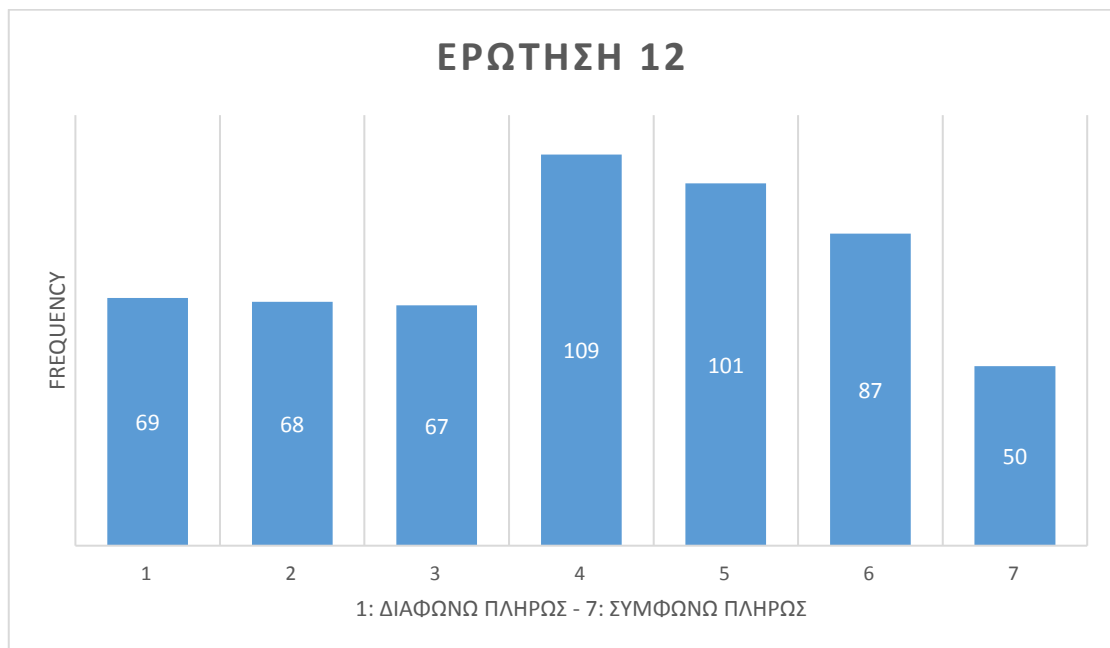
ΕΡΩΤΗΣΗ 11: Βαθμολογήστε το κατά πόσο, θα επιστρέψετε/παραμείνετε στη πόλη των σπουδών σας λόγω των συνθηκών διαβίωσης (550 απαντήσεις); Οι απαντήσεις της ερώτησης 11 δείχνουν μεγάλη διακύμανση τιμών στο θέμα διαβίωσης στη πόλη σπουδών, αφού το εύρος των απαντήσεων είναι μεγάλο.

Κλίμακα	Πλήθος Απαντήσεων	Ποσοστό
1	63	11,5%
2	77	14%
3	85	15,5%
4	121	22%
5	96	17,5%
6	73	13,3%
7	35	6,4%

ΕΡΩΤΗΣΗ 12: Βαθμολογήστε το κατά πόσο επιλέξατε το αντικείμενο σπουδών σας με βάση τις ευκαιρίες απασχόλησης (551 απαντήσεις); Όπως και η ερώτηση 11 έτσι και η 12 υφίσταται μια ορθά καταμερισμένη κατανομή αφού οι απαντήσεις του δείγματος έχουν μια φυσιολογική διακύμανση. Αυτό σχετίζεται με το γεγονός ότι αρκετοί νέοι επιθυμούν να παραμείνουν στη πόλη σπουδών τους εφόσον αυτή τους παρέχει ευκαιρίες απασχόλησης.

Κλίμακα	Πλήθος Απαντήσεων	Ποσοστό
1	69	12,5%
2	68	12,3%
3	67	12,2%
4	109	19,8%
5	101	18,3%
6	87	15,8%
7	50	9,1%

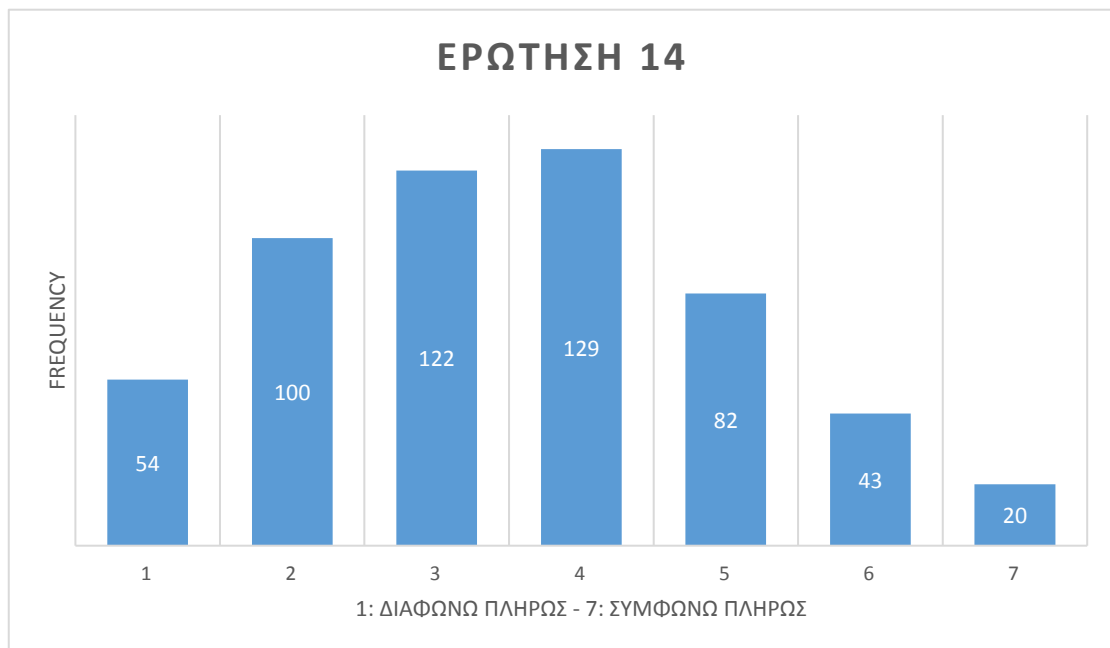
ΕΡΩΤΗΣΗ 13: Η δυνατότητα της τοπικής αγοράς εργασίας να απορροφήσει (περισσότερους) νέους επιστήμονες, θα ενισχυθεί εφόσον πραγματοποιηθούν (ξένες) επενδύσεις (551 απαντήσεις); Μεγαλύτερο μέρος του δείγματος συμφωνεί με την ενίσχυση ξένων επενδύσεων με σκοπό την αύξηση ευκαιριών απασχόλησης (άνω του 60%).

Κλίμακα	Πλήθος Απαντήσεων	Ποσοστό
1	17	3,1%
2	31	5,6%
3	61	11,1%
4	98	17,8%
5	134	24,3%
6	132	24%
7	77	14%

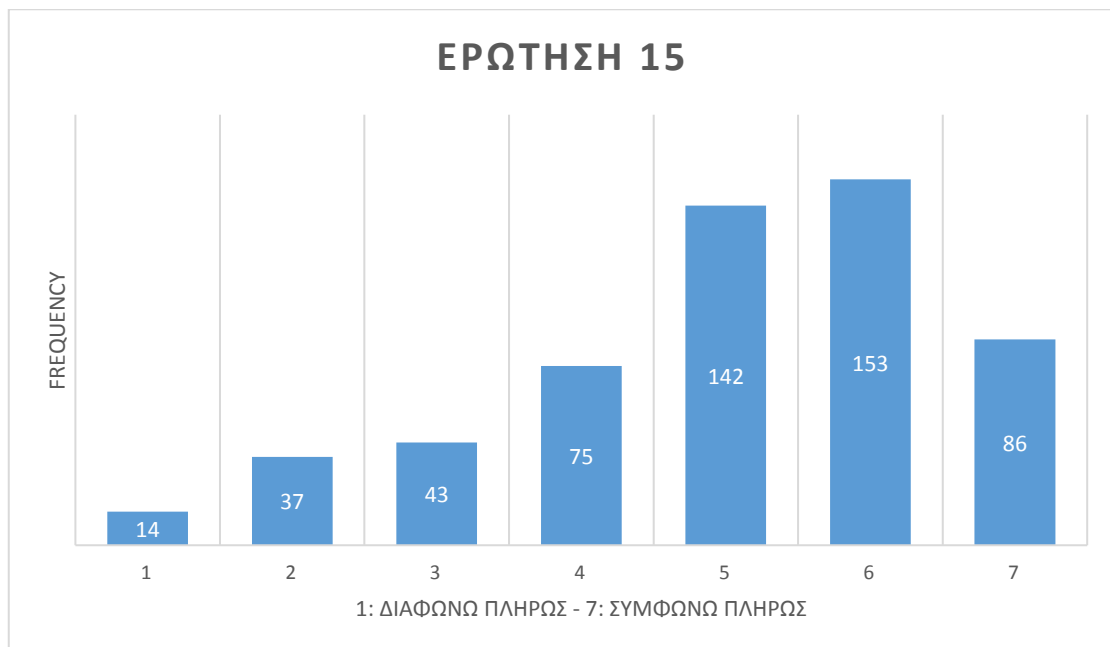
ΕΡΩΤΗΣΗ 14: Η δυνατότητα της τοπικής αγοράς εργασίας να απορροφήσει (περισσότερους) νέους επιστήμονες θα ενισχυθεί εφόσον, συνεχιστεί η πραγματοποίηση σεμιναρίων κατάρτισης (550 απαντήσεις); Αρνητικό αντίκτυπο έχουν τα σεμινάρια κατάρτισης ως προς το δείγμα της έρευνας αφού το 60% του δείγματος διαφωνεί με τη χρήση τους για αύξηση θέσεων απασχόλησης.

Κλίμακα	Πλήθος Απαντήσεων	Ποσοστό
1	54	9,8%
2	100	18,2%
3	122	22,2%
4	129	23,5%
5	82	14,9%
6	43	7,8%
7	20	3,6%

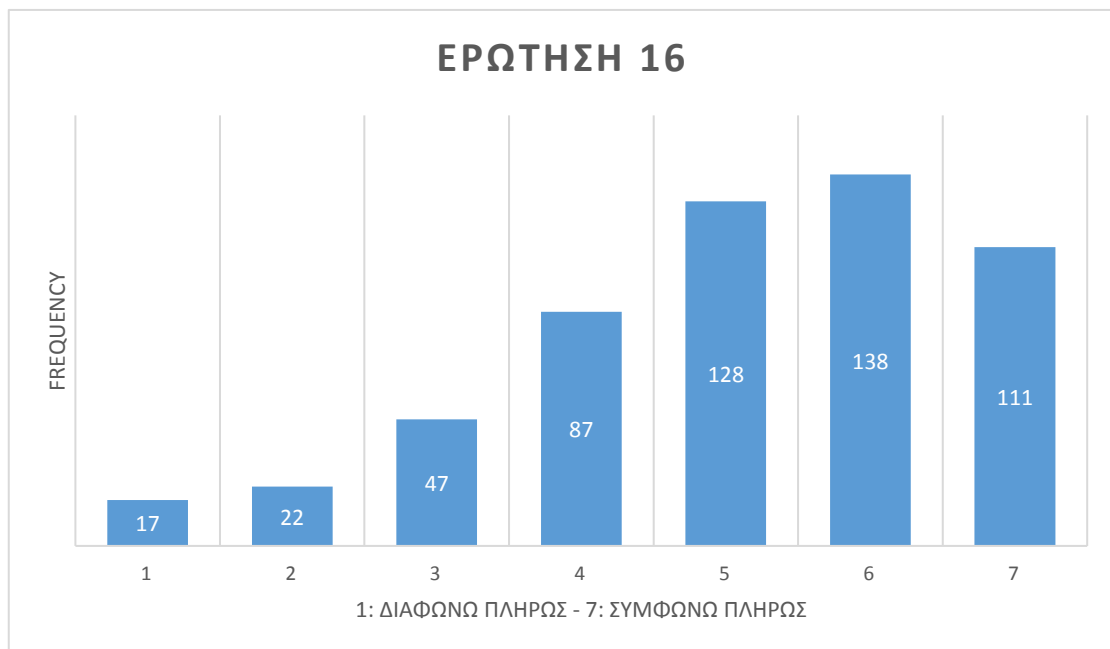
ΕΡΩΤΗΣΗ 15: Η δυνατότητα της τοπικής αγοράς εργασίας να απορροφήσει (περισσότερους) νέους επιστήμονες θα ενισχυθεί εφόσον, δοθούν επιδοτήσεις στις τοπικές επιχειρήσεις προκειμένου να προσλάβουν νέους επιστήμονες (550 απαντήσεις); Η συντριπτική πλειοψηφία του δείγματος θεωρεί πως οι επιδοτήσεις προς τοπικές επιχειρήσεις μόνο κάτι θετικό μπορεί να είναι αφού άνω του 60% απάντησε θετικά προς αυτή τη κατεύθυνση.

Κλίμακα	Πλήθος Απαντήσεων	Ποσοστό
1	14	2,5%
2	37	6,7%
3	43	7,8%
4	75	13,6%
5	142	25,8%
6	153	27,8
7	86	15,6%

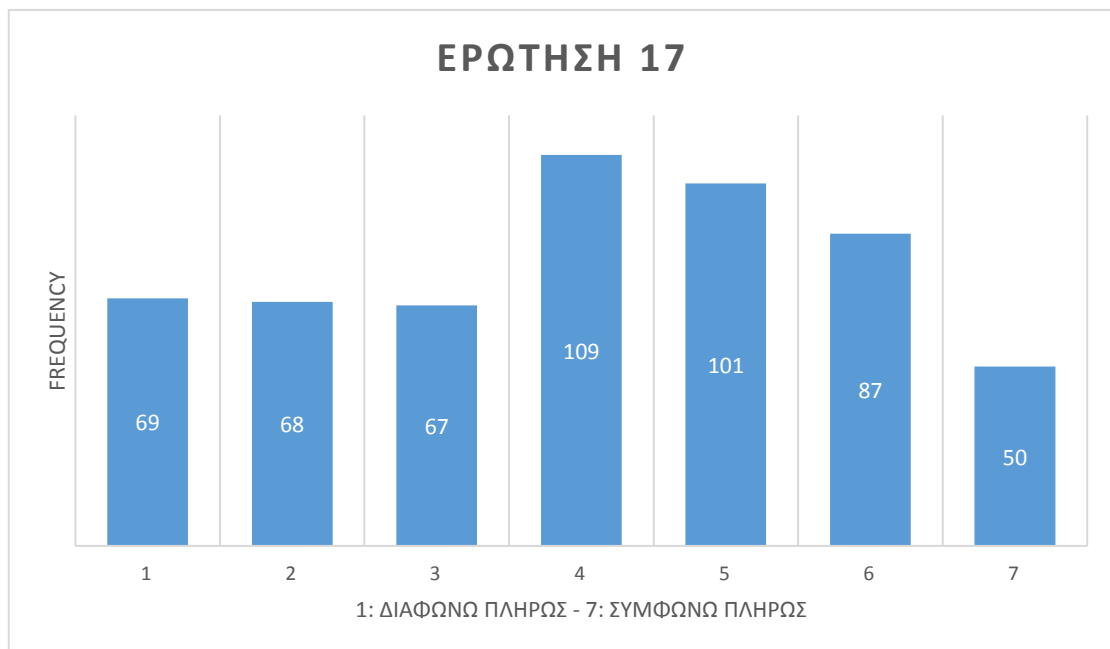
ΕΡΩΤΗΣΗ 16: Η δυνατότητα της τοπικής αγοράς εργασίας να απορροφήσει (περισσότερους) νέους επιστήμονες, θα ενισχυθεί εφόσον μειωθεί η φορολογία των επιχειρήσεων (550 απαντήσεις) ; Όπως και στην ερώτηση σχετικά με τις επιδοτήσεις έτσι και στην ερώτηση 16 το μεγαλύτερο μέρος του δείγματος θεωρεί πως η μείωση της φορολογίας θα ευνοήσει την τοπική αγορά εργασίας δημιουργώντας συνθήκες οικονομικής ανάπτυξης.

Κλίμακα	Πλήθος Απαντήσεων	Ποσοστό
1	17	3,1%
2	22	4%
3	47	8,5%
4	87	15,8
5	128	23,3%
6	138	25,1%
7	111	20,2%

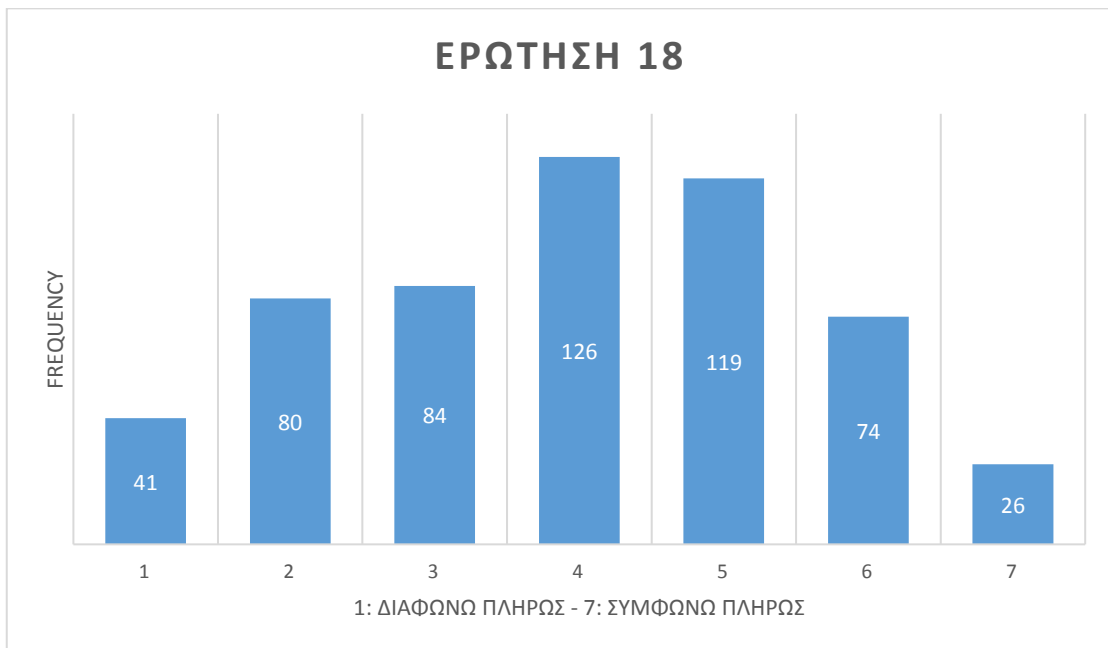
ΕΡΩΤΗΣΗ 17: Η δυνατότητα της τοπικής αγοράς εργασίας να απορροφήσει (περισσότερους) νέους επιστήμονες θα ενισχυθεί εφόσον απελευθερωθεί ο κατώτατος μισθός (550 απαντήσεις); Μεγάλη διακύμανση στις απαντήσεις σχετικά με τον κατώτατο μισθό αφού το ½ του δείγματος θεωρεί πως δεν θα επιδράσει κάτι τέτοιο ενώ οι υπόλοιποι θεωρούν πως θα βοηθήσει με μεγάλο αριθμός απαντήσεων στη μέση τιμή.

Κλίμακα	Πλήθος Απαντήσεων	Ποσοστό
1	90	16,4%
2	70	12,7%
3	76	13,8%
4	147	26,7%
5	95	17,3%
6	48	8,7%
7	24	4,4%

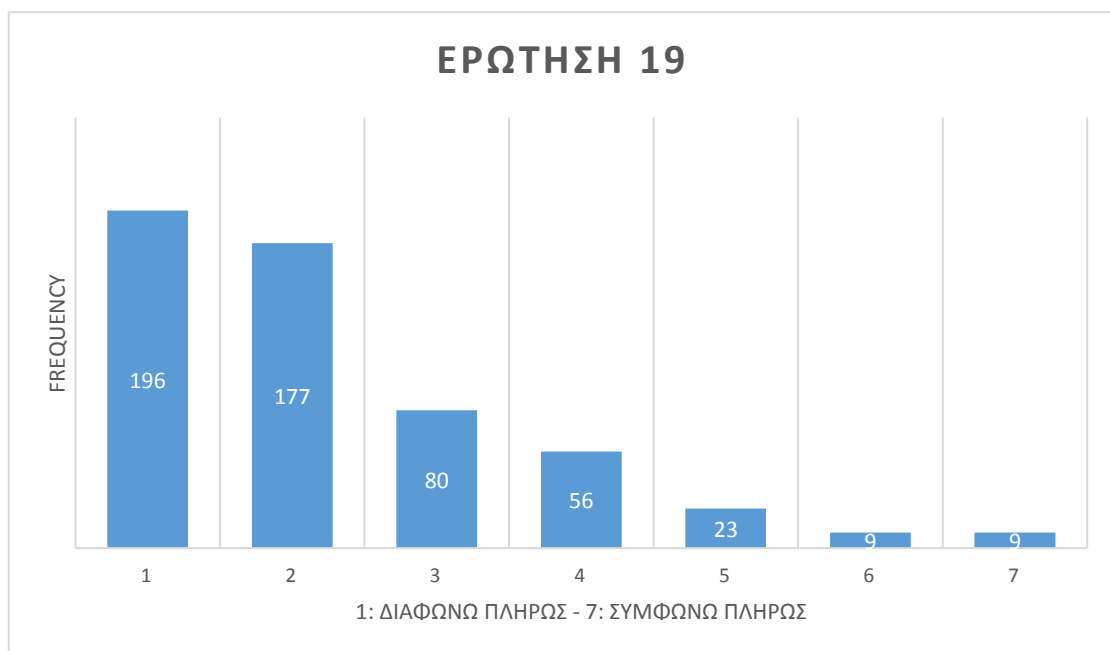
ΕΡΩΤΗΣΗ 18: Η δυνατότητα της τοπικής αγοράς εργασίας να απορροφήσει (περισσότερους) νέους επιστήμονες θα ενισχυθεί εφόσον η πόλη αναλάβει τη διοργάνωση μεγάλων αθλητικών και πολιτιστικών γεγονότων (550 απαντήσεις); Τα mega event ή μεγάλες αθλητικές και πολιτιστικές εκδηλώσεις έχουν θετικές εντυπώσεις προς το δείγμα της έρευνας αφού άνω του 50% βλέπει κάτι τέτοιο ως θετικό ενώ αρκετοί επέλεξαν τη μέση τιμή (4- 22,9%).

Κλίμακα	Πλήθος Απαντήσεων	Ποσοστό
1	41	7,5%
2	80	14,5%
3	84	15,3%
4	126	22,9%
5	119	21,6%
6	74	13,5%
7	26	4,7%

ΕΡΩΤΗΣΗ 19. Σε ποιο βαθμό συμφωνείτε με την ακόλουθη τοποθέτηση: Η (κεντρική) κυβέρνηση ενδιαφέρεται έμπρακτα για τους νέους ανθρώπους (550 απαντήσεις); Ίσως η ερώτηση με τη πιο ξεκάθαρη επιλογή απαντήσεων, αφού η συντριπτική πλειοψηφία του δείγματος μόνο αρνητική άποψη έχει για τη συμμετοχή της τοπικής κυβέρνησης ως προς τις ευκαιρίες απασχόλησης τους (82,3% 1-3).

Κλίμακα	Πλήθος Απαντήσεων	Ποσοστό
1	196	35,6%
2	177	32,2%
3	80	14,5%
4	56	10,2%
5	23	4,2%
6	9	1,6%
7	9	1,6%

ΕΡΩΤΗΣΗ 20. Σε ποιο βαθμό συμφωνείτε με την ακόλουθη τοποθέτηση: Η πόλη μου προσφέρει περισσότερες επαγγελματικές ευκαιρίες για νέο επιστήμονα σε σχέση με άλλες ελληνικές πόλεις ;(550 απαντήσεις): Σχετικά με το φαινόμενο του «τοπικισμού», το δείγμα δεν παρουσιάζει κάτι τέτοιο, αφού ίσως το μεγαλύτερο μέρος θεωρεί πως η τοπική τους κοινωνία δεν έχει περισσότερες ευκαιρίες από άλλες πόλεις. Αυτό ίσως οφείλεται στη σύγκριση της τοπικής τους κοινωνίας με τα 2 μεγάλα αστικά κέντρα (Αθήνα, Θεσσαλονίκη).

Κλίμακα	Πλήθος Απαντήσεων	Ποσοστό
1	115	20,9%
2	154	28%
3	109	19,8%
4	103	18,7%
5	49	8,9%
6	13	2,4%
7	7	1,3%

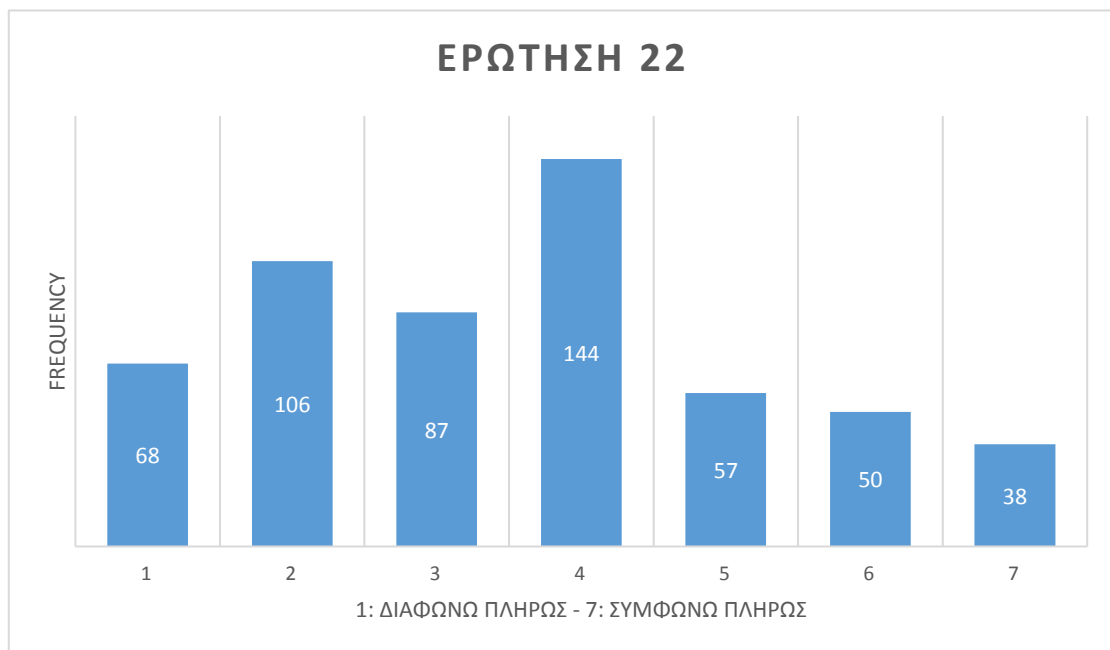
ΕΡΩΤΗΣΗ 21. Σε ποιο βαθμό συμφωνείτε με την ακόλουθη τοποθέτηση: Η πόλη μου είναι το ιδανικό μέρος για να ζει ένας νέος άνθρωπος (550 απαντήσεις); Το μεγαλύτερο μέρος του δείγματος επέλεξε τη μέση τιμή (22% - 4) ενώ οι υπόλοιπες απαντήσεις δείχνουν ίση κατανομή.

Κλίμακα	Πλήθος Απαντήσεων	Ποσοστό
1	45	8,2%
2	81	14,7%
3	109	19,8%
4	121	22%
5	104	18,9%
6	65	11,8%
7	25	4,5%

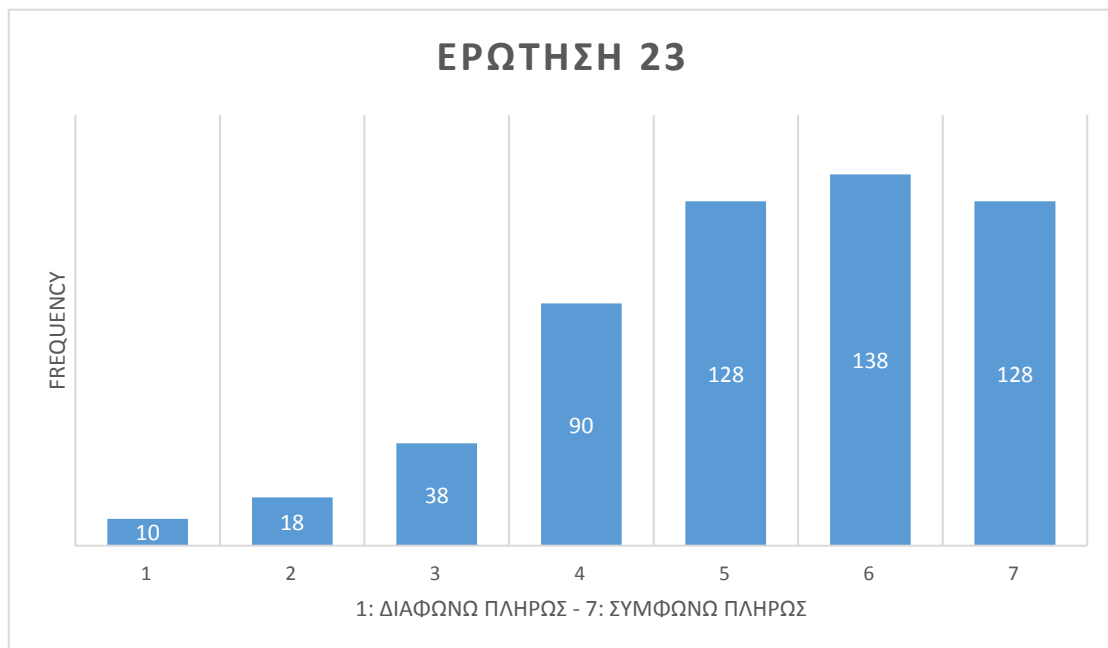
ΕΡΩΤΗΣΗ 22. Σε ποιο βαθμό συμφωνείτε με την ακόλουθη τοποθέτηση: Οι νέοι πρέπει να επιστρέψουν στις πόλεις τους (550 απαντήσεις); Την μεσαία τιμή (4 – 26,2%) επέλεξε το μεγαλύτερο μέρος του δείγματος για την ερώτηση 22, ενώ αρνητικές τάσεις έχει το υπόλοιπο σύνολο των απαντήσεων.

Κλίμακα	Πλήθος Απαντήσεων	Ποσοστό
1	68	12,4%
2	106	19,3%
3	87	15,8%
4	144	26,2%
5	57	10,4%
6	50	9,1%
7	38	6,9%

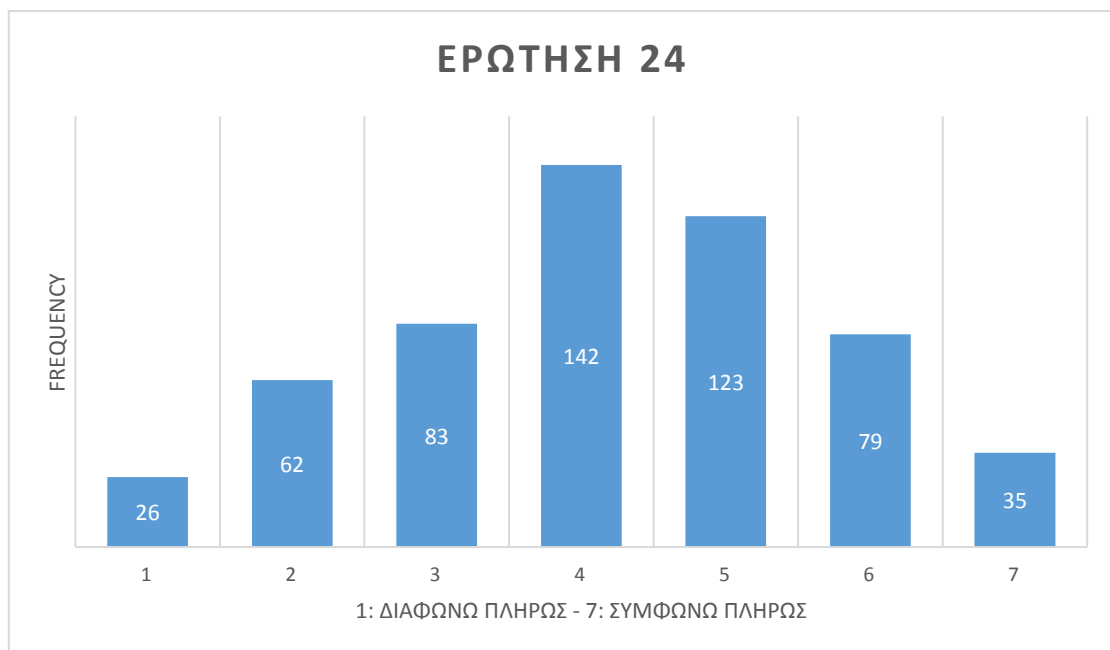
ΕΡΩΤΗΣΗ 23. Σε ποιο βαθμό συμφωνείτε με την ακόλουθη τοποθέτηση: Η πόλη μου έχει ανεκμετάλλευτες οικονομικές / παραγωγικές δυνατότητες (550 απαντήσεις); Ίσως η ερώτηση με τις περισσότερες θετικές απαντήσεις, αφού άνω του 60% του δείγματος θεωρεί πως η πόλη τους δεν είναι στο οικονομικό επίπεδο που της αρμόζει έχοντας ανεκμετάλλευτες δυνατότητες.

Κλίμακα	Πλήθος Απαντήσεων	Ποσοστό
1	10	1,8%
2	18	3,3%
3	38	6,9%
4	90	16,4%
5	128	23,3%
6	138	25,1%
7	128	23,3%

ΕΡΩΤΗΣΗ 24. Σε ποιο βαθμό συμφωνείτε με την ακόλουθη τοποθέτηση: Η ανάπτυξη στην πόλη μου θα προέλθει κυρίως μέσω της τοπικής αυτοδιοίκησης (550 απαντήσεις); Φυσιολογική διακύμανση στην ερώτηση 24, με τις περισσότερες απαντήσεις στην μεσαία τιμή στην ερώτηση σχετικά με την ανάπτυξη μέσω της τοπικής αυτοδιοίκησης.

Κλίμακα	Πλήθος Απαντήσεων	Ποσοστό
1	26	4,7%
2	62	11,3%
3	83	15,1%
4	142	25,8%
5	123	22,4%
6	79	14,4%
7	35	6,4%

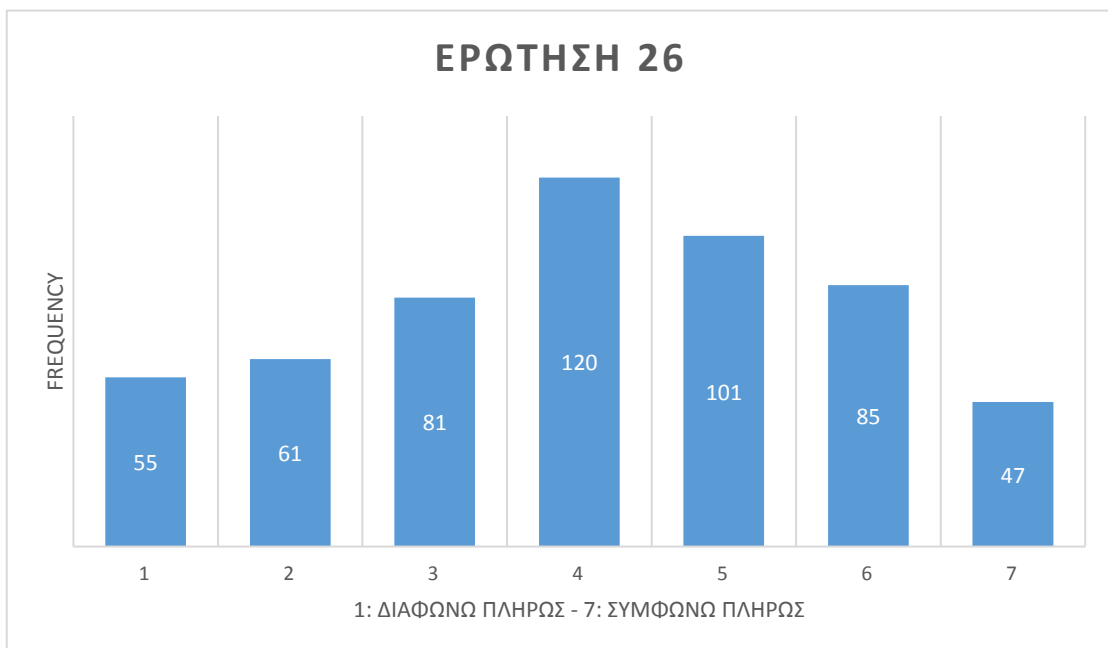
ΕΡΩΤΗΣΗ 25. Σε ποιο βαθμό συμφωνείτε με την ακόλουθη τοποθέτηση: Οι νέοι πρέπει να επιστρέψουν στην ύπαιθρο (550 απαντήσεις); Ανάμικτα συναισθήματα ως προς το εάν οι νέοι θα πρέπει να επιστρέψουν στην ύπαιθρο έτσι ώστε να επιτευχθεί η ανάπτυξη με την υψηλότερη θέση να κατέχει για ακόμη μια φορά η μέση τιμή (26%).

Κλίμακα	Πλήθος Απαντήσεων	Ποσοστό
1	34	6,2%
2	53	9,6%
3	77	14%
4	143	26%
5	116	21,1%
6	78	14,2%
7	49	8,9%

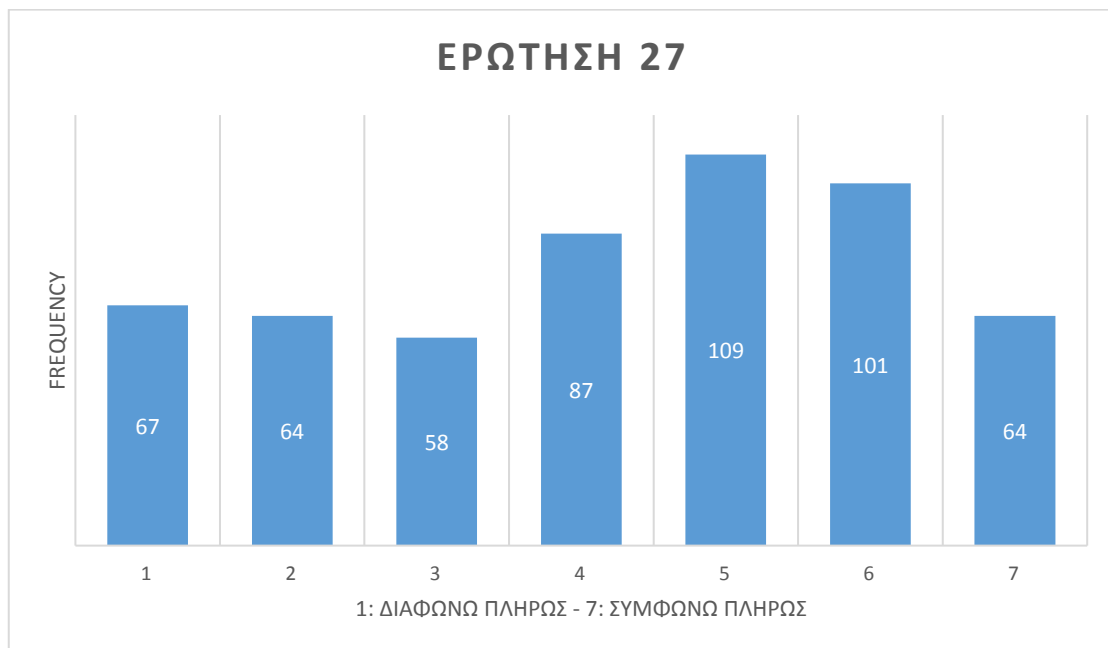
ΕΡΩΤΗΣΗ 26. Σε ποιο βαθμό συμφωνείτε με την ακόλουθη τοποθέτηση: Οι νέοι πρέπει να μεταναστεύσουν στο εξωτερικό προκειμένου να βρουν δουλειά (550 απαντήσεις); Ίσως από τις κρισιμότερες ερωτήσεις του ερωτηματολογίου αφού εξετάζει άμεσα τις τάσεις του δείγματος για το εάν οι νέοι θα πρέπει να μεταναστεύσουν στο εξωτερικό προς εύρεση εργασίας. Το αποτέλεσμα που προκύπτει είναι ότι το μεγαλύτερο ποσοστό του δείγματος παραμένει αναποφάσιστο, ενώ αρκετά μεγάλο μέρος του δείγματος βλέπει μια τέτοια κίνηση ως θετική (42,5%).

Κλίμακα	Πλήθος Απαντήσεων	Ποσοστό
1	55	10%
2	61	11,1%
3	81	14,7%
4	120	21,8%
5	101	18,4%
6	85	15,5%
7	47	8,5%

ΕΡΩΤΗΣΗ 27. Σε ποιο βαθμό συμφωνείτε με την ακόλουθη τοποθέτηση: Η νέα γενιά είναι καταδικασμένη στην υπανάπτυξη (550 απαντήσεις); Η μεγάλη δυσανασχέτηση που προκύπτει από τα αποτελέσματα της έρευνας προκύπτει από τις απαντήσεις της ερώτησης 27, αφού ο ένας στους δύο θεωρεί πως η νέα γενιά θα είναι καταδικασμένη στην υπανάπτυξη (άνω του 50%).

Κλίμακα	Πλήθος Απαντήσεων	Ποσοστό
1	67	12,2%
2	64	11,6%
3	58	10,5%
4	87	15,8%
5	109	19,8%
6	101	18,4%
7	64	11,6%

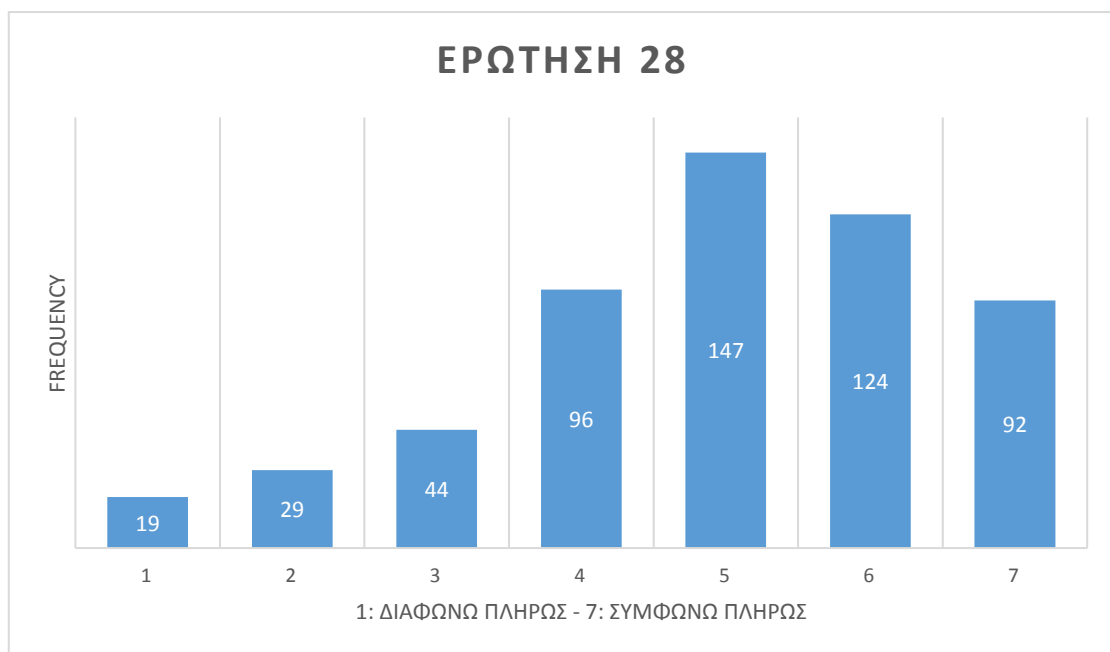

5.3 ΤΡΙΤΗ ΕΝΟΤΗΤΑ ΈΡΕΥΝΑΣ

ΕΡΩΤΗΣΗ 28: Θεωρείται πως μια ημέρα καριέρας (career day) στο πανεπιστήμιο με τη συμμετοχή εταιριών και φορέων οι οποίοι δραστηριοποιούνται σε παρεμφερείς με τις σπουδές σας κλάδους, θα βοηθούσε στην επαγγελματική σας αποκατάσταση (551 απαντήσεις); Μόνο ως θετική βλέπει τη κίνηση για μια «ημέρα

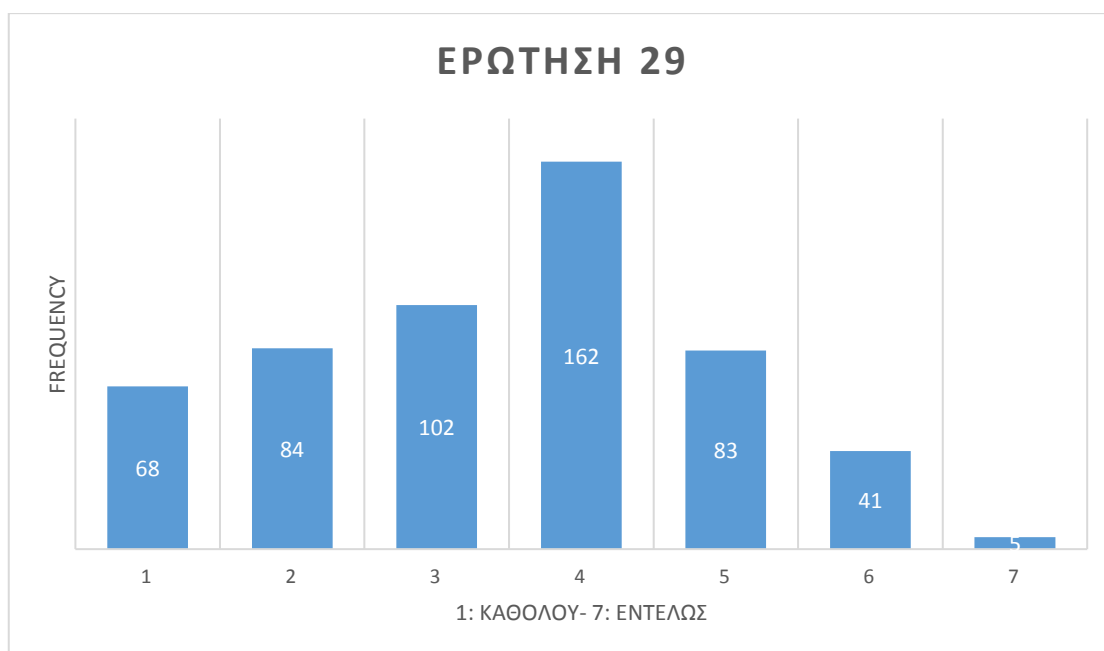
καριέρας» ή ημέρα εύρεσης εργασίας το μεγαλύτερο κομμάτι του δείγματος (65,7%) από μεριάς τους πανεπιστημίου.

Κλίμακα	Πλήθος απαντήσεων	Ποσοστό
1	19	3,4%
2	29	5,3%
3	44	8%
4	96	17,4%
5	147	26,7%
6	124	22,5%
7	92	16,7%

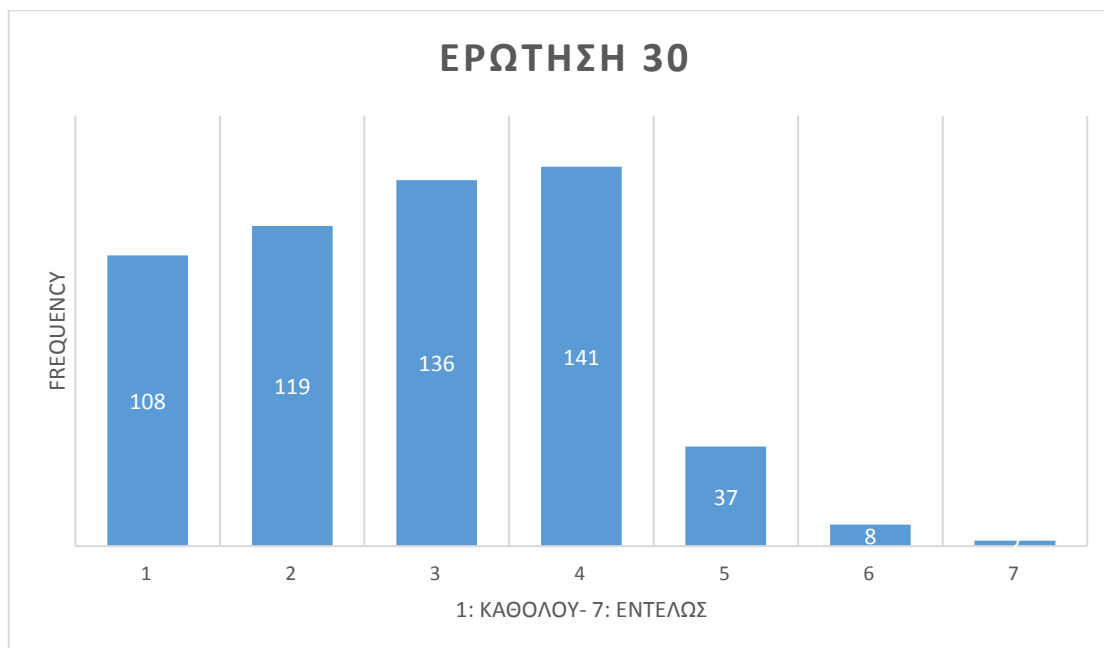
ΕΡΩΤΗΣΗ 29: Είστε ευχαριστημένος/η με τις υπάρχουσες δράσεις για ευκαιρίες καριέρας από το Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας (545 απαντήσεις); Στις απαντήσεις της ερώτησης 29 φαίνεται μια μεγάλη δυσανασχέτηση ως προς το ΠΘ αφού μόνο το 0,9% απάντησε απολύτως θετικά ενώ μεγάλο ήταν το κομμάτι του δείγματος που επέλεξε τη μέση τιμή κάτι το οποίο οφείλεται και στο γεγονός ότι μεγάλο μέρος του δείγματος δεν αποτελεί απόφοιτους του ΠΘ.

Κλίμακα	Πλήθος Απαντήσεων	Ποσοστό
1	68	12,5%
2	84	15,4%
3	102	18,7%
4	162	29,7%
5	83	15,2%
6	41	7,5%
7	5	0,9%

ΕΡΩΤΗΣΗ 30: Είστε ευχαριστημένος/η με τις υπάρχουσες δράσεις για ευκαιρίες καριέρας από τον Οργανισμό Απασχόλησης Εργατικού Δυναμικού (ΟΑΕΔ) (551 απαντήσεις) ; Μόνο αρνητικό μπορεί να αξιολογηθεί το αποτέλεσμα της απάντησης 30 σχετικά με τις δράσεις του ΟΑΕΔ αφού άνω του 50% του δείγματος θεωρεί πως δεν επιδρά στην εύρεση εργασίας ο αρμόδιος κρατικός φορέας.

Κλίμακα	Πλήθος Απαντήσεων	Ποσοστό
1	108	19,6%
2	119	21,6%
3	136	24,7%
4	141	25,6%
5	37	6,7%
6	8	1,5%
7	2	0,4%

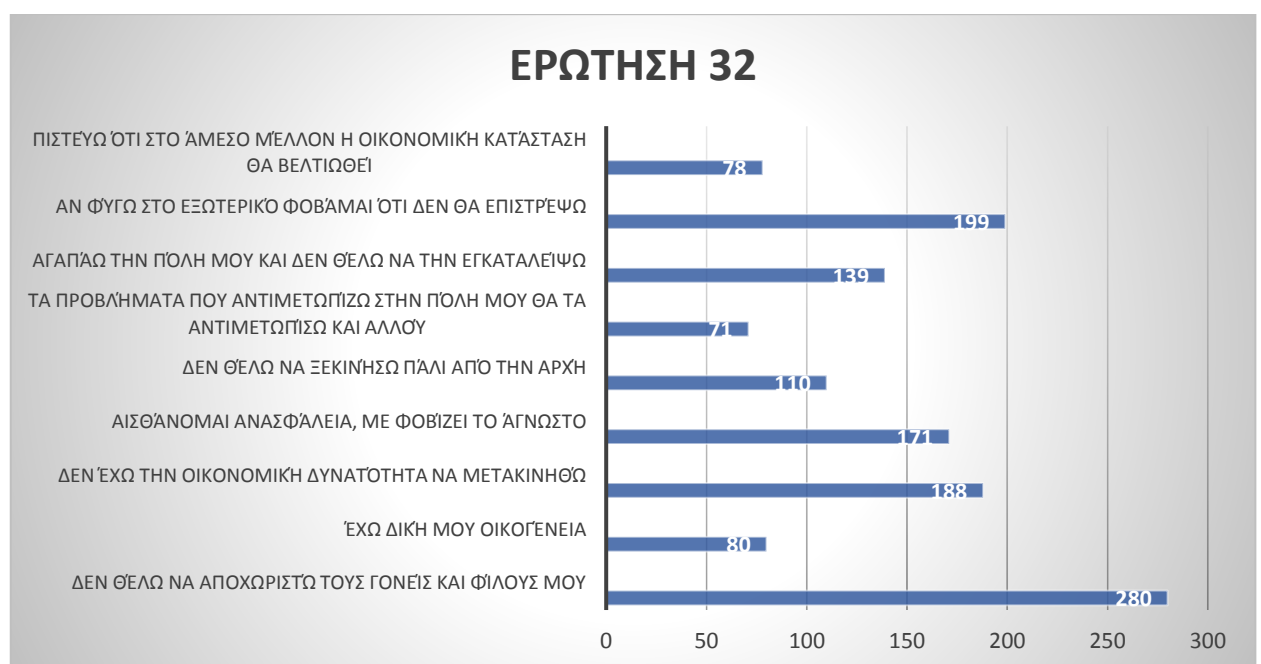
ΕΡΩΤΗΣΗ 31: Επιθυμώ να μεταναστεύσω στο εξωτερικό προκειμένου να βρω θέση εργασίας στο αντικείμενό μου (551 απαντήσεις) ; Ίσως από τις κρισιμότερες ερωτήσεις της έρευνας αφού έχει άμεση σχέση με τη μετανάστευση νέων επιστημόνων στο εξωτερικό. Συγκεκριμένα το αποτέλεσμα που προκύπτει είναι πως με την επικρατούσα κατάσταση άνω του 50% θεωρεί ως την σωστότερη κίνηση για τη προσωπική του ευημερία τη μετανάστευση στο εξωτερικό (53,7% ναι).

	Αριθμός	Ποσοστό
Ναι	296	53,7%
Όχι	251	45,6%

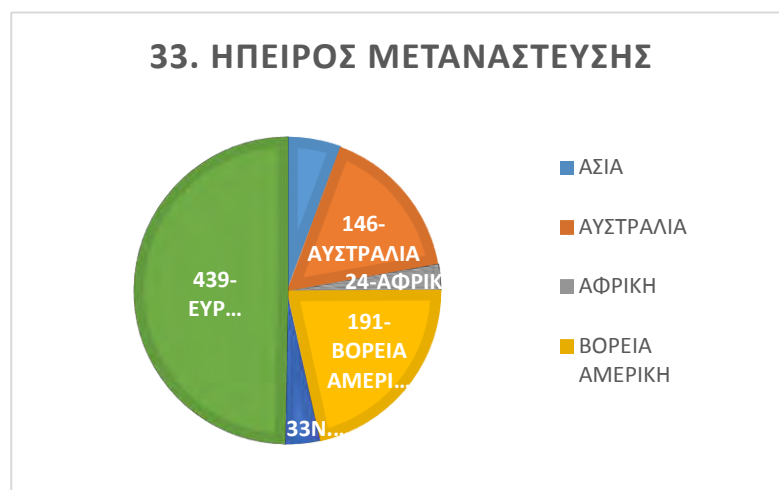
ΕΡΩΤΗΣΗ 32. Οι ακόλουθοι παράγοντες καθιστούν δύσκολη τη μετακίνησή μου στο εξωτερικό (μπορείτε να επιλέξετε έναν ή περισσότερους παράγοντες) (551 απαντήσεις) ; Στην ερώτηση 32 εξετάζονται οι λόγοι για τους οποίους το κάθε άτομο θεωρεί δύσκολη τη μετακίνηση του στο εξωτερικό. Η πλειοψηφία του δείγματος έχει ως βάση τις διαπροσωπικές σχέσεις (οικογένεια, φίλοι) ενώ αξίζει να σημειωθεί πως το «άγνωστο» και η οικονομική δυνατότητα αποτελούν επίσης ένα από τους σημαντικότερους ανατρεπτικούς παράγοντες μη μετακίνησης προς το εξωτερικό. Τεράστια σημασία έχει η επιλογή: πιστεύω ότι στο άμεσο μέλλον η οικονομική κατάσταση θα βελτιωθεί, αφού μόνο 78 άτομα το επέλεξαν, κάτι το οποίο δείχνει τρομερή δυσανασχέτιση με τη παρούσα κατάσταση στη χώρα.

Παράγοντες	Count	Ποσοστό
δεν θέλω να αποχωριστώ τους γονείς και φίλους μου	280	50,8%
έχω δική μου οικογένεια	80	14,4%
δεν έχω την οικονομική δυνατότητα να μετακινηθώ	188	34,1%
αισθάνομαι ανασφάλεια, με φοβίζει το άγνωστο	171	31%
δεν θέλω να ξεκινήσω πάλι από την αρχή	110	20%
τα προβλήματα που αντιμετωπίζω στην πόλη μου θα τα αντιμετωπίσω και αλλού	71	12,9%
αγαπάω την πόλη μου και δεν θέλω να την εγκαταλείψω	139	25,2%
αν φύγω στο εξωτερικό φοβάμαι ότι δεν θα επιστρέψω	199	36,1%
πιστεύω ότι στο άμεσο μέλλον η οικονομική κατάσταση θα βελτιωθεί	78	14,2%

ΕΡΩΤΗΣΗ 33: Ποια ήπειρο θα επιλέγατε για μετανάστευση (547 απαντήσεις);
Υπάρχει μια σύνδεση μεταξύ των ερωτήσεων 32 και 33 και αυτό φαίνεται και από τις απαντήσεις της ερώτησης 33 αφού η συντριπτική μερίδα του δείγματος θεωρεί την Ευρώπη ως κύριο προορισμό μετανάστευσης. Αυτό οφείλεται ίσως στην απάντηση της ερώτησης 32 (αισθάνομαι ανασφάλεια, με φοβίζει το άγνωστο) και θεωρεί την Ευρώπη ως κάτι το οικείο.

Ήπειρος	Πλήθος Απαντήσεων	Ποσοστό
Ασία	50	9,1%
Αυστραλία	146	26,7%
Αφρική	24	4,4%
Βόρεια Αμερική	191	34,9%
Νότια Αμερική	33	6%
Ευρώπη	439	80,3%

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6: ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ - ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

Η παρούσα εργασία όπως αναφέρθηκε εξετάζει με τη χρήση ερωτηματολογίου τις απόψεις-σκέψεις, αντιλήψεις νέων κατά πλειοψηφία ατόμων, σχετικά με ένα από τα κυριότερα ζητήματα που προέκυψαν από την οικονομική κρίση («διαρροή εγκεφάλων») στη χώρα τα τελευταία χρόνια.

Σκοπός της 1^{ης} ενότητας της έρευνας ήταν η σκιαγράφηση του προφίλ των συμμετεχόντων με βάση την ηλικία, το φύλο, την οικογενειακή κατάσταση, το επίπεδο εκπαίδευσης, και τον τόπο διαμονής. Αναλύοντας τα αποτελέσματα διαπιστώνουμε ως

προς το φύλλο των συμμετεχόντων ότι 58% είναι γυναίκες και 42% άνδρες. Σχετικά με την επαγγελματική κατάσταση διαπιστώνετε ότι το 60% είναι φοιτητές/ες, το 33% εργαζόμενοι και μόλις το 10% άνεργοι. Συνεχίζοντας περαιτέρω την παρουσίαση ανάλυση των αποτελεσμάτων, διαπιστώνουμε ότι το 48% είναι ηλικίας 18 έως 23 ετών, δεδομένο άμεσα με το εύρημα τις ερώτησης σχετικά με την επαγγελματική κατάσταση.

Επίσης από την 1^η ενότητα προκύπτουν επιπλέον ενδιαφέροντα στοιχεία ως απόρροια των απαντήσεων στις ερωτήσεις 5 και 6. Ειδικότερα με βάση τα αποτελέσματα που εξάγονται, συμπεραίνεται ότι το ποσοστό των προπτυχιακών, μεταπτυχιακών ή διδακτορικών φοιτητών είναι σχεδόν το 100% (97,1%) του συνολικού δείγματος κάτι το οποίο βοηθά έμμεσα τα εξαγόμενα αποτελέσματα. Επίσης συνάγεται με βάση των απαντήσεων της έρευνας ότι από το ποσοστό των συμμετεχόντων στην έρευνα 33% είναι μόνιμοι κάτοικοι της ευρύτερης περιοχής Βόλου, το δε υπόλοιπο από άλλες περιοχές.

Προχωρώντας στην 2^η ενότητα καταλήγουμε σε εξειδικευμένα συμπεράσματα σχετικά με την δυνατότητα απορρόφησης νέων επιστημόνων στη χώρα ή σε τοπικές αγορές εργασίας, στις σχέσεις αντικείμενου σπουδών με την αγορά εργασίας, τρόπους ενίσχυσης ευκαιριών απασχόλησης και συμμετοχή κρατικών φορέων ή τοπικής αυτοδιοίκησης στην ενίσχυση απασχόλησης. Από την επεξεργασία των ευρημάτων της 2^{ης} ενότητας προκύπτουν τα παρακάτω:

1. Ποσοστό μεγαλύτερο του 54% του δείγματος σκέφτεται σοβαρά να μεταναστεύσει στο εξωτερικό, γεγονός που οφείλεται στην οικονομική κρίση (το 80% του δείγματος θεωρεί την οικονομική κρίση υπαίτια της κατάστασης που επικρατεί).

2. Η πλειοψηφία του δείγματος (πάνω από 80%) δηλώνει ότι η ζήτηση σε εθνικό ή τοπικό επίπεδο για εξειδικευμένο προσωπικό είναι μηδαμινή και οι υπάρχουσες ενέργειες-δράσεις για εξάλειψη του φαινομένου από τοπικούς, κρατικούς και πανεπιστημιακούς φορείς περιορισμένες ακολουθώντας την πεπατημένη που μας οδήγησε στην κρίση. Τα ευρήματα αυτά συσχετίζονται και με τη γενικότερη αντίληψη των ερωτηθέντων (71,7%), ότι υπάρχουν ανεκμετάλλευτες οικονομικές/παραγωγικές δραστηριότητες στη τοπική τους κοινωνία και παραμένουν αναξιοποίητες.

3. Ιδιαίτερη εντύπωση προκαλούν τα αρνητικά ευρήματα της έρευνας σχετικά με τη δυνατότητα απορρόφησης εξειδικευμένου επιστημονικού προσωπικού στην αγορά εργασίας. Το ποσοστό αυτό είναι μεγαλύτερο από 70% .

4. Συμπεραίνεται επίσης ότι, οι λάθος πολιτικές που εφαρμόζονται από την κεντρική Διοίκηση (Υπουργεία) και την αυτοδιοίκηση για την απορρόφηση επιστημόνων με υψηλή κατάρτιση στον ευρύτερο δημόσιο και ιδιωτικό τομέα όπως συχνές αυξήσεις στην φορολογία, επιδοτήσεις, σεμινάρια κατάρτισης, μορφές επενδύσεων και άλλα. Η έλλειψη αξιοκρατίας, η πολιτική διαφθορά και η δυνατότητα αποφυγής στράτευσης συντελούν ενδεχομένως στις αιτίες για τις οποίες οι νέοι εγκαταλείπουν την πατρίδα τους και αναζητούν ένα καλύτερο μέλλον στο εξωτερικό.

5. Επιπλέον επισημαίνεται ότι σε ένα από τα κρίσιμα ερωτήματα της έρευνας εάν επιδρά θετικά ή αρνητικά ο καθορισμός κατώτατου μισθού στην αγορά εργασίας, η απάντηση που έλαβε τις περισσότερες επιλογές ήταν η μέση τιμή (27% - 4:δεν γνωρίζω/δεν απαντώ) το οποίο μας οδηγεί στο συμπέρασμα πως υπάρχει έλλειψη ενημέρωσης από το σύνολο του δείγματος.

6. Στην ερώτηση εάν η περιοχή ή πόλη διαμονής τους παρέχει περισσότερες ευκαιρίες για εύρεση εργασίας συγκριτικά με άλλες περιοχές της Ελλάδας μεγάλο ποσοστό απάντησε έχοντας αρνητική αντίληψη. Αυτό πιθανόν αιτιολογείται από το γεγονός ότι όταν κάποιος ζει σε μια επαρχιακή πόλη, τότε γίνεται αυτόματα η σύγκριση με τα 2 μεγάλα αστικά κέντρα της χώρας (Αθήνα και Θεσσαλονίκη) και όχι με άλλες πόλεις της χώρας.

7. Τέλος, αξιοσημείωτο είναι το εύρημα της έρευνας σχετικά με τα επακόλουθα της κρίσης όπως το ότι ποσοστό 45% του δείγματος πιστεύει ότι είναι καταδικασμένη η γενιά τους σε υπανάπτυξη ενώ οι απόψεις του για μετανάστευσης δίστανται αφού υπάρχει διακύμανση μέσης τιμής.

Στη 3^η ενότητα της έρευνας έγινε μια προσπάθεια ρεαλιστικής εξαγωγής συμπερασμάτων των πραγματικών αιτιών που επηρεάζουν τη μετανάστευση και την σχέση φορέων που έχουν άμεση σχέση με το θέμα όπως ο Οργανισμός Απασχόλησης Εργατικού Δυναμικού (ΟΑΕΔ) και το Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας. Συγκεκριμένα, με βάση τα αποτελέσματα της ερώτησης 29, το 40% του δείγματος βλέπει αρνητικά τις υφιστάμενες διαδικασίες για εύρεση εργασίας από το Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, ενώ το 29,7% επέλεξε την επιλογή 4 (δ/γ ή δ/α). Ως ποσοστό το 29,7%, δικαιολογείται από το γεγονός ότι μεγάλο μέρος του δείγματος (2/3) δεν διαμένει μόνιμα στο Βόλο άρα δεν έχει γνώση των δράσεων του.

Η πλειοψηφία του δείγματος δηλώνει πως ο οικογενειακός κύκλος και οι διαπροσωπικές σχέσεις διαδραματίζουν το σημαντικότερο ρόλο στη μη επιλογή τους να μετοικήσουν στο εξωτερικό προς εύρεση εργασίας. Η διαμόρφωση θετικής ή αρνητικής γνώμης όσον αφορά τη ζωή στο εξωτερικό μπορεί να επηρεαστεί σε μεγάλο βαθμό από φίλους ή συγγενείς που έχουν την τάση να μεταδίδουν εμπειρίες από το εξωτερικό αναφέροντας στοιχεία που εξωραϊζουν ή δυσκολεύουν τη ζωή τους στο εξωτερικό.

Είναι αξιοσημείωτο το γεγονός ότι παρόλο μεγάλο ποσοστό του δείγματος σκέφτεται να μεταναστεύσει στο εξωτερικό (1/2 - άνω του 50% του δείγματος), το 34% δεν έχει την οικονομική δυνατότητα να υλοποιήσει μια τέτοια επιλογή, ενώ το 20% αδυνατεί να ξεκινήσει μια εντελώς διαφορετική ζωή. Μια εξήγηση που θα μπορούσαμε να δώσουμε σε αυτό το γεγονός είναι ότι οι απόφοιτοι λόγω της οικονομικής κρίσης που επικρατεί στην Ελλάδα τα τελευταία χρόνια δεν θέλουν να θεωρηθούν ως «οικονομικό βάρος» στους γονείς τους αφού δεν θέλουν να τους επιβαρύνουν περαιτέρω οικονομικά σε μια τέτοια απόφαση.

Παράλληλα, όσον αφορά τις υπάρχουσες δράσεις για εύρεση εργασίας από τους αρμόδιους φορείς (αυτοδιοίκηση, Περιφέρεια, ΟΑΕΔ και Πανεπιστήμιο) επικρατεί μια αρνητική αντίληψη αφού τεράστιο μέρος του δείγματος έχει αρνητική στάση απέναντι σε αυτές. Συγκεκριμένα για τις δράσεις του αρμόδιου οργανισμού εύρεσης εργασίας (ΟΑΕΔ), 47 από τις 551 απαντήσεις βλέπουν θετική την επιρροή του στην εύρεση εργασίας.

Τέλος, σύμφωνα με τα αποτελέσματα της έρευνας, η πλειοψηφία των ερωτηθέντων θα επέλεγε την Ευρώπη για σπουδές ή για εύρεση εργασίας. Σε αυτό το σημείο αξίζει να σημειωθεί ότι η επιλογή της Ευρώπης έγινε διότι υπάρχει ευκολία μετακίνησης προς όλες σχεδόν τις ευρωπαϊκές χώρες χωρίς ιδιαίτερες διατυπώσεις, η κουλτούρα και τα έθιμα των χωρών είναι αποδεκτά από την πλειοψηφία της Ελληνικής νεολαίας.

6.1 ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

Συμπερασματικά, οι νέοι της Ελλάδας έχουν δικαίωμα να βλέπουν με απογοήτευση το μέλλον. Από τα αποτελέσματα της έρευνας γίνεται φανερό ότι η απόφαση υψηλά

καταρτισμένου προσωπικού να μεταναστεύσει κάποια ξένη χώρα θα ήταν αποτέλεσμα αναγκαιότητας γεγονός το οποίο οφείλεται στην υπάρχουσα κατάσταση στη χώρα και την αδυναμία της για πρόσληψη καταρτισμένου προσωπικού. Η δυσανασχέτηση που έχει προκύψει τα τελευταία χρόνια είναι λογική αφού αρκετοί νέοι έχουν να διηγηθούν μια ιστορία για κάποιο προσωπικό τους φίλο που μετανάστευσε στο εξωτερικό για μια καλύτερη ζωή. Η μετανάστευση στο εξωτερικό για τους νέους επιστήμονες φαντάζει σαν διέξοδος από την κατάσταση που επικρατεί στο εσωτερικό της χώρας. Εκεί οι νέοι θα πραγματοποιήσουν τα όνειρα, τις φιλοδοξίες τους, θα αναζητήσουν ευκαιρίες που αναλογούν στις σπουδές τους και θα καταφέρουν να αποκατασταθούν επαγγελματικά. Κύριο μέλημα των περισσότερων είναι η αξιοποίηση του κόπου τους για την απόκτηση πτυχίων και η εύρεση εργασίας στο αντικείμενο σπουδών τους.

Τα αρνητικά που προκύπτουν για τη χώρα από τη φυγή τόσο καλά καταρτισμένου προσωπικού είναι αμέτρητα. Η μετανάστευση των νέων επιστημόνων στερεί από τη χώρα σημαντικό δυναμικό στο οποίο θα μπορούσε να στηριχτεί η οικονομική ανάκαμψη. Είναι λοιπόν φανερό πως πρέπει να ληφθούν άμεσα μέτρα τόσο για την αποτροπή όσο για την εξάλειψη του φαινομένου της «διαρροής εγκεφάλων» (brain drain).

Συνοψίζοντας τα όσα μέχρι τώρα έχουν αναφερθεί σχετικά με το φαινόμενο της διαρροής εγκεφάλων, είναι αναγκαίο να υπάρξουν σημαντικές αλλαγές και να ληφθούν άμεσα δραστικά μέτρα που θα συμβάλλουν στην άμβλυνση του φαινομένου. Για να πραγματοποιηθεί όμως αυτό, πρέπει τα απαραίτητα μέτρα να στοχεύουν στις αναγκαίες μεταρρυθμίσεις της χώρας ώστε να προσεγγίσουμε το μέσο όρο των ευρωπαϊκών κοινοτήτων όσο και αλλαγής του μοντέλου ανάπτυξης-παραγωγής και προσαρμογής στα νέα δεδομένα της εποχής με σκοπό τη δημιουργία νέων θέσεων εργασίας. Για να γίνει κατανοητό το πόσο μεγάλο πλήγμα αποτελεί για τη χώρα η διαρροή εγκεφάλων και ειδικά νέων επιστημόνων αξίζει να αναφερθεί πως το ελληνικό κράτος έχει δαπανήσει για την εκπαίδευση των ανθρώπων αυτών ένα ποσό το οποίο υπολογίζεται στα 8 δισ. ευρώ. Η διαρροή αυτή δημιουργεί επιπλέον προστιθέμενη αξία στις χώρες επιλογής εργασίας με άμεσο αποτέλεσμα τη διεύρυνση του οικονομικού χάσματος της χώρας μας με τις χώρες αυτές. Σύμφωνα με στοιχεία από τις χώρες υποδοχής και έρευνες, ο αριθμός φυγής επιστημόνων από τον Ιανουάριο του 2008 μέχρι σήμερα είναι μεταξύ 350.000 και 427.000. Γίνετε αναγκαίο πως απαιτούνται άμεσα μέτρα αποτροπής του φαινομένου και σταδιακής επιστροφής υψηλά καταρτισμένου ανθρώπινου κεφαλαίου με κάθετες τομές σε νόμους και βασικές υποδομές του κράτους.

Η δομή της αγοράς εργασίας στην Ελλάδα έχει άμεση ανάγκη την ενίσχυση της καινοτομίας, ώστε να υπάρξουν περισσότερες επιχειρήσεις οι οποίες θα μπορούσαν να αξιοποιήσουν τους απόφοιτους των πανεπιστημίων με μεγάλη εξειδίκευση καθώς και διαφόρων ειδών ειδικότητες. Επιπρόσθετα, για την μείωση της ανεργίας έμφαση θα μπορούσε να δοθεί στον εγκαταλελειμμένο πρωτογενή τομέα ο οποίος θα έπρεπε να αποτελεί έναν από τους βασικούς πυλώνες για την ανάπτυξη της οικονομίας και τη διαφυγή από την οικονομική κρίση.

Ένα μέτρο-κλειδί, αποτελεί και η αναβάθμιση της επαγγελματικής εκπαίδευσης-κατάρτισης από την πολιτεία. Οι νέοι θα πρέπει να ενημερώνονται συνεχώς για την κατάσταση και τις συνθήκες που επικρατούν στην αγορά εργασίας. Αυτό θα μπορέσει να επιτευχθεί μόνο με την άμεση σύνδεση των πανεπιστημίων με την αγορά εργασίας. Σε περίπτωση που κάτι τέτοιο πραγματοποιηθεί, θα μπορούν οι απόφοιτοι πανεπιστημίων να έρχονται σε άμεση επαφή με τους «πιθανούς» μελλοντικούς εργοδότες τους. Ουσιαστικά σήμερα, προκύπτει ένα περίσσιο ποσοστό πτυχιούχων χωρίς εργασία με τα πανεπιστήμια να λαμβάνουν συνεχώς νέους φοιτητές χωρίς όμως να υπάρχει άμεση ζήτηση για το αντικείμενο σπουδών τους δημιουργώντας ένα φαύλο κύκλο. Επιπλέον, στην Ελλάδα υπάρχει έλλειψη στην τεχνική εκπαίδευση και αυτό γιατί η προσοχή του Έλληνα έχει στραφεί κατά κύριο λόγο στον ήδη κορεσμένο δημόσιο τομέα.

Η φυγή επιστημόνων οδηγεί τη χώρα σε ένα φαύλο κύκλο περιορισμένης ανάπτυξης και επισημαίνει το φαινόμενο της εξόδου πτυχιούχων από τη χώρα μας προς χώρες του κόσμου. Η όποια προσπάθεια αύξησης της αποδοτικότητας του ελληνικού εκπαιδευτικού συστήματος, δεν πρόκειται να φέρει αποτελέσματα αν δε λυθούν τα προβλήματα που ωθούν τους υψηλά ειδικευμένους νέους στη μετανάστευση. Αυτός θα πρέπει να είναι ένας από τους πρώτιστους στόχους μεταξύ των αναπτυξιακών προτεραιοτήτων της ελληνικής οικονομίας. Θα πρέπει να αναζητηθούν τα κίνητρα που θα κρατούν τους νέους επιστήμονες στη χώρα. Και αυτό θα πρέπει να γίνει με γνώμονα το μέλλον της ελληνικής οικονομίας.

Είναι αναγκαίο πλέον να γίνει στροφή της Ελληνικής οικονομίας στην παραγωγή πιο σύνθετων προϊόντων και υπηρεσιών, προκειμένου να βελτιωθεί η θέση της χώρας στο διεθνή ανταγωνισμό και να αξιοποιήσει παραγωγικά το ανθρώπινο δυναμικό της. Αυτή η αλλαγή θα εξομαλύνει τη σχέση προσφοράς-ζήτησης και θα περιορίσει τη

διαρροή επιστημονικού δυναμικού. Μόνο έτσι μπορεί να υπάρξει μια ελπίδα για το μέλλον.

Συγκεντρωτικά λοιπόν οι προτάσεις που δίνονται για την αντιμετώπιση του φαινομένου της διαρροής εξειδικευμένου επιστημονικού προσωπικού είναι:

1. Να εντοπιστούν από πλευράς κεντρικής και τοπικής διοίκησης ποια είναι τα πραγματικά αίτια που οδηγούν το «μέλλον» της χώρας στη μετανάστευση. Αποτέλεσμα θα είναι να δοθούν ρεαλιστικές επιτόπου απαντήσεις στο τι είναι αυτό που παρακινεί τους νέους στο να εγκαταλείψουν τη χώρα τους.

2. Αφού εντοπιστούν να δοθούν κίνητρα στους νέους επιστήμονες για παραμείνουν και διαπρέψουν στη χώρα. Τέτοια θα μπορούσαν να είναι:

A. Η δημιουργία υποδομών και πόρων για την ανάδειξη της αριστείας,

B. Η προώθηση της αξιοκρατίας και η ανταμοιβή σε περίπτωση που εφαρμόζεται.

Γ. Η οικονομική ενίσχυση πρωτότυπων και καινοτόμων ιδεών στη δημιουργία νέων επιχειρήσεων μέσα από ένα σύστημα που προσβλέπει στη διαφάνεια και την ανάδειξη νέων επιχειρήσεων σε εθνικό επίπεδο.

3. Είναι αναγκαία η χάραξη πολιτικής από μεριάς κράτους, ώστε το θέμα του περιορισμού της διαρροής επιστημονικού προσωπικού να ενταχθεί στις άμεσες προτεραιότητες της χώρας.

4. Να δημιουργηθούν οι κατάλληλες προϋποθέσεις επαναπατρισμού νέων επιστημόνων δίνοντας κίνητρα και δημιουργώντας τις κατάλληλες συνθήκες. Τέτοια κίνητρα θα μπορούσαν να είναι:

A. Οικονομική αποπληρωμή μεταφορών για τον επαναπατρισμό επιστημόνων,

B. Αξιοποίηση ατόμων σε μεγάλη ειδίκευση σε καίρια κρατικά πόστα τα οποία παίζουν κεντρικό ρόλο στην οικονομική ανάπτυξη της χώρας.

5. Η αναδιάρθρωση του συστήματος παιδείας σύμφωνα με τις εθνικές ανάγκες και προτεραιότητες ώστε να μη δημιουργείται πλεονάζων επιστημονικό προσωπικό και να

μπορούν οι νέοι να επιλέγουν το αντικείμενο σπουδών με βάση τις εθνικές και ευρωπαϊκές ανάγκες.

6. Τέλος σε τοπικό επίπεδο θα μπορούσε να καθιερωθεί μια «ημέρα καριέρας» σε όλα τα τμήματα του Π.Θ. Αυτό προκύπτει και από τα αποτελέσματα της έρευνας σε ποσοστό 65,7% που βλέπει μια τέτοια κίνηση μόνο ως θετική. Ο θεσμός αυτός θα μπορούσε να εφαρμοστεί άμεσα με παράλληλη στήριξη από την τοπική κοινωνία (επιχειρήσεις) και σε συνεργασία με την τοπική αυτοδιοίκηση αλλά και την περιφέρεια και γενικά όλους τους αρμόδιους αναπτυξιακούς φορείς - ώστε να επιτευχθεί στο μέγιστο δυνατό η σύνδεση του πανεπιστημίου με την αγορά εργασίας. Μέσα από αυτή τη δράση θα μπορούσε να δοθεί μια πρώτη γεύση στους νέους απόφοιτους από τον τομέα της εργασίας και σε μεταγενέστερο στάδιο να δημιουργηθούν οι κατάλληλες συνθήκες πρόσληψης από εταιρίες που έχουν άμεση ανάγκη από εργατικό προσωπικό. Αυτό θα μπορούσε να επιτευχθεί μόνο εάν υπάρχει η κατάλληλη θέληση από μεριάς πανεπιστημίου και φοιτητών αλλά και από τον επιχειρηματικό κόσμο της τοπικής κοινωνίας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ:

ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ:

1. Βαρουφάκης Ι., Πατώκος Τ., Τσερκεζής Λ., Κουτσοπέτρος Χ., (2011), 'Η οικονομική κρίση στην Ελλάδα και την Ευρώπη το 2011', ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΓΣΕΕ
2. Γιββαλάκη Ε. (2012) 'Ανεργία και Απασχόληση στην Ελληνική Αγορά Εργασίας την Τελευταία Δεκαετία', Τεχνολογικό Ίδρυμα Κρήτης, σελ. 71
3. Γκάνας Ν. , Αρτελάρης Π. (2014) 'Το φαινόμενο της διαρροής του επιστημονικού δυναμικού στο εξωτερικό (brain drain) και οι επιπτώσεις του στην ελληνική οικονομία', Εθνική Σχολή δημόσιας Διοίκησης, σελ. 80
4. Δεδουσόπουλος, Α.(2000), 'Η κρίση στην αγορά εργασίας: ρύθμιση-ευελιξίες-απορρύθμιση', Τυπωθητω/Δαρδάνος, σελ. 264
5. Ζησίμου Ι., Τάρε Ε., (2009), 'Η οικονομική κρίση και η ανεργία των νέων: Η περίπτωση της Ελλάδος', Σχολή Διοίκησης και Οικονομίας: Τμήμα Διοίκησης Επιχειρήσεων, Προπτυχιακή Διατριβή, σελ. 98
6. Λαμπριανίδης, Λ. (2013), 'Αυξήθηκε η διαρροή επιστημόνων στο εξωτερικό', Καθημερινή, 23 Μαρτίου.
<http://www.kathimerini.gr/484212/article/epikairothta/ellada/ay3h8hke-h-diarroh-episthmonwn-sto-e3wteriko> (Πρόσβαση: 7/9/2016)
7. Λαμπριανίδης Λ. (2011). 'Επενδύοντας στη φυγή, η διαρροή επιστημόνων από την Ελλάδα την εποχή της παγκοσμιοποίησης', Εκδόσεις Κριτική, σελ. 416
8. Ντεμουση-Νταούλη Α., Λιανού Θ., (2013), 'Οικονομική της Εργασίας', Εκδόσεις Ευγ. Μπένου, σελ. 284
9. Μυλωνά, Ο. (2013), 'Ενεργητικές Πολιτικές Απασχόλησης και η Συμβολή του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Ταμείου', Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο
10. Νταντά, Ε.(2009), 'Ανεργία', Αλεξάνδρειο Τεχνολογικό Εκπαιδευτικό Ίδρυμα Θεσσαλονίκης, σελ. 68
11. Πετκίδου, Ε.(2007), 'Απασχόληση και Ανεργία: η Περίπτωση των Νέων Ανέργων', Τμήμα Οικιακής Οικονομίας και Οικολογίας, Πτυχιακή Διατριβή, Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο Αθηνών, σελ. 258
12. Προδρομίδης, Κ. (1994), 'Η Θεωρία της Οικονομικής Πολιτικής', Εκδόσεις Σιδέρης, σελ. 365

13. Javeau C. (1996) 'Η Έρευνα με Ερωτηματολόγιο', Τυπωθήτω/Δαρδάνος, σελ. 259

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ:

1. Arrow, K. (1962). "The economic implications of learning by doing", *The Review of Economic Studies*, **29** (3) 155-173.
2. Artelaris P., Arvanitidis P., Petrakos G., (2006) 'Theoretical and Methodological Study on Dynamic Growth Regions and Factors Explaining their Growth Performance', *Dynamic Regions in a Knowledge- Driven Global Economy*
3. Babaola, J.B. (2003) 'Budget Preparation and Expenditure Control in Education', In Babaola J.B. (ed) *Basic Text in Educational Planning*. Ibadan Awemark Industrial Printers.
4. Barro R. (1991), "Economic Growth in a Cross Section of Countries." *Quarterly Journal of Economics*, **106** (2) 407-43.
5. Becker G. (2007), 'Health as human capital: synthesis and extensions', *Oxford Economic Papers*, **59** (3) 379-410
6. Becker, G., (1962), 'Investment in Human Capital: A theoretical Analysis', *The journal of Political Economy*, **70** (5) 9-49
7. Begg, D., Fischer, S. Dornbusch, R. (2006), "Economics", Κριτική, pp. 657
8. Beine, M. Docquier, F, Rapoport, H. (2008), 'Brain Drain and Human Capital Formation in Developing Countries: Winners and Losers', *Economic Journal*, **118** (528) 631-652.
9. Blanchard, O., (2006) "European Unemployment: The Evolution of Facts and Ideas", *Economic Policy*, **21** (45) 5-59
10. Blundell R., Dearden L., Meghir C., Sianesi B, (1999) 'Human capital investment: The returns from education and training to the individual, the firm and the economy', *Fiscal Studies*, **20** (1) 1-23
11. Boldizonni F. (2008), "Means and ends: The idea of capital in the West", 1500-1978, New York: Palgrave Macmillan , πρόσβαση από : <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1475-5890.1999.tb00001.x/abstract>

12. Bollard A., McKenzie, D., Morten M , Rapoport H. (2009) ‘Remittances and the brain drain revisited: The microdata show that more educated migrants remit more’, World Bank Economic Review, forthcoming.
13. Brücker H., Capuano, S. and Marfouk, A. (2013) ‘Education, gender and international migration: insights from a panel-dataset 1980-2010’, mimeo.
<http://www.iab.de/en/daten/iab-brain-drain-data.aspx>, (Πρόσβαση: 7/11/2016)
14. Cadil J., Petkovova L., Blatna D., (2014) ‘Human Capital, Economic Structure and Growth’, *Procedia Economics and Finance*, **12** 85-92
15. Durkheim, E. (1980). <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1467-954X.1980.tb00157.x/full> Πρόσβαση στις: 22/1/2017
16. Docquier, F. and Marfouk, A. (2006), ‘International Migration by Education Attainment, International Migration’, *Remittances and the Brain Drain*: 99-151
17. Docquier, F. and Rapoport, H. (2012), ‘Globalization, Brain Drain, and Development’, *Journal of Economic Literature*, **50** (3) 681–730.
18. Fitzsimons P. (1999) ‘Human Capital theory and education’, *The encyclopedia of education*, London: McMillan PR, πρόσβαση από :
http://link.springer.com/referenceworkentry/10.1007/978-981-287-532-7_331-1#page-1
19. Gibson, J., McKenzie D., (2011), ‘The microeconomic determinants of emigration and return migration of the best and brightest: evidence from the Pacific’, *Journal of Development Economics* **95** (1)18-29.
20. Hanushek E. and Kimko D. (2000), “Shooling, Labor-Force Quality, and the Growth of Nations”, *American Economic Review*, **90** 1184-1200
21. Hart, D.M. (2006) “From brain drain to mutual gain: Sharing the benefits of high-skill migration”, *Issues in Science and Technology* , Πρόσβαση από :
http://issues.org/23-1/d_hart/
22. Holezas, I. and Tsakloglou, P. (2008) ‘The employability of graduates of higher education’, <http://phdtheses.ekt.gr/eadd/handle/10442/17495> (Πρόσβαση 18/1/2017)
23. Iatagan M. (2015), ‘Consequences of the investment in Education as Regards Human Capital’, *Procedia Economics and Finance*, **23** 362-370
24. Iravani, A. I., (2011) ‘Brain drain Problem: A Review’, *International Journal of Business and Social Science*, **2** (15) 284-289

25. Jauer J., Liebig T., Martin J.P., Puhani P., (2014) ‘Migration as an adjustment mechanism in the crisis? A comparison of Europe and the United States’, OECD Social, employment and migration working papers, OECD 2010
26. Jermolajeva E., (2013) ‘Investments in the Human Capital for Sustainable Development of Latvia’, Daugavpils University- Latvia
27. Karamanli, Th. (2008) ‘The impact of immigration on the labor market and education in Greece’, <http://www.bankofgreece.gr/BogEkdoseis/Paper2013160.pdf> (Πρόσβαση 18/1/2017)
28. Karantinos, D. (2012) ‘Labor market, recorded unemployment and labor flows during the current economic recession’. In A. Mouriki κ.ά. (eds), Social portrait of Greece 2012, Athens: National Centre for Social Research, pp. 89-108
29. Kelo M., Wachter B., (2004) ‘Migration in the European Union after enlargement’, Academic Cooperation Association, Hague: pp. 91
30. Kormendi R., Meguire, P. (1985), “Macroeconomic determinants of growth: crosscountry evidence”, *Journal of Monetary Economics*, **16** (4) 141-63.
31. Kucharcikova A. (2011) ‘HUMAN CAPITAL – DEFINITION AND APPROACHES’, *Human Resources Management & Ergonomics*, **V** (2) 60-70
32. Kwon, D.B. (2009) ‘Human Capital and its measurement’, The 3rd OECD WORLD forum on “statistics, Knowledge and Policy”, Busan, Korea 27-30 Oct 2009
33. Labrianidis, L., Vogiatzis, N. (2013), ‘The mutually reinforcing relation between international migration of highly educated labour force and economic crisis: the case of Greece. Southeast European and Black Sea Studies’, **13** (4) 525-551.
34. Laeven, L. and Valencia F. N, (2013), “Systemic Banking Crises Database”, *IMF Economic Review*, **61** (2) 225-270
35. Lafleur J.M, Stanek M., (2017), ‘South-North Migration of EU Citizens in Times, Springel International Publishing, pp.224
36. Laroche M., Merette M., (1998) ‘On the Concept and Dimensions of Human Capital in A knowledge based Economy Context,’ University of Ottawa, pp.33
37. Lee J.W., Lee, H. (2015) ‘Human Capital in the long run’, *Journal of Development Economics*, **122** 147-169
38. Malkoutzis N. (2011) ‘Young Greeks and the crisis: The danger of losing a generation’, International Policy Analysis, Friedrich-Ebert Stiftung, Πρόσβαση στις: 14/1/2017 via <http://library.fes.de/pdf-files/id/ipa/08465.pdf>

39. Marinakou, E., Giousmpasoglou, C. and Paliktzoglou, V. (2016) ‘The Brain Drain Phenomenon in Higher Education in Greece: Attitudes and Opinions on the Decision to Immigrate’, Paper presented in the 3rd Annual International Conference on Humanities και Arts in a Global World, 3-6 January, Athens, Greece.
40. Matsaganis, M. (2011) ‘The welfare state and the crisis: the case of Greece’, *Journal of European Social Policy*, **21** (5) 501-512.
41. Mavrodi G., Moutselos M., (2017), ‘Immobility in Times of Crisis? The case of Greece, South-North Migration of EU Citizens in Times of Crisis’, *IMISCOE Research Series*
42. Nadja J. (2008), “Analysis and Assessment of the “Brain Drain” phenomenon and its effects on Caribbean Countries”, *Florida Atlantic Comparative Studies*, Vol. 11
43. Nohrsted, D., και Weible, C. (2010). ‘The logic of policy change after crisis: Proximity and subsystem interaction’, *Risk, Hazards, και Crisis in Public Policy*, **1** (2) 1–32.
44. OECD (2012) ‘Education at a Glance’, Paris: Oecd of Crisis, *IMISCOE Research Series*
45. Oppenheim, A. (1992) “Questionnaire Design, Interviewing and Attitude Measurement”, *Journal of Community και Applied Social Psychology*, **4** 371-372
46. Pasban M., Nojehdeh S.H., (2016), ‘A Review of the Role of Human Capital in the Organization’, *Social and Behavioral Sciences*, **230** 249-253
47. Pellicia A., (2013) ‘Greece: education and brain drain in times of crisis’, *Istituto di Ricerche sulla, IRPPS Working Papers*, n. 54
48. Podemski K. (2006) ‘Migration of Highly Skilled Workers at the Turn of the 21st Century: Literature Review, Yale University press, pp 150
49. Rees, A. (1973), ‘The Economics of Work and Pay’, Joana Cotler Books, pp. 654, Πρόσβαση από: https://www.jstor.org/stable/23070536?seq=1#page_scan_tab_contents
50. Reich, M., (2010), “High Unemployment after the Great Recession: Why? What Can We Do?”, *Institute for Research on Labor and Employment*, pp. 16
51. Sarantinos V., (2012) ‘Greece: The economic crisis and the brain drain’, *University of the West of England: Bristol*. pp.6
52. Schultz T.W. (1961), ‘Investment in Human Capital’, *American Economic Review*, **51** 1-17
53. Son H.H (2010) ‘Human Capital Development’, *Asian Development Bank, ADB Economics- Working Paper Series*, pp 36

54. Stark O, Helmenstein C, Prskawetz A (1997) ‘A Brain Gain with a Brain Drain’, *Economics Letters* **55** 227–234

55. Theodoropoulos D., Kyridis A., Konstantinidou Z., (2014) “Brain Drain” Phenomenon in Greece: Young Greek scientists on their Way to Immigration, in an era of “crisis”. Attitudes, Opinions and Beliefs towards the Prospect of Migration’, *Journal of Education and Human Development*, **3** (4) 229-248

56. Thomakos D.D., Monokroussos P., Nikolopoulos K.I., (2015) ‘A financial Crisis Manual’, *Palgrave Macmillan Studies*, pp. 352

57. Todaro, M.P. (1984), ‘Economic development in the third world’, New York: Longman

58. Weatherly L.A., (2003) ‘Human Capital- the elusive asset measuring and managing human capital: A strategic imperative for HR’. *Research Quarterly*

ΔΙΑΔΙΚΤΥΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ:

1. <http://econ.lse.ac.uk/staff/spischke/ec533/Acemoglu%20Autor%20chapter%201.pdf> (Πρόσβαση 18/1/2017)

2. <http://www.ssc.wisc.edu/~walker/wp/wp-content/uploads/2012/01/e623HC1.pdf> (Πρόσβαση 18/1/2017)

3. <http://data.worldbank.org/indicator/SE.XPD.TOTL.GD.ZS> (Πρόσβαση 18/1/2017)

4. https://assets.publishing.service.gov.uk/media/57a08c46ed915d3cfd0012ac/Brain_Gain.pdf (Πρόσβαση στις 20/1/2017)

5. https://assets.publishing.service.gov.uk/media/57a08c46ed915d3cfd0012ac/Brain_Gain.pdf (Πρόσβαση στις 18/1/2017)

6. https://knoema.com/urb_llma-20160906/labour-market-functional-urban-areas (Πρόσβαση στις 8/1/2017)

7. Doatap (2006) ‘Recognition of foreign degrees for 2006’, Hellenic National Academic Information Recognition Centre (NARIC), Online, accessed 22/1/2017 via www.doatap.gr/gr/2006.php

8. Endeavor Greece (2015) ‘Δημιουργώντας θέσεις εργασίας για τους νέους’ (Πρόσβαση: 08/11/2016)

http://endeavor.org.gr/wp-content/uploads/2015/07/END_GR_F.pdf

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ:

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ

Πολυτεχνική Σχολή

Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας και
Περιφερειακής Ανάπτυξης

ΕΜΠΕΙΡΙΚΗ ΕΡΕΥΝΑ

**Φυγή Επιστημόνων στο Εξωτερικό, οικονομική κρίση και τοπικές αγορές
εργασίας: Στάσεις, αντιλήψεις και προσδοκίες**

ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ

Στοιχεία Ερωτηματολογίου

Περιοχή:.....

Ημερομηνία:.....

Όνοματεπώνυμο

ερευνητή:.....

.....

Κωδικός ερωτηματολογίου:.....

Αξιότιμοι κύριοι/ ες,

Το ερωτηματολόγιο που έχετε στην κατοχή σας αποτελεί ένα εξαιρετικής σημασίας εργαλείο της έρευνας η οποία πραγματοποιείται για την αποτύπωση και διερεύνηση των στάσεων, των αντιλήψεων και των προσδοκιών των νέων επιστημόνων (διασταλτικά συμπεριλαμβάνονται και οι τελειόφοιτοι και οι επί πτυχίω φοιτητές) αναφορικά με την οικονομική κρίση και τις τοπικές αγορές εργασίας.

Η εν λόγω έρευνα πραγματοποιείται στο πλαίσιο διπλωματικής διατριβής στο Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών του Τμήματος Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας.

Η προσωπική συμβολή σας συνίσταται στην προσεκτική συμπλήρωση του παρόντος ερωτηματολογίου.

Σας ευχαριστώ εκ των προτέρων για τη συμβολή σας.

Οι Υπεύθυνοι Έρευνας

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

Προφίλ Ερωτώμενου

Παρακαλούμε συμπληρώστε τα στοιχεία σας:

Στοιχεία	Επιλογές			
Φύλο	Άντρας ☐	Γυναίκα ☐		
Επαγγελματική Κατάσταση	Εργαζόμενος ☐	Άνεργος ☐	Φοιτητής ☐	☐

Ηλικία	18-23 ☐	23-30 ☐	30 και πάνω ☐
Οικογενειακή κατάσταση	Άγαμος ☐	Έγγαμος ☐	
	Άγαμος με παιδιά ☐	Έγγαμος με παιδιά ☐	
Επίπεδο Εκπαίδευσης	Φοιτητής ☐	Πτυχιούχος ☐	
	Κάτοχος Μεταπτυχιακού ☐	Κάτοχος Διδακτορικού ☐	

Ερώτηση 1: Αξιολογείστε τη δυνατότητα απορρόφησης νέων επιστημόνων από την τοπική αγορά εργασίας

(1: μηδενική – 10: πλήρης)

1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
6 ☐	7 ☐	8 ☐	9 ☐	10 ☐

Ερώτηση 2: Αξιολογείστε τη δυνατότητα απορρόφησης νέων επιστημόνων του κλάδου σας από την τοπική αγορά εργασίας

(1: μηδενική – 10: πλήρης)

1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
----------------------------	----------------------------	----------------------------	----------------------------	----------------------------

6 ☐	7 ☐	8 ☐	9 ☐	10 ☐
----------------------------	----------------------------	----------------------------	----------------------------	-----------------------------

Ερώτηση 3: Αξιολογείστε την επίδραση της οικονομικής κρίσης στη δυνατότητα απορρόφησης νέων επιστημόνων από την τοπική αγορά εργασίας

(1: πλήρως αρνητική – 10: πλήρως θετική)

1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
6 ☐	7 ☐	8 ☐	9 ☐	10 ☐

Ερώτηση 5: Επιλέξατε το αντικείμενο σπουδών σας με βάση τις προοπτικές εύρεσης εργασίας

(1: όχι – 10: ναι)

1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
6 ☐	7 ☐	8 ☐	9 ☐	10 ☐

Ερώτηση 6: Επιστρέψατε (θα επιστρέψετε) / παραμείνατε στην πόλη σας μετά το πέρας των σπουδών σας λόγω:

(1: ισχύει καθόλου – 10: ισχύει πλήρως)

συνθηκών διαβίωσης (ποιότητα ζωής)	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
	6 ☐	7 ☐	8 ☐	9 ☐	10 ☐
οικογένειας ή/και φίλων (συναισθηματικοί δεσμοί)	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
	6 ☐	7 ☐	8 ☐	9 ☐	10 ☐
οικογένειας ή/και φίλων (μειωμένο κόστος ζωής)	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
	6 ☐	7 ☐	8 ☐	9 ☐	10 ☐
ύπαρξης ευκαιριών απασχόλησης	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
	6 ☐	7 ☐	8 ☐	9 ☐	10 ☐

Ερώτηση 7Α: Εφόσον εργάζεστε, εκτιμάτε ότι το επόμενο έτος:

(1: όχι – 10: ναι)

θα έχετε διατηρήσει τη θέση εργασίας σας με ίδιες ή καλύτερες συνθήκες εργασίας	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
	6 ☐	7 ☐	8 ☐	9 ☐	10 ☐
θα έχετε διατηρήσει τη θέση εργασίας σας με χειρότερες συνθήκες εργασίας	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
	6 ☐	7 ☐	8 ☐	9 ☐	10 ☐
Θα έχετε απολέσει τη θέση εργασίας σας	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
	6 ☐	7 ☐	8 ☐	9 ☐	10 ☐

Ερώτηση 7B: Εφόσον δεν εργάζεστε, εκτιμάτε ότι το επόμενο έτος:

(1: όχι – 10: ναι)

θα έχετε βρει κάποια θέση εργασίας σας στο αντικείμενο σπουδών σας με καλές συνθήκες εργασίας	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
	6 ☐	7 ☐	8 ☐	9 ☐	10 ☐
θα έχετε βρει κάποια θέση εργασίας σας στο αντικείμενο σπουδών σας με κακές συνθήκες εργασίας	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
	6 ☐	7 ☐	8 ☐	9 ☐	10 ☐
θα έχετε βρει κάποια θέση εργασίας σας <u>όχι</u> στο αντικείμενο σπουδών σας με καλές συνθήκες εργασίας	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
	6 ☐	7 ☐	8 ☐	9 ☐	10 ☐
θα έχετε βρει κάποια θέση εργασίας σας <u>όχι</u> στο αντικείμενο σπουδών σας με κακές συνθήκες εργασίας	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
	6 ☐	7 ☐	8 ☐	9 ☐	10 ☐
δεν θα έχετε βρει κάποια θέση εργασίας	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
	6 ☐	7 ☐	8 ☐	9 ☐	10 ☐

Ερώτηση 8: Η δυνατότητα της τοπικής αγοράς εργασίας να απορροφήσει (περισσότερους) νέους επιστήμονες θα ενισχυθεί εφόσον:

(1: συμφωνώ καθόλου – 10: συμφωνώ πλήρως)

πραγματοποιηθούν (ξένες) επενδύσεις	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
	6 ☐	7 ☐	8 ☐	9 ☐	10 ☐
συνεχιστεί η πραγματοποίηση σεμιναρίων κατάρτισης	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
	6 ☐	7 ☐	8 ☐	9 ☐	10 ☐
δοθούν επιδοτήσεις στις τοπικές επιχειρήσεις προκειμένου να προσλάβουν νέους επιστήμονες	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
	6 ☐	7 ☐	8 ☐	9 ☐	10 ☐
επιτευχθεί καλύτερη διασύνδεση μεταξύ πανεπιστημίου και τοπικής αγοράς εργασίας	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
	6 ☐	7 ☐	8 ☐	9 ☐	10 ☐
προβληθεί καλύτερα η πόλη και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
	6 ☐	7 ☐	8 ☐	9 ☐	10 ☐
απελευθερωθεί ο κατώτατος μισθός	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
	6 ☐	7 ☐	8 ☐	9 ☐	10 ☐
μειωθεί η φορολογία των επιχειρήσεων	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
	6 ☐	7 ☐	8 ☐	9 ☐	10 ☐
οι ντόπιοι καταναλωτές στηρίζουν περισσότερο τις τοπικές επιχειρήσεις	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
	6 ☐	7 ☐	8 ☐	9 ☐	10 ☐
η πόλη αναλάβει τη διοργάνωση μεγάλων αθλητικών και πολιτιστικών γεγονότων	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
	6 ☐	7 ☐	8 ☐	9 ☐	10 ☐
Η τοπική αυτοδιοίκηση λειτουργήσει με επιχειρησιακό προσανατολισμό	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
	6 ☐	7 ☐	8 ☐	9 ☐	10 ☐

Ερώτηση 9: Σε ποιο βαθμό συμφωνείτε με τις ακόλουθες τοποθετήσεις;

(1: συμφωνώ καθόλου – 10: συμφωνώ πλήρως)

η πόλη μου είναι το ιδανικό μέρος για να ζει ένας νέος άνθρωπος	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
	6 ☐	7 ☐	8 ☐	9 ☐	10 ☐
η (κεντρική) κυβέρνηση ενδιαφέρεται έμπρακτα για τους νέους ανθρώπους	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
	6 ☐	7 ☐	8 ☐	9 ☐	10 ☐
η (κεντρική) κυβέρνηση ενδιαφέρεται έμπρακτα για την πόλη μου	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
	6 ☐	7 ☐	8 ☐	9 ☐	10 ☐
η ανάπτυξη στην πόλη μου θα προέλθει κυρίως μέσω τοπικής αυτοδιοίκησης	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
	6 ☐	7 ☐	8 ☐	9 ☐	10 ☐
η πόλη μου προσφέρει περισσότερες επαγγελματικές ευκαιρίες για νέο επιστήμονα σε σχέση με άλλες ελληνικές πόλεις	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
	6 ☐	7 ☐	8 ☐	9 ☐	10 ☐
η πόλη μου προσφέρει περισσότερες επαγγελματικές ευκαιρίες για νέο επιστήμονα του κλάδου μου σε σχέση με άλλες ελληνικές πόλεις	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
	6 ☐	7 ☐	8 ☐	9 ☐	10 ☐
η πόλη μου έχει ανεκμετάλλευτες οικονομικές / παραγωγικές δυνατότητες	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
	6 ☐	7 ☐	8 ☐	9 ☐	10 ☐
οι νέοι πρέπει να επιστρέψουν στην ύπαιθρο	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
	6 ☐	7 ☐	8 ☐	9 ☐	10 ☐
οι νέοι πρέπει να επιστρέψουν στις πόλεις τους	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
	6 ☐	7 ☐	8 ☐	9 ☐	10 ☐
οι νέοι πρέπει να μεταναστεύσουν στο εξωτερικό προκειμένου να βρουν δουλειά	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
	6 ☐	7 ☐	8 ☐	9 ☐	10 ☐

η νέα γενιά είναι καταδικασμένη στην υπανάπτυξη	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
	6 ☐	7 ☐	8 ☐	9 ☐	10 ☐

Ερώτηση 10: Επιθυμώ να μεταναστεύσω στο εξωτερικό προκειμένου να βρω κάποια θέση εργασίας στο αντικείμενό μου

(1: όχι – 10: ναι)

1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
6 ☐	7 ☐	8 ☐	9 ☐	10 ☐

Ερώτηση 11: Οι ακόλουθοι παράγοντες καθιστούν δύσκολη τη μετακίνησή μου στο εξωτερικό

(1: συμφωνώ καθόλου – 10: συμφωνώ πλήρως)

δεν θέλω να αποχωριστώ τους γονείς μου	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
	6 ☐	7 ☐	8 ☐	9 ☐	10 ☐
δεν θέλω να αποχωριστώ τους φίλους μου	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
	6 ☐	7 ☐	8 ☐	9 ☐	10 ☐
έχω δική μου οικογένεια	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
	6 ☐	7 ☐	8 ☐	9 ☐	10 ☐
δεν έχω την οικονομική άνεση να μετακινηθώ	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
	6 ☐	7 ☐	8 ☐	9 ☐	10 ☐
αισθάνομαι ανασφάλεια, με φοβίζει το άγνωστο	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
	6 ☐	7 ☐	8 ☐	9 ☐	10 ☐
δεν θέλω να ξεκινήσω πάλι από την αρχή	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
	6 ☐	7 ☐	8 ☐	9 ☐	10 ☐
τα προβλήματα που αντιμετωπίζω στην πόλη μου θα τα αντιμετωπίσω και αλλού	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
	6 ☐	7 ☐	8 ☐	9 ☐	10 ☐
αγαπάω την πόλη μου και δεν θέλω να την εγκαταλείψω	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
	6 ☐	7 ☐	8 ☐	9 ☐	10 ☐

αν φύγω στο εξωτερικό φοβάμαι ότι δεν θα επιστρέψω	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
	6 ☐	7 ☐	8 ☐	9 ☐	10 ☐
πιστεύω ότι στο άμεσο μέλλον η οικονομική συγκυρία θα βελτιωθεί	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
	6 ☐	7 ☐	8 ☐	9 ☐	10 ☐

Ερώτηση 12: Θεωρείται πως μια «**ημέρα καριέρας**» στο πανεπιστήμιο με αρμόδιες εταιρίες και φορείς του κλάδου σπουδών σας, θα βοηθούσε στην επαγγελματική σας αποκατάσταση (αντίστοιχες ημέρες καριέρας πανεπιστημίων στο εξωτερικό);

(1: πλήρως αρνητική – 10: πλήρως θετική)

1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
6 ☐	7 ☐	8 ☐	9 ☐	10 ☐

Ερώτηση 13: Είστε ευχαριστημένος με τις υπάρχουσες δράσεις για ευκαιρίες καριέρας από το Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας;

(1: πλήρως αρνητική – 10: πλήρως θετική)

1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
6 ☐	7 ☐	8 ☐	9 ☐	10 ☐

Ερώτηση 14: Είστε ευχαριστημένος με τις υπάρχουσες δράσεις για ευκαιρίες καριέρας από τον Οργανισμό Απασχόλησης Εργατικού Δυναμικού (ΟΑΕΔ);

(1: πλήρως αρνητική – 10: πλήρως θετική)

1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
6 ☐	7 ☐	8 ☐	9 ☐	10 ☐

Ερώτηση 15: Σε περίπτωση που θα μετοικούσατε στο εξωτερικό προς μια ήπειρο θα ήταν το ιδανικό για εσάς να μεταναστεύσετε;

Ευρώπη ☐	ΗΠΑ, ☐ Καναδά	Αυστραλία ☐	Ασία ☐	Μέση ☐ Ανατολή
---------------------------------	---	------------------------------------	-------------------------------	--

Σας ευχαριστούμε πολύ για τη συμμετοχή σας

Τα ερωτηματολόγια όπως εμφανίζονται διαδικτυακά:

QUESTIONS RESPONSES 551

Φυγή Επιστημόνων στο Εξωτερικό, Οικονομική Κρίση και Τοπικές Αγορές Εργασίας: Στάσεις, Αντιλήψεις και Προσδοκίες

Μεταπτυχιακή Διατριβή

ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ

Το ερωτηματολόγιο που έχετε στην κατοχή σας αποτελεί ένα εξαιρετικής σημασίας εργαλείο της έρευνας η οποία πραγματοποιείται για την αποτύπωση και διερεύνηση των στάσεων, των αντιλήψεων και των προσδοκιών των νέων επιστημόνων (διασταλτικά συμπεριλαμβάνονται και οι τελειόφοιτοι και οι "επί πτυχίω" φοιτητές) αναφορικά με την οικονομική κρίση και τις τοπικές αγορές εργασίας. Η εν λόγω έρευνα πραγματοποιείται στο πλαίσιο διπλωματικής διατριβής στο Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών του Τμήματος Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας. Η προσωπική συμβολή σας συνίσταται στην προσεκτική συμπλήρωση του παρόντος ερωτηματολογίου.

Σας ευχαριστώ εκ των προτέρων για τη συμβολή σας.

1. Φύλο *

Άνδρας

Γυναίκα

QUESTIONS RESPONSES 551

2. Επαγγελματική Κατάσταση *

Εργαζόμενος

Ανεργός

Φοιτητής

3. Ηλικία *

18-23

23-30

30 και πάνω

4. Οικογενειακή Κατάσταση *

Άγαμος

Εγγαμος

Άγαμος με παιδιά

Εγγαμος με παιδιά

QUESTIONS RESPONSES 551

5. Επίπεδο Εκπαίδευσης *

Απόφοιτος Λυκείου

Φοιτητής

Πτυχιούχος

Κάτοχος Μεταπτυχιακού

Κάτοχος Διδακτορικού

6. Μόνιμος Κάτοικος Βόλου; *

Ναι

Όχι

7. Βαθμολογήστε τη δυνατότητα απορρόφησης νέων επιστημόνων στην τοπική αγορά εργασίας: *

1 2 3 4 5 6 7

Ανεπαρκής Εξαιρετική

QUESTIONS RESPONSES 551

12. Βαθμολογήστε το κατά πόσο επιλέξατε το αντικείμενο σπουδών σας με βάση τις ευκαιρίες απασχόλησης; *

1 2 3 4 5 6 7

Διαφωνώ Πλήρως Συμφωνώ Πλήρως

13. Η δυνατότητα της τοπικής αγοράς εργασίας να απορροφήσει (περισσότερους) νέους επιστήμονες, θα ενισχυθεί εφόσον πραγματοποιηθούν (ξένες) επενδύσεις; *

1 2 3 4 5 6 7

Διαφωνώ Πλήρως Συμφωνώ Πλήρως

14. Η δυνατότητα της τοπικής αγοράς εργασίας να απορροφήσει (περισσότερους) νέους επιστήμονες θα ενισχυθεί εφόσον, συνεχιστεί η πραγματοποίηση σεμιναρίων κατάρτισης; *

1 2 3 4 5 6 7

Διαφωνώ Πλήρως Συμφωνώ Πλήρως

15. Η δυνατότητα της τοπικής αγοράς εργασίας να απορροφήσει (περισσότερους) νέους επιστήμονες θα ενισχυθεί εφόσον, δοθούν επιδοτήσεις στις τοπικές επιχειρήσεις προκειμένου να προσλάβουν νέους επιστήμονες; *

1 2 3 4 5 6 7

Διαφωνώ Πλήρως Συμφωνώ Πλήρως

QUESTIONS RESPONSES 551

16. Η δυνατότητα της τοπικής αγοράς εργασίας να απορροφήσει (περισσότερους) νέους επιστήμονες, θα ενισχυθεί εφόσον μειωθεί η φορολογία των επιχειρήσεων; *

1 2 3 4 5 6 7

Διαφωνώ Πλήρως Συμφωνώ Πλήρως

17. Η δυνατότητα της τοπικής αγοράς εργασίας να απορροφήσει (περισσότερους) νέους επιστήμονες θα ενισχυθεί εφόσον απελευθερωθεί ο κατώτατος μισθός; *

1 2 3 4 5 6 7

Διαφωνώ Πλήρως Συμφωνώ Πλήρως

18. Η δυνατότητα της τοπικής αγοράς εργασίας να απορροφήσει (περισσότερους) νέους επιστήμονες θα ενισχυθεί εφόσον η πόλη αναλάβει τη διοργάνωση μεγάλων αθλητικών και πολιτιστικών γεγονότων; *

1 2 3 4 5 6 7

Διαφωνώ Πλήρως Συμφωνώ Πλήρως

QUESTIONS RESPONSES 551

19. Σε ποιο βαθμό συμφωνείτε με την ακόλουθη τοποθέτηση: Η (κεντρική) *
κυβέρνηση ενδιαφέρεται έμπρακτα για τους νέους ανθρώπους ;

1 2 3 4 5 6 7

Διαφωνώ Πλήρως Συμφωνώ Πλήρως

20. Σε ποιο βαθμό συμφωνείτε με την ακόλουθη τοποθέτηση: Η πόλη μου *
προσφέρει περισσότερες επαγγελματικές ευκαιρίες για νέο επιστήμονα σε
σχέση με άλλες ελληνικές πόλεις ;

1 2 3 4 5 6 7

Διαφωνώ Πλήρως Συμφωνώ Πλήρως

...

21. Σε ποιο βαθμό συμφωνείτε με την ακόλουθη τοποθέτηση: Η πόλη μου *
είναι το ιδανικό μέρος για να ζει ένας νέος άνθρωπος ;

1 2 3 4 5 6 7

Διαφωνώ Πλήρως Συμφωνώ Πλήρως

22. Σε ποιο βαθμό συμφωνείτε με την ακόλουθη τοποθέτηση: Οι νέοι *
πρέπει να επιστρέψουν στις πόλεις τους ;

1 2 3 4 5 6 7

Διαφωνώ Πλήρως Συμφωνώ Πλήρως

QUESTIONS RESPONSES 551

23. Σε ποιο βαθμό συμφωνείτε με την ακόλουθη τοποθέτηση: Η πόλη μου *
έχει ανεκμετάλλετες οικονομικές / παραγωγικές δυνατότητες ;

1 2 3 4 5 6 7

Διαφωνώ Πλήρως Συμφωνώ Πλήρως

24. Σε ποιο βαθμό συμφωνείτε με την ακόλουθη τοποθέτηση: Η ανάπτυξη *
στην πόλη μου θα προέλθει κυρίως μέσω της τοπικής αυτοδιοίκησης ;

1 2 3 4 5 6 7

Διαφωνώ Πλήρως Συμφωνώ Πλήρως

25. Σε ποιο βαθμό συμφωνείτε με την ακόλουθη τοποθέτηση: Οι νέοι *
πρέπει να επιστρέψουν στην ύπαιθρο ;

1 2 3 4 5 6 7

Διαφωνώ Πλήρως Συμφωνώ Πλήρως

26. Σε ποιο βαθμό συμφωνείτε με την ακόλουθη τοποθέτηση: Οι νέοι *
πρέπει να μεταναστεύσουν στο εξωτερικό προκειμένου να βρουν δουλειά ;

1 2 3 4 5 6 7

Διαφωνώ Πλήρως Συμφωνώ Πλήρως

QUESTIONS RESPONSES 551

27. Σε ποιο βαθμό συμφωνείτε με την ακόλουθη τοποθέτηση: Η νέα γενιά είναι καταδικασμένη στην υπανάπτυξη; *

1 2 3 4 5 6 7

Διαφωνώ Πλήρως Συμφωνώ Πλήρως

28. Θεωρείται πως μια «ημέρα καριέρας» (career day) στο πανεπιστήμιο με τη συμμετοχή εταιριών και φορέων οι οποίοι δραστηριοποιούνται σε παρεμφερείς με τις σπουδές σας κλάδους, θα βοηθούσε στην επαγγελματική σας αποκατάσταση; *

1 2 3 4 5 6 7

Διαφωνώ Πλήρως Συμφωνώ Πλήρως

29. Είστε ευχαριστημένος/η με τις υπάρχουσες δράσεις για ευκαιρίες καριέρας από το Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας; *

1 2 3 4 5 6 7

Καθόλου Εντελώς

30. Είστε ευχαριστημένος/η με τις υπάρχουσες δράσεις για ευκαιρίες καριέρας από τον Οργανισμό Απασχόλησης Εργατικού Δυναμικού (ΟΑΕΔ); *

1 2 3 4 5 6 7

Καθόλου Εντελώς

QUESTIONS RESPONSES 551

31. Επιθυμώ να μεταναστεύσω στο εξωτερικό προκειμένου να βρω θέση εργασίας στο αντικείμενό μου: *

Ναι

Όχι

32. Οι ακόλουθοι παράγοντες καθιστούν δύσκολη τη μετακίνησή μου στο εξωτερικό (μπορείτε να επιλέξετε έναν ή περισσότερους παράγοντες): *

δεν θέλω να αποχωριστώ τους γονείς και φίλους μου

έχω δική μου οικογένεια

δεν έχω την οικονομική δυνατότητα να μετακινηθώ

αισθάνομαι ανασφάλεια, με φοβίζει το άγνωστο

δεν θέλω να ξεκινήσω πάλι από την αρχή

τα προβλήματα που αντιμετωπίζω στην πόλη μου θα τα αντιμετωπίσω και αλλού

αγαπώ την πόλη μου και δεν θέλω να την εγκαταλείψω

αν φύγω στο εξωτερικό φοβάμαι ότι δεν θα επιστρέψω

πιστεύω ότι στο άμεσο μέλλον η οικονομική κατάσταση θα βελτιωθεί

33. Ποια ήπειρο θα επιλέγατε για μετανάστευση ;

- Ασία
- Αυστραλία
- Αφρική
- Βόρεια Αμερική
- Νότια Αμερική
- Ευρώπη

Ιστοσελίδα συμπλήρωσης ερωτηματολογίου:

<https://drive.google.com/open?id=1d4e7RKc04Q3-6NxUWPRmz1KqpmwRy3MGZ394rIgYgTA>